Григорій Квітка Основяненко.

Маруся

(Присьвячуэ ся Анні Григорівній Квітці.)

ДВІ КАЗКИ
М. САЛТИКОВА.

I.

Як мужик двох ґенералів прохарчив.

II.

Дикий Пан.

НАКЛАДОМ
Української Книгарні.
10234 --- 96 ST.
EDMONTON, ALBERTA.

ГРИГОРІЙ КВІТКА ОСНОВЯНЕНКО.

Маруся

(ПРИСЬВЯЧУЭ СЯ АННІ ГРИГОРІВНІЙ КВІТЦІ.)

ДВІ КАЗКИ
М. САЛТИКОВА.

I.

Як мужик двох ґенералів прохарчив.

II.

Дикий Пан.

НАКЛАДОМ
Українськоі Книгарні.
10234 --- 96 ST.
EDMONTON, ——— ALBERTA.

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

МАРУСЯ.

(Присьвячуэ ся Аннї Григорівній Квітцї.)

Часто менї приходить на думку: чого б то чоловікові так дуже пристращатись на сїм сьвітї до чого небудь, не то щоб до якої вещи, а то хоч-би і до наймилїйших людей: жінки, дїточок, щирих приятелей і других? Перше усього подумаймо: Чи ми-ж на сїм сьвітї вічні? І що э у нас, хоч скотинка, хоч хлїбець на току, худобинка у скриньцї, так сьому так усе без порчі й бути? — Нї, нема тут нїчого вічнього. Та й ми самі що? Согодня жив, завтра — що Бог дасть! Адже-ж живучи промеж людей, тільки і чуэш: там дзвонють по душі, там голосють по покійнику, там справляють старцям обід... Що в Бога день тобі говорють: ось той недуж, той вмира, а той вмер... Ти і не оглядиш ся і не счуэш ся, як і зоставсь сам собі на сьвітї: хоч і з людьми і промеж людей, та ба! Усе тобі або не такі приятелї, яких поховав, або і завсїм незвісні; та воно тобі усе рівно, що блукаэш у дрімучому лїсї! Ось стань про приятелїв згадувать, то уся твоя пісня на один лад: от з тим ми хлопцями були — і вже він вмер; а з тим до школи у-купі ходили — і той вмер; з тим парубковали — і той вмер; і сей і той, і той і сей — усї повмирали. Коли ж се так э, так і памятуй собі добре, що не забудуть і тебе на сїм сьвітї, озьмуть, і не будуть питатись: чи хочеш до гурту, чи ще б може погуляв?

А після такої думки, чого-ж би нам, невічним, та пристращатись до уременного? Чому б так не робить: Наградив тебе Бог щастэм, що батько й мати твої живуть при тобі і дякують добрим словом, що ти їх при старости і кохаэш і поважаэш; або жінкою до тебе доброю, послухною, хазяйкою

невсипущою; або дїточками по кірними та слухняними — хвали за се Бога і лягаючи і устаючи, а їх шануй і кохай, і для них не жалїй не тільки нїяких трудів, худоби, та коли нужда звелить, душу свою за них по ложи, розпинай ся, умри за них, та усе таки памятуй, що й вони на сїм сьвітї такі-ж гостї, як ти і усякий чоловік, чи цар чи пан чи архиэрей чи сал дат чи личман. Коли Отець наш милосердний кого з нас покличе, провожай з жальом, та без укору і попрйоків, пере хрестись, та й скажи, як щодня у Отче-наші читаэш: Господи, буди воля Твоя з нами грішними! і не удавайсь у тугу, щоб вона тобі віку не укоротила; бо гріх смертельний накликать на себе не тільки смерть, і саму болїсть, хоч-би яку небудь, бо не поберігши тїла, загубиш і душу на віки вічниї! Більш усього памятуй, що ти ховаэш сьогодня, а тебе заховають завтра; і усї буде мо у-купі, у Господа милосердного на вічній радости; і вже там не буде нїякої розлуки, і нїяке горе і нїяке лихо нас не постигне.

Іще ж і се ми думаэмо, що як постигне кого небудь біда і нещастя, що похова кого із своэї сїмї або і родичів, то буцїм-то сеэ чоловікові приходить за його гріхи і неправди прежнїї. Нї, не так се э! Ось слухайте лишень, як нам пан-отець у церкві чита, що Господь небесний нам як отець дїтям. А після сього не гріх нам буде і таке примінити: от зберуть ся дїти на вулицю грати, та будуть промеж ними шалїсливі, та усе б то їм, замість іграшки, битись та лаятись, а меж ними буде дитина плохенька, смирна, покірна і що усяк її може з'обидити. Адже прав да, що батько тіэї дитини, щоб вона не переняла худа від своэ вольників, жалкуючи об нїй, кликне з вулиці до себе, і щоб воно за товариством не скучало, посадить биля себе, та й приголубить, і понїжить і чого воно забажа, усього їй дасть. Пожалуй, хлопцї, що на вулиці зостались, не знаючи яке добро тій дитинї у батька, будуть жалковати, що узят від них товариш. Дарма, нехай жалкують, а йому у отця дуже добре! — Оттак і небесний наш Отець з нами робить: бережеть нас від усякої біди і береть нас прямісінько до себе, де э таке добро, таке добро... що нї росказати нї здумати не можно! Та ще й так подумаймо: Чуствуэш ти, чоловіче, що се Бог за гріхи твої послав біду? Так же і розсуди: Який батько покине овсї дї-

ток, щоб без науки ледащіли? Усякий, усякий отець стараэться навчити дїтей усьому добро му; а неслухняних по батьківськи повчить, та по батьківськи і пожалуэ. Не дурно сказано: ледача та дитина, которої батько не вчив! Се ж люде так з своїми дїтьми роблять, а то Отець небесний, що мило сердию Його і міри нема! Той коли і пошле за гріхи яку біду, то Він же і помилуэ! Тільки покаряй ся Йому! А після сього не будемо журитись, що нам Бог милосердний нї пошлеть терпіти, і перехрестившись скажемо: "Господи, навчи мене грішного, як сповнять волю Твою сьвятую!" то й побачиш, що опісля усего гаразд буде

Так робив Наум Дрот...

От його то постигла лихая біда! Що-ж він? Нїчого. Хвалив Бога і з тим прожив вік, що не вдав ся в тугу; а письменний не стерпів... От-як се було.

Наум Дрот був парень на усе село, де жив. Батькові і матери слухняний, старшим себе покірний, меж товариством друзяка, нї пів слова нїколи не терпів, з ледачими не водивсь, а до церкви — так хоч-би і маленький празник, тільки піп у дзвін, він вже й там: сьвічечку обмінить, старцям грошенят роздасть і приньметь-ся за дїло; коли прочуэ яку бідність, наділить по своїй силї і совіт добрий і Бог милосердний: що б то нї задумав, усе йому Господь і посилав. Наградив його жінкою доброю, роботящою, хазяйкою, слухняною; і що було Наум нї забажа, що нї задума, Настя (так її звали) ночи не поспить, усюди стараэть ся, бэть ся, достаэ, і вже зробить і достане, чого мужикові хотїлось. Поважав же і він її, скільки міг, і любив її як свою душу. Не було меж ними не тільки бійки, та й нїякої лайки. Що-день хвалили Бога за Його милости.

У-в однім тільки була в них журба: не давав їм Бог дїточок. Так що-ж? Настя, як здума про се, то зараз у сльози та в голос; а Наум перехрестить ся, прочита Отче-наш, то йому і стане на серцї веселїш, і пішов за своїм дїлом, чи вполе чи на тік чи у загороду або до батраків, бо був собі заможненький: було й воликів пар з пять, була й шкапа, були й батраки; було чим і панщину відбувати і у дорогу ходити; була ж і нивка, одна і друга ще дїдівська, а третю він сам вже купив, так було йому чим орудовати.

Оттим-то Настя, дивлячись на худобу, та й журилась, що

кому-то воно, каже, після нас достанеть-ся? Не буде нам нї слави нї памяти; хто нас похо ваэ, хто нас помяне? Розтратють, що ми зібрали, а нам і спаси-бі не скажуть. А Наум їй було і каже: Чоловікові тре ба трудити ся до самої смерти; дасть Бог дїточок, дїткам зостанеть-ся, а не дасть, Його воля сьвятая! Він зна, длячого що робить ся. Нїщо не наше, усе боже. Достанеть-ся наше добреэ доброму, він за нас і на часточку подасть, і мисочку поставить і старцям роздасть. А коли буде наслїдовати недобрий, йому гріх буде, а нас усе таки Бог милосердний помяне, коли ми те заслужимо. Не жури ся, Насте, об худобі; вона наша, а не ми її. Стережись, щоб вона тобі не перепинила дороги до царства небесного. Сатана зна, чим підштрикнути; моли ся Богу, читай: "ізбави нас од лукавого", то усе гаразд буде.

Аж ось, за отцевські і материнські молитви, дав їм Бог і донечку. Та й радї ж були обоэ, і Наум, і Настя; таки з рук її не спускали. Коли ж було куди дитина побіжить, чи до сусїдів, чи навулицю, то вже котрий небудь, або батько або мати, так слїдком за нею і ходють. Та й що то за дитина була! Ще маленьке було, а знала і Отче-наш, і Богородицю, і СьвятийБоже, і половину Вірую. А тільки було зачуэ дзвін, то вже нї заграэть-ся, нї засидить ся дома і каже: "Мамо! пійду до церкви, бач дзвонять; грішка не йти. Тату, дай шажок на сьвічечку, а другий старцю божому подати." І в церкві вже нї запустуэ і нї до кого не заговорить, та все молить ся та поклони бэ.

От і виросла їм на втїху. Та що-ж то за дївка була! Висока, прямесенька як стрілочка, чорнявенька, очиці як тернові ягідки, бровоньки як на шнуроч ку, личком червона як панська рожа, що у садку цвите, носочок так собі пряменький з гор бочком, а губоньки як цьвіточки розцьвітають і меж ними зубоньки неначе жарнівки, як одна, на ниточці нанизані. Коли було заговорить, то усе так звичайно, розумно, так неначе сопілочка заграэ стиха, що тільки б її і слухав; а як усьмі хнеть ся та очицями поведе, а сама зачервонїэть-ся, так от неначе шовковою хусточкою обітреть смажниї уста. Коси у неї як смоль чорниї, та довгі, довгі, аж за колїно; у празник, або хоч і в неділеньку так гарно їх повбира, дрібушка за дрібушку, та все сама собі заплїта; та як покладе їх на голову, поверх скиндячок вінком, та

заквітча квітками, кінці у ленти аж геть порозпуска; усї груди так і обнизані добрим намистом з червонцями, як що разків двайцять буде, коли і не більш, а на шиї — та й шия ж білесенька, білесенька, от як би з крейди чепурненько вистругана; поверх такої-то шиї, на чорній бархатці, широкій, так що пальця мабути у два, золотий эднус і у кольцї зверху камінець червоненький так-так і сьяэ! Та як вирядить ся у баэву червону юпку, застебнеть-ся під саму душу, щоб нїчогісїнько не видно було, що незвичайно... вже-ж пак не так, як городянські дївки, що у панів понавчались: порозхристують ся, порозстїбають ся, що нї в чім нема запрету, не тільки дивись і заглядай у пазуху, як собі хочеш, та хоч і руку... Цур їм! согрішиш тільки, дивлячись на таких!

Не так було у нашої Марусї, Наумової та Настиної дочки, ось що я росказую, а її, знаэте, звали Марусею. Що було, то й було, так Бог дав! Так вона ж їх не витріщала, а ховала і куталась з ними як мога; хоч і бачиш, що э, та ба! хоч воно для краси дано, та як прикрито та закрито, то і для дїв чини чепурнїйш, і хто на неї дивить ся, і хто з нею говорить, то все таки звичайнїйш.

Сорочка на нїй біленька, тоненька, сама пряла і пишниї рукави сама вишивала червоними ниткамй. Плахта на нїй картацька, черчата, ще материнська-придана; тепер вже таких не роблять. І яких то цьвітів там не було! Батечку мій, та й годї! Запаска шовкова, морева; каламайковий пояс, та як підпережить-ся, так-так рукою і обхватиш, ще-ж то не дуже і стягнеть-ся. Хусточка у пояса мережована і з вишитими орлами і ляхівка з-під плахти тож вимережована і з китичками; панчішки синї, суконні, і червоні черевички. Оттака як вийде, так що і твоя панночка! Іде як павичка, не дуже по усїм усюдам розгляда, а тільки дивить ся під ноги. Коли з старшим себе зострілась, зараз ни зенько поклонилась, та й каже: "здрастуйте, дядюшка"! або "здорові, тїтусю"! І таки хоч-би то мала дитина була, то вже не прійде просто, усякому поклонить ся і ласкаво заговорить. А щоб який парубок та посьмів би її заняти? Ну, ну; не знаю! Вона й не лаяти-меть ся і нї слова й не скаже, а тільки подивить ся на нього так пильно, та буцїм і жалїбно і сердитенько, — хто її зна, як то вона там згляне,— так хоч-би який був, то зараз шапку з голови схопе, покло-

нивсь звичайненько і ні пари з уст не мовить і відійде дальш. О, там вже на все село була і красива і розумна і богата, звичайна, та ще-ж к тому тиха і смирна і усякому покірна.

На вулицю і не кажи, щоб коли з подругами пійшла. Було мати стане їй казати: "Пішла-б, доцю, на вулицю; бач, тепер весна, вона раз красна. Погpала б з подруженьками у хрещика, пісеньок би поспівала." Так де-ж! "Лучше я — каже — на те місце, упоравшись, та ляжу спати і за те раньше устану, заміню твою старість, обідати наварю і батькові у поле понесу. А на вулиці що я забула? Іграшки та пустота, та гляди, станеть ся, хоч і не зо мною, хоч і аби з ким, яка причина, та опісля і страшно відвічати за те одно, що й я там була! Нехай їм вияснить ся, не піду!" А про вечерниці так і не споминай! Було і других дівчат відводить, та аж плаче та просить: "Будьте ласкаві, сестрички, голубочки, не ходіте на теэ прокляте зборище! Та там нема нїякогісїнького добра, там усе зле та лихеэ. Збирають ся буцім-то прясти, та замісць того пустують, жартують, та вчать ся горілочку пити; від матерів курей крадуть, та туди носють, та ще і таке там дїэть ся, що сором і казати. Чимало ж то своэї слави загубили, ходячи на тую погань: от хочби і Явдоха і Кулина і Пріська. Адже-ж і піп пан-отець не велить і каже, що гріх смертельний туди ходити. Та дивіте ся ж і на мене: от я дома більш усїх вас напряду, чим ви ходячи,"

Оттак було говорить, говорить, то гляди, одна перестане ходити, далї друга, третя; а далї і зовсїм мода перестане, щоб ходити. То й дякують добрі люде, а найбільш матери. А там опісля нечистий таки впять силу озьме, підцюкне і потягне низку добру до погибели.

Тільки було наша Маруся у ряди годи збереть-ся до подруженьки на весїльля у дружечки. Та й то не буде вона у суботу бігати з ними по вулиці та горло драти, мов скажена, як усї роблють; а прийде вже у недїленьку, посидить, пообіда, а як виведуть молодих на двір танцювати, вона тут чи побула, чи не побула, мерщій до дому; розібралась, роздяглась, давай піч топити і вечерять наставляти, і вже мати за нею було нїколи не поспішить ся.

(II.)

Оттак раз, на клечальній не-

дїлї, була Маруся у своєї подруги у дружках на весїльлї і сидїла за столом. Против дружечок звичайно сидїли бояре. Старшим боярином був з города парубок, свитник Василь. Хлопець гарний, русявий, чисто підголений, чуб чипурний, уси козацькі, очи веселенькі як зірочки, на виду румяний, моторний, звичайний; жупан на ньому синїй і китаэва юпка, поясом з аглицької каламайки підперезаний, у тяжинових штанях, чоботи добрі шкапові, з підковами. Як пришивали боярам до шапок квітки, то усї клали по шагу, хто-хто два, та й лакей з панського двора, і той пять шагів положив, що усї здивовались; а Василь усе вижидав, та усе у кишенї довбавсь, а далї витяг капшучок, а там таки де-що бряжчало, засунув пальцї, достав, та й положив на викуп шапки за квітку цїлїсїнький гривенник!... Як брязнув, так усї, хто був на весїльлї, так і вжахнулись, а дружки аж і сьпівати перестали. А він собі і дарма: потряс патлами та за ложку, і став локшину доїдати, буцїм тільки копійку дав.

От сидючи за столом, як вже поприньмали страву, давай тогдї Василь дївчат розгля дать, що були у дружках. Зирк! і вздрів Марусю, а вона аж у третїх сидїла, бо старшою дружкою, скільки було її де нї просють, нїколи не хоче: "Нехай, каже, другі сїдають, а менї і тут добре."

Став наш Василь і сам не свій і, як там кужуть, як опарений. То був шутливий, жартовливий, на вигадки, на прикладки поперед усїх, тільки його і чути, від нього весь регіт іде; тепер же тобі хоч-би пів слова промовив: голову по супив, руки поклав під стіл і нї до кого нї чичирк, усе тільки погляне на Марусю, тяжко здихне і пустить очи під лоб.

Познимали страву і поставили горіхи на стіл. Дружечки зараз кинулись з боярами цятать ся, щебечуть, регочуть ся, вигадують де-що проміж весїльних пісеньок; а наш Василь сидить мов у лїсу, сам собі один, нї до кого не заговорить і нїкуди не гляне, тільки на Марусю, тільки вона йому і бачить ся, тільки об нїй і дума, неначе увесь сьвіт пропав, а тільки він з Марусею і зостав ся; нї до чого і нї до кого нема йому нїякого дїла.

Що-ж Маруся? І вона, сердешна, щось змінилась: то була, як і завсегда, невесела, а тут вже притьмом хоч до дому йти. Чогось-то їй стало млосно і нудно, і як подивить ся на Василя, так-так їй його

жаль стане! а чого, і сама не зна. Хиба тим, що й він сидить такий невеселий. А ще найпуще, як один на одного разом зглянуть, так Марусю мов лихорадка так із-за плечий і озьме і все б вона плакала, а Василь — мов у самій душній хатї, неначе його хто трйома кожухами вкрив і гарячим збитнем напова. От мерщій і відвернуть ся один від другого, і бачить ся і не дивлють ся; то і гляди: Василь тільки рукою поведе або головою мотне, то вже Маруся і почервонїла, і впять і ззирнуть ся меж собою.

Думаэ сердешна Маруся, що мабути се з очей їй стало, та й каже собі: піду лишень до дому. Так думка така нападе: "Он-той боярин, що у синїм жупанї, чи він чи недуж, чи що? То як піду, то щоб він ще гірш не занедужав, і нїхто йому не поможеть; бач, як жалібно дивить ся на мене і буцїм-то й просить: будь ласкава, Марусю, не втїкай відсїля! Добре, добре, зостанусь!"

А Василь собі нудить сьвітом і не зна, на яку ступити. Розчумав трохи, що бояре цятають ся, та й дума: "Ке лишень, поцятаюсь я он-з-тою дївчиною, що сидить смутна, невесела." Тільки, сердека, про тягнув руку, так неначе йому хто й шепнув: "Не займай її, ще розсердить ся: бач, яка вона з тобою і говорити не захоче." Поблїднїэ наш Василь, та впять і похмурить ся. Далї збиравсь, збиравсь, та як дружечки дужче почали співати, а весїльний батько з матїрю частїш стали горілочкою поштувать і піднявсь гомін по хатї, він таки хватив у жменю горіхів, та до Марусї: "чи цїт, чи лишка?" Та як се промовив, так аж трохи не впав із ослона на спину; голова йому закрутилась, в очах потемнїло і не стямивсь овсї.

Та й Марусї ж добре було! Як заговорив до неї Василь, так вона так злякалась, як тог дї, як мати на неї розсердилась: а се тільки одним-один раз і було на її віку, як принїс ши вона від річки плаття, за губила материну хустку, що ще від її покійної матери, так за-те то нанеї мати сердилась було, і хоч не довго, та вона, крий Боже, як було злякалась. Отже і тепер так їй було прийшло: як-би можно, скрізь землю б провалилась або забігла куди, щоб і не дивитись на сьо го боярина. Та й що йому казати? Як скажу "не цїт", то він подума, що я чванна і не хочу більш з ним цятатись, а він і так чи смутний чи сердитий, а тільки жалко на нього диви-

тись. Скажу "цїт". Що-ж? як стала силоватись, щоб промовить слово, так нї жадною мірою не може сказать: губи зли плись, язик мов деревяний, а дух так і захватило. Дивить ся, що й Василь з неї очей не спустить і горіхи у жменї держить і жде, що вона йому скаже; от їй його жалко стало, на велику силу та тихесенько, так що нїхто й не чув, промовила: цїт! та ззирнулась з ним. І сама вже не стямилась, як узяла з Василевої жменї горіхи, та як схаменулась, як засоромилась.... крий Мати Божа! Аж ось на щастя їх крикнув дружко: "Старости, пани підстарости! благословіте молодих вивести із хати на двір погуляти." Тут і усї рушили ізза стола та, хто куди попав, мерщій на двір дивити ся, як будуть танцьовати. От і Марусї і Василеві неначе сьвіт піднявсь, полегшало на душі, вийшли й вони з хати.

Троїста музика гра, що э духу: риплять скрипки, брязчать цимбали, а замісць баса сам скрипник скрізь зуби гуде та прицмокуэ. От і розколихались наші дївчата: вийшла пара. а там друга, пішли у дрібушки. Ніжками тупотять, підківками бряжчать, побравшись за рученьки виворучують ся, то впять розійдуть ся, то як утїнки плавно пливуть, тільки головками повожують; то впять у дрібушки... Вже й потомились, вже і хусточками утирають ся, вже б їм і годї; так що-ж бо? музика гра, тай гра! Вже одна із дївчат, Одарка Макутросівна, ледви ноги волочить, піт з неї так і тече, притьмом просить музику: "та годї бо, дядьку! та перестаньте бо, ось вже не здужаю!" Так що-ж? музика гра та й гра!... Далї скрипник закінчав і пити скрипочкою попросив. От дївчатам годї, поклонились музицї і пішли до гурту.

"А ну горлицї!" гукнув з кучі Денис Деканенко, розтовкав людей кулаччам, потяг до себе з кучі Пазьку Левусівну і став з нею, і дожидаэть-ся, поки почастують музику. Розставив ноги, у боки узявсь, шапка сїрих смушків з червоним сукняним верхом на бік йому похилилась, усами поморгуэ, на всїх погляда і приговорюэ: "Отже узяв ся танцьовати, та може і не вмію! Повчитись було у кривого Хоми, що на деревянцї ходить." Як се почули люде, так і зареготались. Кузьма, таки старий Коровай, той і каже: "От-так! оттой нав чить добре, сам ходячи на одній нозї." А Юхим Перепелиця сьміявсь, сьміявсь, аж йому сльози потекли, та й каже: "От сей не вигада! ну вже так!" А

Денис стоїть, неначе і не він, і не всьміхнеть-ся.

Напившись горілки, музика і вчистила горлиці. Як же роз ходивсь наш Денис, так що батечки! Там його морока зна, як то мудро тогдї танцьовав! Як же вдрав на вприсядку, так ногами до землї не доторкуэть ся, то поповзе на вколїшки, то через голову перекинеть-ся, скакне, у долонї плесне, свисне, що аж у-в ухах залящить, та впять в боки, та тропака-тропака, що аж земля гуде; а там стане викидовати ногами, неначе вони йому повилом люванї, а далї підскочить, та впять на вприсядку, та около Пазьки так кругом і вэть-ся, та приговорюэ:

Ой дївчина горлиця
До козака горнеть-ся;
А козак як орел,
Як побачив, та і вмер...

Добре було Денисові так бришкати без Василя; а той би його заткнув за пояс чи у танцях, чи так у речах або в молодецтві, бо він собі був на те уродливий. Коли було озьметь-ся за танцї, так і не кажи, що годї: перетанцюэ яку хоч музику; колиж підвернеть ся до дївчат, то вже нї на кого більш і не дивлють ся, тільки на нього і його одного слухають, а на опрочих плюють; коли ж підсяде до старіших, та стане загинати їм свої баляндраси, так усї, і старі і молоді, сидять та пороззївлявши роти слухають, хоч до пізної ночи.

Такий-то був наш Василь до сього часу. Тепер же він мов остужений. Вийшовши з хати, де б то йти до гурту та взявши дївчину туди б і собі танцьовати; нї, пішов собі, сердека, стороною від людий, схилившись на пліт, та й дума: "Що се менї сталось? Таки нїчого не чую, нїчого й не бачу, тільки одну сю чорняву дївчину! Вона в мене і перед очима і на думцї!... Чом же не займу її? Але! Бачить ся і не сьмію, або й боюсь, щоб і не розсердилась... А як здумаю, що вона на мене мусить розсердитись і коли підійду до неї, то вона відвернеть-ся від мене і проже не, то від сеї думки і сьвіт менї не милий, і сам не знаю, що з собою робити!... Пішов би й до дому, так оттут неначе прикований. Нудно менї на сеэ весїльля дивитись; а очей не від веду від тії хати, що он на приспі сидить моя дївчина та щось з подругою розговорюэ, та чи менї так вже здаэть-ся, чи таки справди, що на мене поглядають, може про мене..."

"Чого так зажурився, Семенович?" сказав йому Левко Цьомкал, підстарший боярин, та й вдарив його по плечам.

"На дівчат злядівсь, чи що? На лиш, потягни люльки, то повеселійшаэш, та й ходім тан цьовать. Бач, які бойкі дівчата з города понаходили."

— Не хочу люльки, каже Василь; трохи не вона менї і завадила. Так щось нездорово! Або отсе до дому утікати, або що. Кінчай тут за мене порядок.

"Цур йому, каже Левко: ще погуляймо. Мабути, чи нема тобі чого з очей? То проходись по вулиці, воно й минеть ся; або йди лучше усього та подивись, як дівчата танцюють. Ну що вже Кубраківна вдрала, так там вже за всіх. Що за танцюра! Та й дівка, брат, важна! Коли-б до осени не втекла, то не мине моїх рук."

Мов лихоманка стрепенула Василя; поблід як полотно, та аж руками схопивсь за колязку, щоб не впасти від журби. Він бо думав, що се його дівчину Левко вихваля; бо звісно, коли хто котру любить, то й дума, що вона і усім така хороша і любязна здаэть-ся, як і йому. Послухав трохи чмелів, далї схаменувсь і на хитрощі піднявсь; давай його випитовати.

"Де Кубраківна? каже; чи не та чорнява, що повна шия намиста з хрестами?" (се-б то Маруся.)

— Нї, каже Левко; нам до тиэї далеко. Моя, он бач, русява, що трошки кирпатенька, у свитї, та рушником підперезана.

Полегшало нашому Василеві; аж здохнув і очиці як ясочки заграли, як почув, що не його дівчину Левко любить. Тепер йому дарма і Кубраківна, чи тут вона чи де, а давай мерщій допитоватись про свою, та й каже Левкові:

"А то про яку ти кажеш, що до неї тобі далеко? Хиба тут э попівна або приказчиківна?"

— Нї, каже Левко: тут усї наші рівні; а я кажу про нашу Марусю.

"А що-ж то за Маруся?" спитавсь Василь, та й очи понурив у землю, буцім йому і дарма, а у самого не тільки що уха, та що то, усяка жилочка неначе слуха; а він, сердешний, і дух притаїв, і боїть ся, щоб нї-жадного словечка не прослухати, що йому буде Левко росказовати.

От і почав йому Левко про Марусю казати усе, що знав, і чия вона дочка і який її батько багатий, і як він свою дочку кохаэ, а далї і про Марусину натуру: як вона усїх жахаэть-ся, що нїхто її не бачив не тільки щоб на вечерницях або у колядці, та й на вулицю

і на Купала і ні на які ігри не ходить; чи така вже собі пишна, або може несьмілива; а що роботяща, і на батька і на матїр і на себе пряде, шиэ, миэ, і сама усе одна без наймички і варить і пече, а мати сидить, ручки склавши.

Не пішла ж і Маруся до танцїв, а сїла собі сумуючи на призпі биля хати та ті горішки, що узяла у Василя, усе у жмені перемина, та назирцем за Василем погляда. Що часом стане їй весело, так що зараз бігла б до матери та й приголубилась би до неї, то впять засумуэ і слїзоньки хусточкою обітре і бажа батенька, щоб розвів її тугу; то всьміхнеть ся, то засоромить ся, і дума, щоб то й до дому іти (так було попереду усе робила: чи посидить чи не посидить на весїльлї з дружками, та мерщій і до дому), та як розглядить, що треба побиля Василя іти, та й передума. А сього вона й сама не знала, що в неї на дум цї було: "коли-б оттой парубок прийшов та поговорив би зо мною, то неначе-б менї на душі легше стало." Як же тільки подумала об сїм, та як засоромить ся! Почервонїла як калина, закрилась рученьками і голову похилила.

Отто й прийшла до неї Олена Кубраківна, перетанцьовавши, та й сїла биля неї віддихати.

"Чого ти, Марусю, так сидиш? Чи плачеш, чи що?

— "Нї, не плачу," каже Маруся, і говорити б то, і заміша лась, що й не знаэ, що й казати. "Отсе їм, каже, мочені кислицї, та було подавилась. А ти чого так засапалась?"

"Та перетанцьовалась собі на лихо, каже Олена. Як попав мене он-той боярин, так усе крутив, крутив, поворочував мене, поворочував, а тут ще на лихо музика не перестаэ; так не тільки що ноги, та й руки болять і голова крутить ся. Та вже-ж і танцюра! у нас такого і на усїй слободї нема. Я казала своїм хлопцям, щоб приводили його до нас на вулицю..."

От Маруся трошки і зрадовалась, що може Олена зна того парубка, що їй так у душу запав, бо й вона на свій пай думала, що вже красче її парубка і на сьвітї нема і що се його вона так вихваля. От і давай про нього випитовать:

"А який же боярин, чи не старший?"

— І вже старший, забормотала Олена: сидить собі як по нура, нї на кого і не дивить ся, і дївчат нї которої не заньме. Нехай лишень сядуть за стіл, вже не я буду, щоб не приспі-

вала йому:

Старший боярин - як болван,
Витріщив очи як баран.
Обручами голова збита,
Мочулою свитка сшита,
Личком підперезав ся,
У бояре прибрав ся.

От як йому приспіваю. Нехай зна і наших дівчат. Він може дума, що селяне не вміють танцьовати? Ну, ну! ще його бать ка навчать.

"А може він і не вміэ?" спитала Маруся, а сама закривалась рукою, щоб не бачила Олена, як вона від сього соромить ся.

— Хто? Василь не вміэ? аж скрикнула Олена.

"Та я й не знаю, чи він Василь чи він хто, і чи він вміэ танцьовати чи не вміэ, я не знаю; та й його зовсім не знаю."

Сказавши сеэ, Маруся і схаменулась, щоб не замовчала Олена про нього росказувати; бо їй кріпко хотілось знати, хто він і відкіля, і тільки що хотіла випитовати, аж тут Олену розносило з своїм бояриком: давай впять жаліть ся, як він їй руки повикручував, як її вморив, і се і те, і довго усе про нього говорила.

Довго слухала Маруся і не знала, як Олену і спинити, бо та радесенька була хоч до вечера товкти про свого бояриона. Далі, буцім-то не второпала, про кого вона росказуэ, та й каже:

"Приспівай же йому вже добре, та добре."

— Та се не йому! хиба ти не чуэш? крикнула на неї Олена; се я Василеві хочу приспівати.

"Та що там за Василь тобі дав ся?" каже Маруся (а се вже у дівчат така натура, що котра якого парубка полюбить, то знарошне стане корити, щоб другі його похваляли). "От, не видала твого Василя, каже, і відкіля він тут узявсь? і з якої слободи забрів сюди?"

— Але! мабуть чи не з слободи! Він з города, він свитник, коли чула. Та що вже за завзятий! Вже де появить ся, усі дівчата около нього. І танцьовати і жартовати, не узяв його біс. Та й красивий же! Бач, як вихиляэть-ся, за тин держачись! Спина так і гнеться, неначе молодий ясенок, а з виду як намальований; очи йому як зірочки, а патли так і мотають ся: бач, по купецькому...

"Мабути ти його любиш, так тим і хвалиш," ледве промовила Маруся, ховаючи очи у рукав, а сама як на вогні горіла від Олениних росказів.

— Потурай, що люблю! По-

жалуй би любила, так він на таких і не подивить ся. Кажуть, що його хазяїн та хоче його у прийми узяти, а дочка красива та й красива і дуже багата. Він і сам ма копійчину: адже ти бачила, що й за шапку та викинув аж гривенника; оттак і усюди він робить. Вже як би не було...

Тут підбіг Денис, та й потяг Олену до танцю за рукав. Вже вона його і лаяла, і кулаччам у спину товкмачила, так нїчого і не зробила: потяг та й потяг. А їй пильно хотїлось з Марусею посидїти, та про парубків наговорити ся.

Зостала ся Маруся сама. Узяли її думки та гадки; а як згадала, що Олена казала, що його хазяїн та бере його у прийми і що віддаэ дочку і красну і багату, та й зажурилась! Схилила головоньку на білою руч ку, а слїзоньки з очиць так і капотять! От обтерла їх хусточкою, закрила ся рученькою, та й дума: "Ох, лихо менї тяжке! Лучше б я його не бачила!... Як то менї його забувати?... Тим-то городянські дїв чата... у них і парубки свої, не такі як у нас, що нї на що і дивитись... Піду швидче до дому (а сама нї з місця), стану поратись, робити, то може й забуду... так-то й забуду! Ох, доленько моя лихая! Тепер сих горішків нїгде не подїваю, так при собі і носити-му, більш нї на що, тільки на память. Хоч-би на сьміх вони менї сказали"... (та сеэ думавши, потрясла у жменї горішки, та голосно й промовила:) "чи він мене любить? Цїт, чи лишка?"

— Цїт! і любить тебе від щирого серця! обізвавсь Василь, що вже давно стояв биля неї і дивись на її смутну та не знав як заняти.

"Ох, менї лишенько!" скрикнула Маруся і стрепенулась як тая рибонька, ускочивши у-вятїр. "Хто такий? про кого ви говорите?" пита й сама не зна, длячого і об чім.

— Той тебе любить... про кого... ти думала... казав Василь, задихаючись від несьмілости і з ляку, як почув, що вона ма когось на думцї.

"Та я... нї про кого не думала... я так...," сказала бідна дївка, та й злякалась гріха, що з роду у-перше збрехала; а опісля й каже: "хто б то мене й полюбив?"...

— Марусю, Марусю! каже Василь, тяжко від серця здохнувши; та й впять на-силу дух перевів і каже: я знаю такого...

— "Марусю, Марусю! а ходи-ке сюди!" так кликнула її таж Олена. Маруся нї жива нї мертва! Злякалась того, що Василь став з нею говорити, та

ще так голосно; а тут ще й то, що Олена бачить, що вона з чужим парубком розговорюэ, а опісля і сьміяти меть-ся їй; а що найбільш те їй було стра шно і жалко і нїби досадно, що Василь каже про когось другого, що її любить, а їй би хотїлось, щоб він їй сказав, що він сам її любить. От як злякалась, скочила з місця, та й не може і ступить, а Олена знай її кличе: "Та йди сюди, ось ось-де я." А Василь теж став як укопаний і не знав більш, що й казати. На думцї б то й багато де-чого э, так язик не слуха, не пошевельнеш його; а тут ще на біду підслухав, що Маруся об комусь вже дума, і що йому нїчого тут убивати ся; а тут ще Олена збила його з товку... От і стоять вони обоэ сердешні і не знають, на яку ступити і чи йти їм куди чи що робити?

Вже сама Олена прийшла до Марусї і питаэть-ся, чи вона тутечки довго буде?

"Нї, каже Маруся, уже менї пора і до дому. Нїчого більш тут дожидатись." Та сеэ кажучи, так важко здохнула, що крий Мати Божа!

— І я отсе йду до дому, каже їй Олена; мати прислала за мною. Чи знаэш, що? Ходїм завтра у-купі на місто; мати казала де-що куповати, так ходїм зо мною, ти таки усе лучше знаэш.

"Добре, ходїм. Моя матуся щось не здужа, так що нам треба, я й куплю; заходь тільки за мною," сказала їй Маруся.

— Зайду, зайду. Жди мене до сход сонця. Ходїм же тепер у-купі до дому, та в перекупки купим кисличок.

От подруженьки, побравшись за руки, і пішли собі.

(III.)

Зоставсь Василь, і стоїть сам не свій. По його думцї, він, бачить ся, закинув Марусї на догад, що се він її любить, і дума: коли-б вона не мала кого на приметї та щоб його хоч трохи любила, то більш би йому нїчого і не треба, не хотїв би нї грошей нї панства. Так бо почервонїла, як я їй став закидати, що її полюбив, і очицї опустила у землю, а рученятами усе хусточку крутила, вже вірно з серця; а як пішла за Оленою, то не тільки йому і словця не сказала, та й не глянула на нього.

Сумовавши пішов він назирцем за Марусею і бачив, що вона аж поки ввійшла у другу вулицю, то аж тричі оглядалась, — а чого? хто її зна! Дїв чачу натуру трудно розгадати,

бо вони часто буцїм-то і не люблять, хто їх займаэ, і буцїм-то й сердють ся, а там собі нишком так його люблять, що й сказати не можна! Та таки і тії правди нїгде дїти, що инша дївочка, ще молодень ка, що з роду в-перше побачить такого парубка, що їй прийде по серцю, то й сама се бе не розгада, що з нею дїэть ся. На думцї так би на нього усе і дивилась би, і говорила б усе з ним з одним і сїла б биля нього, так чогось-то усе стидно; хоч нї душі нема близько, а їй здаэть-ся, буцїм-то усї люде так на неї і дивлять ся, або хоч і не дивлять ся, так по очам пізнають, що вона з парубком говорила. Оттим-то така і жахаэть-ся і втїкаэ, нї слова не сказавши парубкові, що залицяэть-ся до неї; як же відбіжить від нього, то й сама жалкуэ, та ба! вже не можна дїла поправити! Добре ж, коли парубок не розсердить ся та ще і у-друге стане ляси під пускати, так ще не зовсїм бїда; а як же подума: "лихо її матери, яка пишна! цур їй!" та й підвернеть-ся до другої, так тогдї вже зовсїм лихо! І сумуэ сердешна і нишком поплаче, та притьмом нїчого робить! і вже-ж самій його не заньмати, щоб не сказав: "сама, каже, на шию вішаэть-ся."

Смутна прийшла до дому наша Маруся, та тільки не об тім. Вона думала, що Василь її не любить, а коли-б любив, то зараз прямо й сказав би, а то про когось другого казав, а об собі нї пів слова. Та й Олена ж казала, що хазяїн бере його у прийми, так се вже певно, що він любить хазяйську дочку. Та як її і не любить? Вона собі городянка, міщанка, та, кажуть, хороша та й хороша! А думаю, як убереть-ся, так намиста ще більш чим у мене; а скриня з добром мала? та ще, думаю, і не одна: там може такі великі та розмальовані та на колесах; а подушок, подушок, так може під саму стелю... Так куди вже йому до мене! Він на таких і не подивить ся. Ось так думала Маруся, прийшовши до дому і сївши у хатї на лаві.

Дивила ся стара Настя, мати її, лежучи на полу та стогнучи від недуги, що дочка її сидить смутна і невесела і нїчого про весїльля і не росказуэ, і за дїло не приймаэть-ся; дивила ся довго, а далї стала питати:

"Чого ти, доню, така невесела, мов у воду опущена? чи не занедужала, нехай Бог боронить? Гляди лиш, як ще й ти звалиш ся, що батько з нами буде робити! Кажи бо: що в тебе болить?"

— Нїчого, мамо! каже Маруся.

"Чи не порвала намиста, жартуючи на весїльлї?" пита Настя.

— Нї, мамо!

"Чи не з'обидив тебе хто? то батькові скажи, він зараз уступить ся."

— Нї, мамо.

"Так коли ж нема нїчого, так чого так сидїти? Ішла б по воду, пора наставляти вечеряти."

— Зараз, мамо, сказала Маруся, а сама нї з місця.

Дожидала мати, дожидала, далї впять за неї: і уговорювала її, а далї і сварилась на неї; так вже на силу, та на превелику силу розколихала її, що вона роздяглась і, не поховавши гаразд нї скиндячок нї намиста і нїякої одежі, узяла кошик, щоб то у-в огородї зїлля нарвати, та замісць огорода пішла до криниці по воду, неначе з відрами; іде і байдуже. Та вже як прийшла до криниці і як стали над нею люде там сьміятись, так вона тогдї схаме нулась і мерщій до дому. Що-ж? І до дому вернувшись не лучша була: затопила у печі, і приставля горшки порожні; замісць пшона, щоб замняти борщ, вона сіль тре у макотретї, та підлива борщу... І що нї озьме, до чого нї кинеть-ся, усе не так, усе не до шмиги, так що і старий Наум, вернувшись до дому і дивлячись на таке її пораньня, аж сам дивовавсь.

Сяк-так віддавши вечерю, Маруся пішла до коров, а Настя стала журити ся і каже Наумові: "Ох менї лишенько тяжке! Що-ж отсе з Марусею дїэть-ся? Каже — зовсїм здорова, а за що нї приньметь-ся, що нї почне робити, усе не до ладу, усе не так, як треба. Та чогось собі чи журить ся, чи що? Нехай Бог боронить, чи не з очий їй сталось?"

— У вас, у жінок, усе з очей, заворчав Наум. Чи дитина змерзла на холодї, чи дитинї душно в хатї, ви кажете: з очей; голодна, їсти просить, — з очей; наївшись, не хоче, — і то з очей; чи засьміялась, чи зажурилась, чи сїла, чи вста ла, — усе з очей, усе про все у вас очи. А що очи можуть зробити? Нїчого, дивлять ся собі на сьвіт божий, та й годї. Рукою чоловікові біду зробиш, а язиком ще й гіршу, а очи нїчому непривинні.

"А чому-ж баби, котрі знають, та й злизують і шепчуть? Як-би воно нїчого, то нїчого б і не робили, а то..."

— На те шепчуть і злизують, щоб таких дурників дурити, як ти і прочії. Потурай тільки їм:

вони, пожалуй, раді, щоб тобі за все, про все шептати, аби-б грошики лупити. А хто що може чоловікові зробити, опріч Бога милосердного? Він нашле біду, Він і помилуэ; тільки молись і Його одного знай, а з тою бісовщиною, з ворожками та з знахурами не водись. Помолись, Насте, хоч лежачи, Богу, коли не здужаэш підвестись; і я таки помолюсь, то й гляди, що Маруся наша завтра зовсім здорова буде. Мовчи ж, он — вона іде.

Маруся, зовсім упоравшись і поприбиравши, розпитовала матір, чого треба на місті купити, і узяла у батька скільки треба грошей, поклалась на ла ві, помолилась Богу, і зверх-усього вдарила три поклони, щоб вже більш не думати про Василя. Її так батько вчив: коли, каже, тобі чого треба, або журба тебе озьме, зараз до Бо га. Вдар три поклони і проси, об чому тобі нужда, і жди пев но від Нього милости. Він наш отець, Він зна, що кому і у якоэ уремя послать.

От з такою думкою лягла Маруся. Так що-ж? І сон її не бере. Те й діло, що дума... та не об Василеві, де-то вже! Вона його і знати не хоче... та й на-що їй він... Він доси вже посватаний; адже і хусточка у нього, що з кишені виньмав, то не хлопяча, а притьмом дівоча, і вже вірно вона йому по даровала... та він же невеселий на весільлї був... отто мабути скучав за своэю голубкою..... та ще щоб я об ньому думала? Як би не так! Він собі і сидів, неначе один у лісі, ні на кого і не дивився... Далі здохнула і дума: і мене заняв тими горіхами, аби-б то вже так!... Ні, Василю, не нашим дівчатам об тобі думати, у тебе э своя... От уже любить її, думаю?... Бачить ся, усе об ній так і думав, бо у-в очах так і видко були слізоньки... тепер вже вони до си у купочці... і она вже, вірно, цілуэ його у тії оченьки, що як блискавка, як згляне, так і сьяэ.... от вже не цілуэ вона їх! Того-ж то він по ній мав плакати... Чого-ж я отсе плачу?... Ох, горечко мені тяжке!... Коли-б було знала, не ходила б на те весільля!... На-що було розпитовати Олену про нього! Та дарма; я вже зовсім про нього і не думаю... та й він же про мене тож. Може він думав, що... теэ-то... я б то... що каже: я знаю такого, що тебе любить, а йому б то вже не можно, що вже він посватаний... Бог з тобою! Нехай тобі Бог помага! І ожени ся, і люби ся... Та чого-ж я усе плачу?... Оттого і туга така, що за-чим я на те весільля ходила... Тепер

засну вже... Завтра чим сьвіт устану, піду на торг, та й розібю свою тугу. Коли-ж з ним зострічусь на містї, то буцім його і не знаю, і не буду на нього і дивитись. А вже він, вірно, з нею ходити-ме по базарю, та де-що куповати-муть бо мабуть і весїльля швидко буде... То-то вже він буде рад, як оженить ся!... А вона?... Чого-ж я заливаюсь слїзоньками?.... Ох, бідонька моя!... Ох, горечко моэ. Чого таки я на те весїльля ходила?...

Оттак-то бідна Маруся, не хотївши і споминати про Васи ля, тільки об нїм однім і думала і хоч-би тобі на часиночку очицями звела; плакала та журилась цїлїсїньку ніч. А й довга ніч у нас на клечальній неділї? Вечірня зоря ще не погасне, а сьвітова вже й занымаэть-ся; блисне Віз, та вже докотившись до сход сонця.

От і тепер. Тільки що зірочки засьяли у Бога милосердно го на небесах, тільки що розсьвітились, та й то не зовсїм ясно а неначе скрізь серпанок, соловейко стих биля своэї самочки, щоб виспалась хорошенько, не жахаючись; вітерець заснув, і гілочки по садкам дрімаючи ледве-ледве колишуть ся; тільки й чути, що через греблю на лотках водиця цїдить ся і мов хто нищечком казку каже, що так і дрімаэть-ся, а то усюди тихесень ко... Аж ось — недовго, зірочка покотилась, далї друга, тре тя — і поховались у синьому небі, мов у море канули, а прощаючись з землею трошки сплакнули... от від їх слїзоньок пала роса на землю. Канула її крапелька, зашелестїла у аэрі — і прокинув ся вітерець, та й поколихав тихенько гілочки по садкам та по лїскам. От і попрокидались птичі самочки, лупнули очицями, зацмокали носиками; тут зараз їх самчики, що биля них дрімали, попробурковались і з радощів — що настаэ впять божий день і вони будуть з своїми самочка ми лїтати, гратись, любитись, і що може яка і яэчко знесе — з таких то радощів заспівали своїх пісеньок, що рано й вечір хвалять Господа небесного, отця, милосердного як чоловікові, так усякому зьвірю, птиці, та й самій манюсїньцїй комашечці, що й оком не вздриш. А не-хто вже виспіву вать, як соловейко! Защебетав, залящав, зачиркав, засвистав, затріщав... то стихне, нїби пошепче своїй самочці, як її любить, а вона йому мабуть скаже, що й вона його любить і похваля його пісеньки, то з радощів і гукне на увесь садок; а як промеж того ще й носич-

ками поцїлують ся... тут він вже і не стямить ся: зажмурить ся, защебече, затерчить, що аж неначе охрипне, та знову ще дужче лясне. Задрибоче, що аж дух йому запираэть-ся.. Та усе-ж то так гарно, так гар но, що росказати не можно, а на душі весело!

От на березах і листя зашупотїли промеж себе, що й вони, по ласцї божій, будуть кра соватись на ясному сонечку. — Схаменулась травонька, як скропила її небесная рісочка; піднялись стебелинки, розпукались цьвіточки і пороззївавши ріточки свої, надихали на усю долину таким пахом, що почувши його, забудеш про усе і тільки, здихнувши, подума эш: "Боже милосердний! Отець наш небесний! І се усе, що тільки э на землї, у водї, під небесами, се усе Ти тільки по эдиному милосердію свойо му для чоловіка сотворил эси? А він, сеэ мізернеэ созданіэ, ся билина, ся пиль і порошина, чи він же Тобі благодарить? і як?... О Боже праведний! буди і усегда милостив нам грішним!..." Більш сього не вміэмо що і сказать!...

От і рідесенький туманець пав на річеньку, мов парубок приголубивсь до дївчиноньки, і у-купі з нею побігли ховатись меж крутими берегами. Далї і хмарочки стали розходитись, порідчали і стали звертатись купками, мов клубочки, розступатись, щоб дати дорогу для якогось пишного, важного гостя, нїби царя якого, дїющого добро усьому миру, і покотились геть-геть за крутиї гори, щоб тільки відтиля дивити ся на те, що тут буде!.. Ось і зачервонїло на тій дорозї, де йому треба йти, і розіслалось мов сукно, як карма-зин красне; далї неначе срібні цьвітки по ньому хто посипав, а тут і увесь путь став мов золотим піском по червоному полю посипаний. Зазолотились і верхівя дерева по лїсам, і ось золотий по них пісок сиплеть ся по дереву низче, усе низче, низче... Усе стихло... Чогось жде!... Стало винирять з-за землї... що? І сьвіт і огонь і краса. І вже і на крайок його не можно зиркнути оком, що-ж буде, як усе явить ся миру?... І золоті промінї від нього обсипали усю землю, і самиї небеса стали нїби ще красче... Усе мовчить, жада, щоб швидче явила ся у повнотї краса миру... Ідеть, викотилось зовсїм, озирнуло землю і неначе повелївало: "Хвалї те Господа, що создав і мене і вас, і кождий день посила мене давать усьому миру сьвіт і усякому диханию жизть...." Тут знова пташечки неначе по

чийому научению защебетали, усе мов знова ожило, чоловік знов принявсь за дїло своэ... і що то: увесь мир ізрадовав ся! . . . . . .

(IV.)

Ось вийшов і Василь із садка. Він добре чув, що Маруся з Оленою змовились у-купі йти на місто, так він і не пішов вже до дому у город, а у тімже селї, від города верстов з чотири, скитав ся усю ніч, і як стало сьвітати, то він вже і бе ріг їх. Визиравши із садочка побачив, що дві дївчини гетьгеть відстали від прочого народу, тихенько йдуть собі і розговорюють; він зараз відгадав, що хто то йде, бо серце у нього тьохнуло і подало звістку. Отто він і пішов, буцїмто у город, тихою ступою, по хиливши голову, мов задумав ся; а у самого аж жижки трусять ся і дух йому захватуэ від радощів, що ще побачить Марусю і поговорить з нею.

От ідуть дївчата; Олена як та сорока скригоче, що на ум збреде, а Маруся буцїм-то і слуха, та усе про своэ гада... аж зирк! і пізнала своговасилз!... Руки й ноги затрусили ся, у животї похолонуло, і дух занявсь і сама нї з місця.

"Та йди бо швидче!" крикнула на неї Олена: "чого ти зопинаэш ся? і так опізнились."

— Та хто його зна, чи спіткнулась, чи що, каже Маруся, самаж нї з місця, хоч так би і летїла до Василя, як та голубка до голуба; бо вже й забула, що мабуть він не її любить, що він вже посватаний на хазяйській дочцї... усе забула, а тільки того й бажа, щоб бути у-купцї з своїм Василечком.

От як почув Василь, що дїв чата вже за ним гомонять, озирнувсь до них, зняв шапочку, поклонивсь і каже: "Добрий-день, дївчата. Боже вам помагай!"

— Спаси-бі!... нехай і вам Бог помага! сказали йому у-в один голос дївчата.

От їм і каже Василь: "Чи не бігла против вас яка собака?"

— Цур їй, пек від нас! каже Олена: ми її не бачили; хиба де бігла?

"Ось тутечка тільки перед вами кидалась на людей," казав Василь: "то проженуть її, а вона відтиля забіжить, та й не знаэш, відкіля її і стерегтись. Та така сердита, на всїх так і кидаэть-ся. Так я отсе виломив собі коляку, та йду і озираюсь."

— Ох лишечко! я її боюсь. Вернїмось, Марусю! каже Олена.

"Не бійтесь, дївчатка; адже

ви у город і я у город, то я з вами буду йти, а коли набіжить, то вас обороню."

— От за се спаси-бі! Тепер нам, Марусю, не страшно, сказала Олена, а сама радісінька була, що з парубком буде йти усю дорогу. Оттак і пішли собі у-купці.

Зовсім же то наш Василь збрехав, що будьто там бігала яка-б то собака. Се він знарош не їх налякав, щоб вони припросили його проводити їх і щоб не церемонили ся з ним іти.

Ось як ідуть, і Василь їх попережа — звісно вже, молодецька походка против дівчачої — та й піджида їх; от Маруся збирала ся, як би то з ним заговорити, а далі й каже: "Бачите, як ми тихенько йдемо і ви нас піджидаэте. Може ми вам боронимо?"

— А чим? каже Василь.

А Маруся каже: "Тим, що може вам... пильно треба у городі бути? Може вас хазя..... хазяїн жде?" Се-б то на догад буряків, щоб випитати його, чи не скаже чого про хазяйську дочку.

— І вже менї тепер город! забув про його і думати, сказав Василь, а далі тяжко здохнувши, і каже: Одно в мене на думці, коли-б то Бог поміг! Тільки за тим і піду до хазяїна, щоб...

"А чому ви учора на весільлї не танцьовали?" перебила йому Олена, та й почала з ним пащиковати. Він їй слово не хотячи скаже чи не скаже, а вона йому десять; та так і стри же, так і стриже, та вигадуэ та докладаэ та придираэть-ся, що вже Василь нїяким побитом і не відчепить ся від неї.

А сердешна ж то Маруся зачепила було Василя, тепер і сама не рада. Вже-ж тепер він не таючись сказав, що у нього щось э на думці і що за тим тільки і йде до хазяїна. Се вже певно, щоб домовитись об сватаньні на його дочці.

От у таких думках та гадках іде не йде, і ноги не служать; і сердить ся на себе, чого вона на торг пішла, сердить ся на Василя, чого він їм на зустріч попав ся, і вже мов за сватаний, а з чужими дівчатами ходити-ме по базарю; сердить ся і на Олену, чого вона така весела, чого так з засватаним парубком пащикуэ; сердить ся на усїх і за все, а сама не зна, на кого і за-що.

От прийшли у город, походили по базарю; Олена зараз скупила усе, що треба їй було, а Маруся тільки ходить за нею та сьвітом нудить і усе нападаэть-ся на Олену, що при тьмом пора до дому. А Василь

усе з ними ходить, та — як той міхоноша у колядці — носить Марусин кошик, та склада, що Олена купуэ. Далї осьмілившись якось-то спитати Марусю (бо бачивши, що вона усю дорогу мовчала, думав певно, що вона на нього сердить ся), та й пита:

"А ти, Марусю, чом нїчого не купуэш?"

— Та менї небагацько... дечого й куповати, каже Маруся, та й відвернулась від нього, щоб і не дивитись на чужого жениха: тільки й треба купити матері... кресало на люльку,... а батькові... ниток красних..... на мережки до хусток... та яло вичини... на Петрівку...

Оттак наверпякала наша Маруся, що трохи й сам Василь їй у вічи не насьміявсь; ще то добре, що не чула сього Олена, торгуючи у перекупки шпильки.

Василь тільки собі тихесень ко усьміхнувсь, бо догадавсь, що щось не так воно э, та й узявсь, що треба було Марусї, купити. Покупивши і поскладавши у кошик усе до купи, каже: "Вже-ж як хочете, дївчатка, а я вас опровожу аж до дому. щоб оборонити вас від собаки; та й менї таки у вашім селї э до чоловіка дїло."

Опять таки Василь збрехав: не було йому нїякого дїла нї до якого чоловіка, а хотїлось йому... та побачимо, що буде дальш.

От і пішли вони собі впять у-купцї з города. Тільки що вийшли з улиць на степок, от Олена як крикне: "Ох я дурна та божевільна! Забула зайти до шевця по батькові чоботи. Що тут менї на сьвітї робити?"

Потолковавшись, порадились, щоб Олена сама вернулась у город за чоботами, затим що не далеко і у вулицях не страшно, а Василь щоб зостав ся биля Марусї і щоб тут же дожидали Олени, а вона му сїла швиденько вернутись.

От як зостали ся у двох Василь з Марусею та й посїдали на горбику, зараз Василь їй і каже:

"Марусю! хоч ти розсердиш ся на мене, хоч проженеш від себе, хоч не звелиш нїколи на очи попадатись, а я таки тобі тепер договорю, що учора хотїв сказати..."

— Що там таке? спитала ся Маруся. а сама злякала ся так, що не можно й росказати, а сама не зна чого.

"Марусю! Чи я-ж один був би такий на сьвітї, щоб, побачивши тебе, не полюбив щиро? Люблю тебе, Марусенько, усїм серцем моїм, люблю тебе більш усього на сьвітї!... Не сердь ся на мене, не відво-

рочуй ся, не затуляй очиць тво їх білою рученькою; дай їй мені сюди, нехай пригорну її до свого серденька, та тогді хоч і вмру, коли тобі невгодна щирая моя любов!... Що-ж ти мовчиш? чом не глянеш на мене?... Промов до мене хоч пів словечка; скажи, що ти не сердиш ся за мою любов. Розznавай мене, розпитуй про мене, може таки про мене що не будь і добре почуэш."

Тільки що став так Василь говорити, то Маруся і не стямилась: серденько в неї так і бэть-ся, а сама як у лихоманці, так і трусить ся боїть ся, і сама не зна чого; коли-б земля роз ступила ся, так би вона і кину лась туди, та й... Василя потяг нула б за собою; коли-б їй крила, полетїла б на край сьвіта... та не сама, а усе б таки з Василем. Що-ж їй робити? Земля не розступаэть-ся, крил у неї нема, ноги неначе не її, одну руку вхватив Василь та й держить биля свого серця, а воно так-же колотить ся як і в неї, очицями зовсїм сьвіта не бачить, а ще-таки другою рукою закрила їх, та й питаэться Василя так тихесенько, що й сама гаразд не чула: "Адже-ж ти просватаний?..."

— Нї, Марусю, нї на кому я не сватаний і нї об одній дївчинї до сіэї пори і не думав. По бачивши тебе учора, сьвіт менї повернув ся; без тебе не хочу жити, та бачу й сам, що не можно менї без тебе й дихати. Та й де я найду красче тебе?

"А хазяйська дочка? Адже він тебе бере у прийми?" сказала Маруся, вже трошки сьміліш, бо на серцї їй не так вже важко стало.

— Не тільки хазяйська дочка, та хоч-би королївна, хоч княгиня, та хоч-би і сама охвицерівна, не подивлюсь нї на кого, усїх презрю для тебе. Од на моя втїха, одно моэ щастя, коли ти мене будеш хоч троше чки любити!... Розпитай про мене; цїлий год ждати-му, тільки....

"Е, год!... так довго бо..."

— Скільки хоч, що хоч роби зі мною, тільки не проганяй від себе, не сердь ся..."

"Та я і не сержусь..."

— Чого-ж ти закриваэш ся, чого відвертаэш ся від мене? Може любиш кого другого? Кажи, не сором ся; нехай я се сам почую від тебе, та й піду сьвіт за очима!

"Нї бо... я другого не люблю..."

— Так зглянь же на мене, не закривай ся!

"Але! ще б і не закриватись. Менї бо стидно..."

— Чого-ж тобі стидно? скажи! Тут нема нїчого, що я ка-

жу...

"А тож і не стидно сказати... що я тебе... люблю? Нї за-що у сьвітї не скажу..." та сеэ ска завши, як заплаче гірко і стала його прохати: "Василечку, голубчику, соколику мій! Не випитуй же в мене, чи люблю я тебе; я сього тобі з-роду не скажу, щоб ти не посьміяв ся надомною.... Я й сама не знаю, що зо мною стало ся; я ще нї кого не любила, нїкого не хотї ла любити, цурала ся парубків, а як побачила тебе, сьвіт менї не змилив ся, усїм я нудила, усюди я скучала; а як сказали, що ти просватаний, так я й сама не знала, що й робити..."

— Марусенько моя, лебідочко, зірочко моя, рибочко, перепілочко! приговорював Василь обнимаючи свою Марусю. Я-ж землї під собою не чую... я мов у раю! Чи не сплю лишень я?.. Так се правда, що ти любиш мене, Марусенько? Скажи менї, правду?

"Не скажу, Василечку; эй Богу, не скажу!"

— Чом-же не хочеш завірити об моїм щастї?

"Стидно-бо!"

— Марусю! отже поцїлую, коли не скажеш.

"Та хоч десять раз цїлуй, аби не я тебе, а усе таки не скажу..."

— Оттак же!..... оттак..... оттак же!.... приговорював Василь, цїлуючи її раз по пять не віддихаючи, та впять знову за теж, та аж вже не зміг і слова промовити... А Маруся лежить у нього на руках і сама себе не тямить, чи вона у раю, чи вона де? Так їй хороше було! Хоче щось сказати, і слова не промовить; хоче від нього вирвать ся, так неначе прикована до Василевої шиї; хоче зажмуритись, так очи против її волї так і зазирають у Василеві очи, що як угільля на вогнї палають; хоче від нього відвернутись, а і сама не зна, як горнеть-ся до нього... А він?... Він тільки розгляда її, неначе їсть її очима; забув увесь сьвіт; хоч-би йому тут з пушок палили, хоч-би хто його нї кликав, нїчим би не вважав, тільки що розглядa свою Марусеньку, держачи її на своїх руках.

Далї схаменулась вона, здихнула тяжко і скрізь сльози сказала: "Василечку! що се зо мною сталось? Нїчого не тямлю, не знаю сама себе; тільки у мене й на думцї, що ти мене любиш, що ти мій... та більш менї нїчого і нетреба!... Боюсь тільки, чи нема менї за те гріха?"

— За-що, моя Марусенько? сказав Василь, пригорнувши її до свого серденька, і поцїло-

вав щиро.

"Ох, не цїлуй мене, мій сизий голубоньку! Менї усе здаэть-ся, що гріх нам за се... Боюсь прогнївити Бога!..."

— Так я-ж тобі, моя Марусенько, тим-же Богом божу ся, що нема у сьому нїякого гріха. Він повелїв бути мужу і жонї; заповідав, щоб вони любили один одного і щоб до смерти не розлучали ся. Тепер ми любимо ся; дасть Бог, сповнимо сьвятий закон, тогдї не розлучимо ся по вік наш; а до того часу, як зійдемо ся, нам можно без гріха і любити ся, і голубити ся...

"А не дай Боже, як..." сказала Маруся, та й притулила ся до Василевого плеча; і не доказала і боїть ся глянути на нього.

— Не доведи до того, Боже! аж скрикнув Василь і аж злякавсь, подумавши, про що Маруся йому тільки нагадовати стала. Буду — каже — тебе, моя зазуленько, як ока берегти. Нїяка скверная, бісовська думка і на серцї не буде. Не бійсь мене, я знаю Бога небесного! Він покара за злеэ дїло, усе рівно, що за душегубство. Не бій ся, кажу, мене; і коли-б вже й так прийшлось, щоб ти стала забувати і Бога і стид людський, то я тебе оберегу, як братїк сестрицю...

"Братїку мій милесенький!" скрикнула Маруся і обняла його рученятами; довго дивила ся йому у вічи, як тая ясочка, а далї й каже: "Тепер я сама тебе поцїлую аж тричі, бо знаю, що й в тебе на думцї нема нїякого худа." Та й припала йому на плече, зазираючи йому у вічи, та так пильно, нїби той баранчик, що його хотять різати а він жалібно дивить ся, так і вона зирнула на Василя, а сльозинка, неначе тая росочка на цьвіточку, так у неї в очицях засяла; та так жалібно, як тая сопілочка заграла, так вона його спитала: "Як же ти мене після сего покинеш"?

— Не говори менї сього, Маню! і не думай об сїм, моя кришечко! Гріх божитись, а я от смертельною клятвою побожу ся, коли менї не вириш...

"Вірю, вірю, мій соколику, мій лебедику! і що б ти менї не сказав, усьому вірити буду!.

Багато росказувати, що там Василь з Марусею розмавляли; забули про увесь сьвіт і де вони э і що кругом них; і як-би не гукнула ще з-далека на них Олена, то б, підкравшись тихенько, бачила б усе, як вони поговорють, поговорють, та й знова цїлують ся. Як же почули Олену, так зараз і розрізнили ся, неначе і не вони: Василь став, буцїм мала дитина,

пісочком пересипатись, а Маруся тутже знайшла черепочки, та давай у креймахи грати, а самі і не ззирнуть ся меж собою.

От пішли усї у-купі до дому. Олена подумала: "Що се стало ся з нашою Марусею? Нїко ли не була вона така весела і говорлива, та ще з парубком, що було їх жахаэть-ся, як не знать чого, а тепер сама заговорюэ, жартуэ, вигадуэ і знай сьміэть-ся з Василем, а мене буцїм і нема з нею. У ранцї як ішли, так пари з уст не пустила, а тепер не замовчить нї на часинку; у ранцї на-силу ішла і на мене нападалась, чого я спішу, а тут поперед усїх бїжить, землї під собою не чуэ, та знай кидаэ на Василя то пісочком, то скипочками, а він її ловить, а піймавши... аж руки крутить. Се щось недаром! Тривай лишень, ти смирна, що нас було за іграшки з парубками кориш; я тобі віддячу..."

Стали доходити до села, от Василь і каже:

"Тепер же прощайте, дївчатка. Менї так весело було з вами; спаси-бі вам і дуже спаси-бі за все, за все, за все. Не знаю, коли то з вами побачусь?" (А у Марусї аж слїзонь ки покотились; обтерла швидче хусточкою, щоб Олена не бачила, та й стала буцїм-то пі сеньку мугикати і неначе підтанцюэ під неї та сама пильно дивить ся у вічи Василю.) "Нате ж усе, каже Василь, ваше добро; вибирайте з кошика; може чи не загубив я чого? А я вже піду своэю дорогою."

От дївчата стали вибирати. Олена усе забрала і поклала за пазуху, а Маруся, переглядївши, поскладала у кошик, і пішли собі. Тільки що відійшов від них Василь чимало, аж Маруся буцїм-то схамену лась і згадала, і каже:

"Оттак же! усе позабирала, а синїй камінець що батько зве лїв купити, я й не взяла у Василя. Побіжу, дожену його!" Доганя, а сама знай кричить, щоб він підождав. Вже-ж щоб то Василь та не почув би Марусиного голосу! Не знаю! Стоїть як на шпичках і дожида, щоб Маруся підбігла до нього і що то вона йому скаже?

Ось що вона, догнавши його, казала: "Я знарошне буцїмто забула у тебе синїй камінець, щоб тобі нишком сказати: приходь сьогодня на озера, що у нашому бору; я там буду, то ще поговоримо. Пусти ж, не заньмай мене, щоб Олена не догадалась. Ке сюди камінець і прощай, мій соколи

ку милий! приходь же!“ Сказавши, та скільки э духу до Олени.

Олена ж усе підглядала, та й дума собі: "Добре-ж до якого часу Не буде мене тепер зупиняти!“

(V.)

Прийшла Маруся до дому; батечку! весела, моторна, і говорить, і росказуэ, і пораэть ся за трйох, так що мати, дивлячись на неї, аж повеселїйшала і їй полегшало. Хотїла було сваритись на дочку, зачим довго проходила, так таж як узяла около неї леститись і приговорювати і розважати її, а сама піч топити, зїль ля кришити, горшки наставля ти, так що горить у неї дїло.

Не вспіла мати оглянутись, вже у Марусї і готов обід; сїла, ручки зложила, і знай матері росказуэ, як-то їй добре було іти на базар холодком, що бачила на містї, як торгова лась, як куповала, і кого бачила, і з ким говорила, і яка про ява лучилась, усе, до послїднього раз по пять росказувала; тільки про Василя нї чичирк! Вона б то й хотїла матері росказати, та не знала, з якого кінця узятись, та й поду мала: нехай-же спитаюсь у Василя; він мене навчить, як про се росказати.

Прийшов і старий Наум; обіда і дума: "З-роду Маруся такого мудрого борщу не варила, як сьогодня; і мясо добре спечене, і усе таки гаразд, а лучше усього, що сама така ве селенька і усе вигадуэ і жартуэ.“ Далї і каже Настї: "Бач, я-ж казав, що не треба нї зли зовати нї шептати, само минеть-ся.“

Після обід чи прибрала Маруся, чи не прибрала, мерщій вхопила глечичок, та й каже: "Піду ж я, мамо, назбираю вам суниць; там таких багацько на базарі було, і наші дївчата горшечками так і носють. І вам назбираю, і може де-що і продам.“ Ще мати їй нїчого на се і не сказала, а вона вже і за воротами, і прямо поспіша у бір на озера. Хоч і бачить по дорозї суниці, та не збира, а дума: "Василь мене вже мабути жде, піду швидче до нього; а як посижу з ним, та вертати мусь до дому, тогдї і ягідок назбираю.“

Недовго шукала вона свого Василя: тут зараз і э. Як же зійшлись, так дарма що тільки може часів три не бачились, а так неначе десять год різно були. Обнимають ся, цїлуэ один одного, розговорюють, ро сказують; то побравши ся за рученьки ходють, то впять по-

сїдають, то впять за те-ж. І не счулись, як вже стало вечеріти. І тож бо правда, що коли будеш у-купцї з тим, кого любиш, то день так швидко пробіжить, як часиночка.

От Маруся перша крикнула: "Ох, менї лишенько! Чи бач, де вже сонце?"

— Так що-ж? питаэ Василь.

"А те, каже Маруся: як я до дому піду?"

— Не бійсь нїчого, я тебе опроважу.

"Не те, щоб я боялась, а те, що ягідок не збирала; а я за ними і просилась у матери. Що менї тут на сьвітї робити? Роскажу матері, що заговорилась з тобою, та й забула."

— Нї, Марусенько, потривай ще матері об менї говорити.

— Ще, моэ серденько, не уремя. Треба підождати.

"А як се можно? Матері і батькові треба усе зараз роска зувати і нїколи перед ними не брехати. Що-ж я тепер скажу, що не набрала суничок?"

— Що хоч, Маню, те й скажи, а тільки не говори про мене; я сам, як прийде пора, я сам скажу.

"Так гріх же брехати і перед ким небудь, а не тільки..."

— Се не брехня, і їм треба усе росказати; тільки як скажеш тепер, а вони мене не знав ши подумають, що я який небудь ледащо, що тільки звожу тебе з ума, тебе будуть лаяти, мене стануть цуратись, і будуть нас розлучати. Потерпи, моя рибочко, хоч через Петрівку; я так наведу, що во ни про мене будуть знати і чути що-небудуть не погане; тогдї пришлю людий, тогдї їм усе і роскажеш. То брехня і гріх, як зовсїм потаїти, а то ми тільки прежде якого часу їм нїчого не скажемо. Чи так, моя паняночко? спитав, та й поцїлував її щиро, від серця.

"Може воно і так, довго подумавши Маруся сказала. Я вже нїчого не знаю, а усе робити-му, що менї скажеш. Тільки вже, Василечку, мій козаченьку, як собі хоч, а я вже більш до тебе не вийду нї сюди, нї на вулицю, нї на базар, нїкуди."

— А се-ж чому? спитавсь Василь, злякавшись.

"Як собі хоч, а тільки, по моїй думцї, се вже гріх, коли чого не можно матері сказати, та теэ і робити нишком від неї. Хоч розсердись зовсїм, не тільки так насуп ся, як тепер, тільки вже я не прийду, і не дожидай мене, і не шукай мене. Инше дїло, як-би я посватана була, тогдї б і нїчого; а то хто-небудь побачить, та про мене ще і слава піде. Не хочу, не хочу! нехай Бог боронить!

Менї тепер і Олени страшно; вона щось дивилась на нас пильненько, як вернула ся з города, і усе щось собі під ніс бормотала. Зараз же прийшов ши, піду до неї і усе їй роска жу і попрошу, щоб до часу нї кому не говорила. Прощай же, мій соколику, мій Василечку! Не сердь ся ж бо на мене; адже ти кажеш, що скоро пришлеш старостів, от ми не на довго розлучаэмось."

Скільки не просив, як-то нї молив її Василь, щоб таки виходила сюди хоч через день або через два, так нї за-що на сьвітї не захотїла і з тим пішла до дому, не звелївши йому іти за собою. Він пішов, пону ривши голову, горою до дому, а вона бором, та й здумала, щоб не так-то перед матїрю у брехухах зостатись: пішла против череди, знавши, що й Олена кожного вечера тож виходить. От і хотїла їй усе про Василя росказати і просити, щоб мовчала.

Олена не вийшла против череди і дївчата сказали, що сьогодня ранком, поки вона була на містї, приїхали старости і жених, аж з хуторів; та не подивились нї на закон і нї на що, бо чоловік кріпко хороший, і рушники ранком подавали, далї звінчали і, узявши її з батьком і матїрю, поїхали, і там на хуторах, аж верстов за двайцять, і весїльля будуть справляти. — Агу! нашій Марусї трошки легше стало, що не буде свидїтеля, як вона по дружила з Василем.

Прийшовши до дому, тяжко їй було відбрехуватись перед матїрю, що не принесла ягідок, бо з-роду не брехавши нї в чім, не знала, як і викрутитись і що сказати? Сяк-так, то чередою, то Оленою, затерла, замяла дїло — і кінцї у воду.

Поки поралась та прибирала і була з матїрю, так їй і весело було, а тим більш, що матері стало легше і вже піднялась з постелї; батько тож веселий і ласкавий був до неї; от вона не тільки не журилась, та ще сама собі дяковала, що так з Василем зробила; і ходячи і пораючись усе думала: коли-б швидче можно було ро сказати про Василя, то як би гріх з душі.

Як же лягла на постїль, так і не подумала, щоб спати. Зараз прийшов їй на думку Василь, як то він мабуть журить ся, що не скоро з нею побачить ся; та як і їй бути? як, не бачившись з Василем недїлю, або може, нехай Бог боронить, і дві, як і жити на сьвітї... "Іще таки учора, дума собі, ще я не так його любила, як сьогодня,

після того часу, як він сказав, що мене любить, та ще... як поцїловав!“ Та здумавши се, як засоромилась! і по ночі чуэ, що вид у неї як жар горить! ”Що-ж отсе я наробила?“ дума собі: ”чи се-ж я, що і слухати не хотїла об хлопцях? Скрізь землю б пішла від стида і сорому! А що, як ще Василь надо мною сьміэть-ся?“ Тут їй ще душнїш стало; а далї, як роздумала, що Василь зовсїм не такий, щоб йому сьміятись, і що він божив ся, що її кріпко любить, то і утихомирилась, і тільки того соромилась, що... цїловала ся з ним і у бору довго з ним сидїла. ”Та се-ж вже, так дума, і в-перше і востаннэ. Се на мене любов напала, а матуся казала, що любов як сон: нї заїси, нї заспиш, і що робиш не знаэш, мов в-ві снї. Борони, Мати Божа, щоб я гіршого чого не зробила! Та як не буду з ним бачитись, то і жартовати нї-з-ким буде. Добре ж я зробила і сама собі дякую, що не звелїла йому до себе ходити.“

Так собі порадившись, устала (бо вже і розсьвіло), і зараз принялась поратись. Щож? Тут корову доїть, а сама озираэть-ся, чи не йде Василь. По воду пішла, оглядаэть-ся Василя; у хатї сало товче, а на двері погляда, чи не Василь їх відчиня. За стіл сїла обідати, а сама у віконце усе зирк та зирк, чи не йде Василь. І жде його і не жде, і хоче, щоб прийшов, і боїть ся, щоб не прийшов.

Після обід, у хатї сидячи, дума: ”коли-б не ввійшов! піду на вдвіря.“ На двір вийде: ”коли-б не йшов вулицею, та щоб мене не побачив; піду лучше у хату.“ І так знай сьвітом нудить у день а нічю мало чого й спить, усе їй те на думцї, що коли-то вона побачить Василя і коли-то не буде з ним розлучатись.

І Василь не лучший був її. Не тільки роботу, покинув хазяїна і город; знай блука круг села, де жила Маруся. Ходить, ходить, у бір піде, над озерами, де з нею сидїв, сяде — нема Марусї, не йде Маруся. По селу вулицями ходить, та не зна, де її хата, не зна, як і бать ка її зовуть і прозивають. Маруся та й Маруся, більш йому нїчого не треба було знати, і він її не питав, за-тим що нїко ли було: усе їй росказував, що як вона його любить.

От вже і пущаньня прийшло, тиждень Петрівки минаэть-ся; ходить наш Василь і не зна, що вже йому і робити. Аж ось іде своэю дорогою, бачить: чоловік віз мішки від вітряка, та вісь йому і уломилась. Чоловік

той хоче, щоб підвязати як небудь, так шкапа не стоїть; і той чоловік мучить ся з нею, а друге й те, що й воза не під ниме, бо вже собі старенький був.

От Василь, парень-друзяка, побачивши сеэ, підійшов до нього, поздоровкав ся і каже: "Ке лишень, дядьку, я тобі поможу, а то не з твоею силою справитись з мішками і з шкапою." Чоловік той подяковав і попросив помогти. Василь як приняв ся, разом справили віз, і сяк-так, на трйох колесах, можно було доїхати. Чоловік ще більш дяковав Василеві і просив, коли по дорозї, проводити його до двора, щоб часом не порозвязовало ся, тог дї він впять не здужа справити, а вже й вечеріло.

Василь пішов за ним помалу і нїчого не розпитовав, бо йому до всього було байдуже, тільки знай об Марусї й думав. От іде та іде за возом, бачить: чоловік у тім селї, де Маруся живе, та повернув у вулицю; Василь зрадовав ся: От, дума, тут пробуду, то може що-небудь прочую про Марусю, як то вона, моя галочка, поживаэ.

Аж от з'їзжаэ чоловік на двір. Василь зирк! біжить його Маруся на зустріч до чоловіка і кричить: "Де се ви, тату, були? Ми вже вас..." та й замовкла, як уздріла свого лебедика, та з радощів уже не зна, що й робити! вернулась у хату, та аж трусить ся і не зна, що й казати.

Наум (се то він і був), позно сивши мішки у комору, розпрягши кобилу і упоравши усе з Василем, ввійшли у хату, посїдали, поговорили. Василь вже не мовчав, то про се то про те розпитував; про себе росказував, як живе, де служить; звичайний був против Настї, а на Марусю, що тут ми калась то в кімнату то в хату, то з хати у сїни то з сїней впять у хату, і не дививсь зовсїм і буцїм-то й не він. І вона собі дарма, неначе його з-роду вперше бачить.

Посидївши Василь і наговорившись, став збиратись до дому. Наум і каже: "Приходь, Василю, коли хоч, до нас завтра обідати; неділенька сьвята, іще наговоримось." Василь сказав, що прийде, поклонивсь і пішов з хати, а Наум і кликнув: "А де ти, Марусю? проведи Василя від собаки за ворота."

Марусї на руку ковінька: мерщій з хати, і ще Василь не вийшов із сїней, вона вже і биля нього і счепилась ручень ками. Вона йому і каже:

"Василечку! як-би ще тебе не побачила хоч день, то б і

вмерла."

— Завтра, Марусю, і я тобі роскажу, як я страждав без тебе. Тепер зділай милость, при слухай ся, що старі про мене казати-муть: чи будуть хвалити, чи корити? Та й роскажеш менї, щоб я знав, як наше дїло начинати.

"А ось-що я зроблю, Василечку: коли мої старі будуть тебе хвалити, то я повяжу на голову червону скиндячку і коси покладу; коли ж, не дай Боже, що нї, то повяжу чорну стрічку без кіс. Ти тільки прий деш, так на мене і дивись, то й знати-меш. Прощай же, мій лебедику, до завтрйого."

Увесь вечір Маруся, хоч ложки, миски перемивала, мисники змивала, піч мазала, мила ся, та все так тихенько робила, що її не чути було вовсї; боялась бо вона, щоб через свій шелест не пропустити якого слова, що батько і мати казати-муть про Василя; а ті знай його хвалють. Настя те й дїло росказуэ, який він звичайний, який собою красивий; а Наум хвалить, який то він розумний, неначе письменний: "я — каже — знаю його весь рід; рід чесний, дядьки заможненькі, хоч він собі сирота; та ба — і отцевський син не буде такий бравий козак, нїчого казать."

Маруся не пропустила нї-жодного словечка і ще з вечера наготовила червону скиндячку, щоб завтра на голову положити, і з веселостю і з радостю лягла спати; тільки того вже не можно вірно сказати, чи спала вона ту ніч хоть часинку?

У ранцї вирядилась що найкрасче: поплела коси у самі маленькі дрібушки і вінком на голову поклала, повязала які були лучші скиндячки, а зверх усїх положила червону і квіточками заквітчалась. Чи шатнулась там чи як, а вже і обідати у неї поспіло: борщик з живою рибкою (бігала сама з вечера до сусїда, рибалки, та й випрохала), каша пшоняна до олії, солона тараня з пшеничними галушками, та вареники з сїмяною макухою. Уоравшись, ще з батьком до церкви сходила.

Тільки що вернулись з церкви, Маруся зирк у вікно, аж Василь вже і йде; зараз вибігла, буцїм боронити його від собаки, а більш за-тим, щоб подививсь, що на нїй червона скиндячка. От вибігла, та мерщій і кричить: "не бійсь, не бійсь!" а рукою поводить по лобові, неначе каже: "не бійсь, ось бач, що червона скиндячка!"

Ну, як там було, пообідали гарненько і наговорились. Після обід Наум лїг до Настї

ськатись, та й заснув, а далї і Настя схилилась, та й собі заснула. А молоді, знай, собі голублять ся, та милують ся. Далї, як старі проснули ся, та й сидїли то в хатї, то під комороюу холодку, аж поки зовсїм у вечері Василь пішов до дому.

Унадив ся ж наш Василь до старого Наума що божий день: то дїло було до коваля, то до бондаря, то так до чоловіка приходив за дїлом, та уся кий раз і зайде до Наума; коли застане, то з ним, а коли не застане, то з Настею посидить, поговорить; і так вони вже до нього привикли, що коли який день хоч трохи забарить ся, то вже вони і скучають, і той і та кажуть: "нема ж нашого Василя! не йде обідати." Бо усякий раз вони його зоставляли у себе обідати. А Маруся? Маруся себе не тямила від радощів. Василь прийде, то вона вже найде міс цечко, де з ним обо всїм тихенько переговорить і намилуэть-ся; а коли і без нього, то тільки й чуэ, що старі його вихваляють.

(VI.)

От дождались і Петра, розговілись.

На самого полу-Петра, так вже перед вечером, вбіга Настя в хату, аж задихалась, та й кричить:

"Науме, Науме! либонь старости ідуть."

— До кого?

"Та до нас, до нас; от вже у дворі. Сїдай швидче на лаву! А ти, Марусю, біжи хутко у кімнату, та вбирай ся."

Маруся, як тільки почула про старостів, то що було у руках, усе попускала, і не стямить ся, що й робити, тільки дивить ся на матїр, а очиці як жар так і горять; а сама була румяна, а то почервонїла як калина. От мати мерщій пхнула її у кімнату, і стала її убирати у нову плахту і усе, що треба, по дївчачи.

За-тим ось стукнуло під дверю палицею тричі. Наум хутко достав нову свиту, новий пояс, одягаэть-ся, підперізуэть ся, а сам трусить ся, неначе з переляку, і каже собі нищечком: "Господи милосердний! дай моїй дочечцї доброго чоловіка; не за мої гріхи, а за її добрість пошли їй щастя."

От вже стукнули і в-друге, теж тричі палицею.

Наум, одягшись зовсїм, ізмів із скатерти, що на столї, і посунувши хлїб, що завсегда лежить на столї, к покутю (а за-тим Настя засьвітила сьвічечку перед богами), сїв на

лавку в кінцї стола і дожидаэть-ся.

Аж ось стукнули під дверми і в-третэ, теж тричі.

Тогдї Наум перехрестив ся і каже до них: "Коли добрі люде, та з добрим словом, то просимо до господи. Насте! іди-ж сїдай і ти."

От Настя, за-тим упоравши Марусю, вийшла і перехрестив шись тричі, сїла биля Наума.

За Наумовим словом ввійшли в хату двоэ старостів, люде хороші, міщане, у синїх жупанах, аглицької каламайки поясами попідперізувані, з паличками, і у старшого старости хлїб сьвятий у руках. За ними війшов Василь... крий Матер Божа! нї живий, нї мертвий, білий як стїна.

Пришедши у хату, старости помолились Богу сьвятому, і поклонились хазяїну і хазяйцї.

Зараз Наум (хоч і знав їх дуже добре, а тільки для закону) пита: "Що ви за люде і відкиля, і за-чим вас Бог принїс?"

Старший староста і каже: "Прежде усього подозвольте вам поклонитись і добрим словом прислужитись. Не позгну щайтесь вислухать нас: і коли буде теэ, то ми і онеэ; коли ж наше слово буде не в лад, то ми і підемо назад. А що ми люде чесниї і без худої науки, то от вам хлїб сьвятий у руки."

Наум, узявши хлїб, поцїловав, і положивши на стіл край свого хлїба, каже: "Хлїб сьвятий приймаэмо, а вас послухаэмо. Сїдайте, люде добрі! До чого ще дійдеть-ся, а ви своїх ніг не турбуйте, може і так з-далека ішли. А з якого царства, з якого государства?"

Старший староста і каже: "Ми э люде нїмецькії, а ідемо з землї турецької. Ми собі ловцї, удалиї молодцї. Раз дома, у нашій землї, випала пороша. Я і кажу товаришу: "чого нам дивитись на таку шквирю, ходїм ськать усякого зьвірю!" — і пішли. Їздили, слїдили, і нїчого не получили. Назустріч нам як-раз їде на вороному коню отсей князь (а Василь устав, та й кланяэть-ся, бо се про нього говорили). От після зустречи він каже говорить нам такії речи: "Ей ви ловцї, добрі молодцї! услужіте менї службу, покажіте дружбу. Ось як-раз попалась менї лисиця, або куниця, а троха чи не красна дївиця. Істи пити не жалаю, достати її жалаю. Поможіте, піймайте; чого душа захоче, усього від мене бажайте. Десять городов вам дам і скирду хлїба." От ловцям-молодцям того і треба. Пішли ми

по слїдам, по усїм городам. Перш слїд пішов у Нїмеччину, а далї у Туреччину; ходимо, шукаэмо, а її не піймаэмо. Усї царства-государства прійшли, а її не знайшли; от і кажемо князю: "Не тільки зьвіря в полї, що куниця, пошукаэмо деінде, найдеть-ся і красная дївиця." Так наш князь затявсь, при своїй думцї зоставсь. "Скільки, каже-говорить, по сьвіту нї їзжав, у яких царствах-государствах не бував, а такої куницї, нїби красної дївицї, не видав." От ми усе по слїду ішли, та і в се село — як зоветь-ся, не знаэмо — прийшли. Тут впять пала пороша; ми ловцї молодцї давай ходить, давай слїдить; сьогодня рано устали і зараз на слїд напали. Пішов наш зьвір, та до вас у двір, і з двора до хати; тепер жалаэмо його піймати. Певно вже наша куниця — у вас у хатї красна дївиця. Нашому слову кінець, а ви зробіте нашому дїлу вінець. Відайте нашому князю куницю, вашу красною дївицю! Чи віддасте, чи нехай підросте?"

Поки староста се законне слово казав, Маруся у кімнатї усе поклони била, щоб батько віддав її за Василя, а він, сидючи на лавцї, скрізь двері дивить ся на неї, та тож то здихне, то з нею переглянеть-ся. Як же усе староста росказав, і прийшло ся батькові одвітне слово казати, вона так і припала до дверей і слуха.

От Наум усе насупившись слухав; помовчав, а далї і каже: "Не вмію я до прикладу у сїм дїлї сказати. Спаси-бі вам за вашу працю. Ідете ви з дальної дороги, то може б випили по чарцї?"

Маруся як се почула, та в голос; Настя аж об поли руками вдарила, та й крикнула: "Ох менї лихо! А чому-ж се так?" А Василь так об землю і кинув ся, та аж припівз на вколїшках до Наумових ніг, та цїлуэ їх, та гірко плаче і просить: "Будьте менї батеньком рідненьким! не гнущайтесь бідним сиротою!... За-що в мене душу віднимаэте?... Не можу без вашої Марусї жити! Буду вам за батрака вічно служити... Буду усякую вашу волю сполняти... Що хотїть, те й робіть зо мною! Дайте сиротиночцї ще на сьвітї прожити!..."

Тут і Маруся, забувши, що їй гоже і що нї, вибігла тож собі і впала до ніг отцевських і просить і плаче, то кинеть-ся до матери, і руки їх цїлуэ і приговорюэ: "Таточку! голубчику, соколику, лебедику! Матїнко моя рінесенька! утїнко моя, перепілочко, голубочко! Не погубляйте свого дитяти,

дайте менї бідненькій ще на сьвітї пожити! не розлучайте мене з моїм Василечком... Не держіть мене як дочку, нехай я буду вам замісць наймички: усяку роботу, що скажете, буду робити, і не охну. Не давай те менї нїякої худобоньки, буду сама на себе заробляти, бу ду вас доглядати і шановати, аж поки жива. Хоч один годочок дайте менї з Василечком прожити, щоб і я знала, що то за радість на сьвітї!...“

Оттак і Маруся і Василь один перед одним усе просили своїх старих, та так жалібно, що старости обидва повстава ли і знай полами сльози утирають. Далї старий староста не витерпів і каже:

”Ох панове-сватове! Не слїд менї, бувши у сьому важному чину, лишнэ слово говорить; моэ дїло таке: сказав, що закон велить, та й жди одвіту; що почуэш, з тим назад іди. Сказано, дать нам по чарці, так вже тут нїчого доброго ждати. Одначе, видючи їх сльо зи і убивство, якось-то моторошно і нам не сказати чогонебудь. А що пак Олексїйовичу? Нїгде дїтись: благослови дїток, нехай Маруся нас повяже.“

Наум тільки покрутив головою, обтер слїзку рукавом та й впять понурив голову і мовчить.

Староста каже: ”Може стара мати сеэ усе вередуэ?“

— О батечки мої! зараз каже стара Настя: чи я-ж би не хотїла щастя свойому дитяти? Адже вона моя утроба. Та де-ж нам лучшого Василя ська ти? Він дитина розумна, покір на; усяк би нам позавидовав. Так хиба-ж я не жона свойому мужу, щоб не мала його слухати? У нас іде по божому та по старосьвїтськи: він менї закон. а не я йому. А чому він не віддаэ, я не знаю; він Васи ля завсегда любив. Кажи бо, Науме, що се ти робиш?

Тут знова приступили і дїти плачучи, і стара Настя голосю чи, і старости кланяючись, та знай просють Наума.

Мовчав він, мовчав, тільки знай сльози ковта, далї устав, здохнув жалібно, перехрестивсь перед Господом милосердним, та й каже: ”Одна в мене на сьвітї радість, моя Марусенька! Що божий день молюсь, щоб вона була щаслива; так як же, молившись об однім, буду сам робити друге? молившись об її щастї, сам бу ду її топити? Прощайте, панове-сватове! Коли хочете, то справди випийте по чарці; коли ж нї, то не здивуйте, дайте і менї покой, бо.... Ох, не хотїлось було сього казати, та ви

мене розжалобили!... Бо менї дуже жалко, що рішаю ся Василя, та нїгде дїтись. Прощайте, люде добрі, ідїть собі, не здивуйте."

Тут впять усї приступили до нього, що коли, кажуть, любиш Василя, так чом не віддаэш за нього Марусї? Маруся ж так і повисла йому на шию і обмива його слїзоньками, а Василь тож припав на-вколїшки, та гірко плаче, та знай просить.

"Але, чому не віддаю?" сказав Наум здохнувши: "бо жаль свого рождения. Не той час; при такому важному дїлї, як э сватаньня, не можно усього говорити. Прийди, Василю, завтра, та сам, без людей, от тут я тобі усе роскажу. Більш нїчого і говорити, прощайте! От вам ваш і хлїб сьвятий."

Чи хотїли, чи не хотїли ста рости узявши хлїб назад, пішли з хати з Василем, або так сказати, що повели його, бо він сам не здужав і іти.

Зостав ся Наум із своэю сїм эю, сїв собі і сумуэ. Маруся аж звалила ся на пїл від слїз, і Настя плачучи сидїла над нею і дивовала ся: що се старому стало ся, що разом загудив Василя? Об вечері нїхто й не думав; нїкому було поратись і нїхто не хотїв нїчого їсти.

От сидїв Наум, сидїв; думав та думав, а далї і обізвав ся: "Годї плакати, Марусю! Устань, та слухай, чого я питати-му."

Не той був Наум батько, щоб його мусїла Маруся не послухати. Чи здужала чи не здужала, а коли батько каже без жартів, та троха чи й не сердитий, то треба устати. Устала і втерла слїзоньки і жде, що він їй скаже.

"Ти, бачу, Василя знала ще перш, чим я його привів?"

— Знала, пан-отченьку! і затрусила ся як осиковий листочок і опустила свої довгії вії на очи, щоб не бачив батько, як їй стало стидно.

"Як же се було?" спитав він грізно.

Тут Маруся, хоч і запинаючись, а росказала йому усе: як побачила його у-перше на весїльлї, як їй стало його жалко, як він цятав ся горішками, як вона його соромилась, і усе, усе росказала: як і на базар ідучи зійшли ся, як з базарю вертали ся, що говорили і — нїгде було правди дїти! — як і цїловали ся.....

"Ну, ну, що дальш; а почин хороший," каже Наум, а сам і видно, що як на ножах сидить.

От Маруся, сплакнувши, веселїше стала було росказува-

ти, як змовили ся з ним зійти ся у бір на озера і як зійшли ся, і як....

"Годї, годї!" закричав не своїм голосом з серця Наум. "То вже росказуй матері, що не вміла тебе берегти і від худа відводити," а сам, схопив ши шапку, хотїв було втїкати на двір, так Маруся так і вчепила ся йому за шию і каже:

Нї, таточку, нї, мій сизий горала; я памятаю ваші молитви, лубчику! не погубила себе твоя дочка і не погубить. Матїночко моя рiднесенька! лучше менї усяку муку приняти, на смерть піду, а не принесу тобі нїякого безчестя нї для якого пана, нї для якого одно я знаю, що я ваша дочка, так чи можно, щоб я на свою погибель ішла? А ось-як у нас було... Тут вона й росказала, що собі з Василем говорили, і як у них там було, і як вона запретила Василеві ходити до себе і длячого. Росказала й те, як скучала і журилась без нього; усе росказала до послїднього часу, як що було.

Наум ще таки спитав ся: "Гляди лишень, чи все сьому правда і чи не потаїла ти чого?"

— Усю правду вам сказала і що нїчого не потаїла, так коли велиш, тату, щоб побожилась, то як хоч, так і побожусь.

"Гріх великий, каже Наум, божитись, а ще пуще, як напрасно; я ж тобі і без божби вірю. Тепер слухай мене, Марусю: Нераз я тобі казав, що дївкою тобі зоставатись не можно, треба за-між іти. Приказував тобі, що тільки кого полюбиш, зараз менї скажи прямо, а я, побачивши, що воно таке э, так би дїло і кінчав; коли-б менї не годився, то я б тобі сказав: не треба, не знай його; а коли-ж би годив ся, то б йому поперед усього сказав би, щоб і ти не знала: присилай, козаче, за рушниками, за-тим, щоб поки до сватаньня, так щоб не було у вас нїякого же ниханьня, бо воно до добра не доводить. Щастя і твоэ і наше а другий, і не счула ся б, як би навязав тобі камінь на шию, що й по-вік би його не зняла, хиба-б з мосту та у воду. Якби я знав з самого першу об Василеві, то я б тобі сказав, за чим не віддам за нього; і ти б так не пристала до нього і тобі легше було б його забувати. А тепер як хоч, так і терпи, бо не віддам."

Тут Маруся, як росказала перед своїми усю правду, то й стало їй на душі веселїйше, і на серцї полегшало; почала знова просити батька, щоб таки віддав за Василя, а що вона хоч вік у дївках сидїти-ме, а

нї-за кого не піде, опріч його.

"Говори! каже Наум: а знаэш ти, голово, що батько лучше бачить твоэ щастя, чим ти? Ти молода, дурна! Лягай же, дівко, спати; завтра будеш старіша, чим сьогодня, а від того і умнїша." Перехрестив її та й пішов собі від неї.

Нї сьвіт нї зоря, а вже Василь і в Наума. То сяк то так пробули до обід. І варивши обід, і подававши на стіл, Маруся заливала ся слїзоньками, відгадовавши певно, що в-останнэ бачить свого Василечка. Та правду сказати, так і всї невеселі сидїли, а за обідом до страви нїхто й не приймавсь.

От як позбирали з стола, Наум і каже жінцї і дочцї: "Ідїть собі або у кімнату, або під комору на простор шити, а нам тут з Василем не мішайте."

От, як повиходили вони, Наум і каже:

"Василю! сядь лишень биля мене, та слухай не перебиваючи, що я тобі скажу. Не по моїй правдї, бо у мене опріч гріхів нема нїчого, а за отцевські і материнські молитви наградив мене Бог милосердний жінкою доброю, роботящою, покірною і несварливою. Батьківщини ми з нею не розтрати ли, а по-троху, Бог благословляэ, усе добавляэмо. Велика милость божа! Утро і вечер дякую за наше неоставлениэ, а що-найбільша милость божая до нас грішних у тім, що наградив нас дочкою; та ще якою? Се не чоловік, се янгол сьвятий..."

— Ох, правда, дядечку... перебив йому Василь, а він його зараз зопинив і каже:

"Цить бо, Василю, мовчи та слухай, і не перебивай мене. Се ти, бачивши її очи або щоки і що вона во всїм собою красивенька, та й хвалиш її, а я не про її тїло, я кажу про її душу. Яка-то вона тихая, слухняная; Бога небесного зна і любить, і боїть ся прогнївить його; нас шануэ і бережеть-ся яко мога, щоб нї в чім нас не прогнївити. Жалослива не то що до чоловіка, та аж до манїсїнької комашички. Худа нїякого і по духу не зна і боїть ся самої думки об нїм. Яка сама добра і незлобна, так і про усїх дума, усякому повірить, і Бог її сохранив, що вона тебе, а не кого ледачого полюбила; з другим би пропала на віки вішнії. Та й ти її сердешну збив було з панталику; знаю усе. Ох! гріх так робити!"

— Дядьку! обізвавсь було Василь.

"Мовчи, племінникy; ти роскажеш опісля. Такую-то ди-

тину нам Бог милосердний дав; хоч я і батько їй, а не можу против правди казати. Що-ж ми називаэмо ся за родителї, щоб не думати об щастї свого дитяти? Я-ж кажу: коли-б вже і сяка і така, ну, так би й бить. А за її добрість, за її смирноту, покірність, треба їй такого мужика, щоб їй був як отець, щоб він її кохав, жаловав, щоб — не дай Бог! — коли і трапилось якеэ худо, чи дїлом, чи думкою, так він би її відводив, вчив би її на усе добре, не давав би її кому зря з'обиждати; а покірну та смирну, як вона, хто захоче, той і з'обидить. Чим нас Бог благословив у сїм сьвітї, чи худобинкою, чи скотинкою, усе тут би зостало ся зятеві, за-тим, що я хочу зятя, коли Бог благословить, узять до себе у прийми. Так се вже не чиэ, як моэ дїло, глядїти дуже пильно, щоб він був хазяїн добрий, щоб хоть-би вже не розтратив і не розтеряв, що від нас прийме, і щоб і її не довів нї до якої нужди; а коли Бог благословить дїточками, так щоб і їх до путя через науку довести і де-що і їм зоставить. Тепер скажи менї, Василю, не правду я кажу?"

— Правду, пан-отче, сьвяту правду ви говорите. Коли-б ваша милость, щоб мене наградили Марусею, я б усе те сполнив, що ви тепер росказуэте.

"Не можно, Василю; не будеш ти їй таким мужом і хазяїном, як хочеш, бо се не від тебе. Коли ж я знаю, що сьому не можно бути, і бачу свою Марусю, що зовсїм розум погубила полюбивши тебе... вона тепер рада за тобою хоч на край сьвіта, іще то Господь її не зовсїм покинув, а то думаю... крий Мати Божа! (аж скрикнув Наум і перехрестив ся.) От по сьому-то, прошу тебе ласкою, та й приказую, як отець мого дитяти: покинь її, забудь, не ходи до нас і не знай її, хоч-би вона тобі де і повстрічалась. Не погубляй її і душі її, та й нас не пхай живих у яму, прошу тебе об сїм... (сказав і гірко заплакав) дай нам спокійно віку дожити і не доведи нас відвічати за неї на тім сьвітї!"

— Та чом же ви, Наум Семенович, думаэте, що я не буду добрим їй мужом і хорошим хазяїном?

"Ти-ж менї росказував про себе. Ти сирота; у дядьків твоїх по два, по три сини, і ти з ними у одній сказцї. Сказка ваша девятидушна, дудькові хлопцї малі; а як прийде набор, то певно тобі лоб забриють, бо ти сирота, за тебе нїкому заступитись; і дядьки

скажуть: ми тебе поїли, з'одігали і до розуму довели, служи за нашу чергу. А що тогдї буде з Марусею? — Нї жінка нї удова; звісно, як салдаток шанують: як саму послїдню паплюгу, і нїхто і не вірить, щоб була салдатка та й чесна. Та й троха чи й не так! Де їй за полками таскатись? А молоде, дурне, попадить-ся леда чим людям, наведуть на усе злеэ. Худобу розтаскають, повіднимають, хто її защитить? Дїточки без доглядїньня, у бідности, у нищетї, без науки, без усього помруть або, не дай Боже! бездїльниками стануть. А вона за-тим ізстаріэть-ся, немощи одолїють, бідность, калїчество... тільки що в шпиталь, до старців!" (сказав се, та й заплакав, як мала дитина). "Не приведи, Господи, і ворогу нашому такої судьби!... Так от, Василю, як-би я тебе нї любив — а скажу по правдї: так я тебе полюбив, так менї тебе жалко, як рідного сина! — а не хочу загубити своэї дочки, і такої як наша Маруся. Тепер сам здоров бачиш, по-чому не можу тебе зятем приняти."

Довго Василь думав, похиливши голову, а далї аж повеселїв, та й каже: "А як я найму за себе найомщика?"

"Найомщика?" подумав Наум, а далї й каже: "А з чого-ж ти наймеш, коли тільки получаэш від хазяїна вісїмдесять рублїв у год, а батькової копійчини нема."

— Дядьки поможуть.

"Не потурай на те, Василю; поможуть, та не тобі, а собі. До чого дійдеть-ся, тобі за тебе лоб забриють а найомщик опісля піде за дядькових хлопців. Рад би і я тобі помогти, так усе не те. Як знати-муть, що в тебе жінка багата, то так тягнути-муть, що тільки держись, і усе до кінця не доведуть, усе зоставляти-муть, щоб було за що вчепитись. Коли-б ти сам, своэю копійкою здужав наняти, так би та! Василю! От тобі образ Царя небесного і його Матери Пречистої і Миколая сьвятого! принеси бумагу, що найомщик принят за самого тебе і за твої гроші — от тобі зараз обома руками віддам Марусю."

Як ударить Василь, вислухавши усе, руками об груди, як припаде на стіл, як заплаче, а далї сказавши: "усьому кінець", кинув ся на шию, обняв Наума кріпко і каже: "Прощай, мій...! Коли ж тобі хоч трохи жаль бідного Василя, будь ласкав, будь жаліслив: поклич сюди Марусю, нехай я при тобі попращаюсь з нею!"

"Добре, Василю, каже Наум; та гляди-ж: попращай ся! Чи

розуміэш?“

— Усе знаю і усе зроблю, як менї кажете.

От війшла Маруся, а за нею і Настя.

Василь, узявши Марусю за руку, і каже: “Марусенько! Правду, велику правду сказав менї твій батько. Треба нам розлучитись!“

— І на віки? через велику силу спитала Маруся.

”Побачимо ся... і будеш ти моэю, коли не на сїм сьвітї, так на тім! Прощай моя Ма....“ і не договорив, як вона зомлїла і покотила ся йому на руки. Він її пригорнув до серця кріпко, поцїлував, віддав її нечувственну батькові на руки, поцїлував руку йому і Настї... і пішов швидко, не оглядаючись...

(VII.)

Не будемо росказовати, як кріпко і як довго Маруся за ним журилась. Ледве-ледве, сердешна, з журби не вмерла. Скільки вже батько з матїрю її не розважали, усе нїчого, а тим іще пуще, що не знала вона, за-чим і куди Василь її дївав ся; чи на довго він скрив ся, чи вернеть-ся, і коли ще то буде? Питала ся нераз і батька, — що-ж? не знаю, та й не знаю. Бо й справди він не знав, з якою думкою і куди він скрив ся.

Що божий день перебере го рішки, що ще на весїльлї, як побачились у-перше, та він їй дав, перебере, перецїлуэ, та впять до серця і положить. Або коли гулящим днем піде у бір на озера, де з ним раз гуляла, там посидить, поплаче, і з тим і до дому вернеть-ся. Мати не дуже її заставляла поратись і робити, так сама бралась за все: ”менї, каже, не так на серденьку тяжко, як я щонебудь роблю.“ З подругами нїколи не грала і вже овсї до них і не виходила.

Одробили ся у полї, стали від Семена з вечера сидїти, Маруся приняла ся прясти; а з Покрови у до-сьвіта встаэ, пряде, шиэ, пораэть-ся, і все журить ся, і частинько, як забереть-ся кудинебудь сама собі, то плаче, плаче, так що й Господи! бо об Василеві нї чутки нї вісточки, як у воду впав.

От і Пилипівка; от і Ганнино Зачатиэ, зачали парубки засилати старостів до дївчат. Знай люде швандяють по вулицям з паличками у руках. То гляди: ідуть двоэ поперевязувані рушниками, бодрять ся, вихваляють ся; от там і там таку-то за такого просватали. А инші свинячою стежкою, попід плотами, мовчки собі ідуть і під плечем, замісць хлїба

сьвятого, несуть... гарбуз! Еге! нїгде дїтись: як заробили, так і відвічать.

Не одні старости заходили і до старого Дрота сватати Марусю; так що-ж? "Таточку мій ріднесенький! я їм, каже, підне су по чарці!" Старий було гримне на неї: "Чи ти дурна та божевільна? чом ти не йдеш? Люде хороші, чесного ро ду, парень бойкий; чи тобі по повича, чи купця треба?"

"Василя, а коли не Василя, то й нїкого!..." каже було Маруся. Мати її у сльози, а батько було аж розсердить ся, та й крикне:

— Та де того Василя озьмемо? Тепер ти людей цураэш ся, а там стануть і тебе люде цуратись і досидиш ся до сїдої коси.

"Дарма, таточку! Без Василя не страшна менї і домовина, не то сїдая коса."

Здвигне тільки плечима Наум, подума: нехай ще до того году, та й замовчить. І йому жалко було, що про Василя не було нїякої чутки; бо він його дуже любив і усе надіявсь, що він з собою що-небудь до путя зробить.

От і мясниці пройшли і усюди пішла слава, що Дротівна Маруся і горда і пишна, за тутешнїх парубків не хоче, а жде собі панича із-за моря. Во на про сюю славу знала, сьмілась і каже було: "дарма! і підожду." Парубкам же хоч і кріпко досадно було, що така красива і багата дївка у лад не даэть-ся, та нїчого було робить: силою не озьмеш.

Пройшов і піст, відговілись і — слава Тобі Господи! — дождались Воскресения. Маруся у великодну суботу сама учинила паску, положила туди яэчок, імберю, бібків, шапрану, і спекла ся паска і висока і жовта, і ще у печі зарумянилась. Полагодила усе що треба, а на самий Великдень у-ранці з батраками понесла до церкви на посьвящениэ паску, баранця печеного, порося, ковбасу, крашанок з десяток, сало і грудку соли, і розіславши на цвинтарі у ряду з другими хустку, розложила усе гарненько, як її мати навчила, бо Настя після недуги не пішла з двора. Наум же став у церкві божій і молить ся.

Коли Наум приходив до церкви молитись, то вже справди молив ся, а не ловив вітрів, не розглядав і сюди і туди, а стояв, як і треба, неначе перед самим Господом, царем небесним, і тільки слухав, що читають і співають. А сьогодня, у такий великий празник, він ще більш молив ся, і на серці так йому було весело, як і

усякому богобоязному, кого приведе Бог дождатись Великодня.

От як він стоїть і молить ся, служба божая співаэть-ся, вий шов на-серед церкви читати Апостола.... і хто-ж? Василь!.. Наум дивить ся, і сам собі не вірить, чи се він, чи не він? Розглядів хорошенько — аж зовсім він!... Та він же овсї не письменний! як же він буде чи тати? Може навманя, без книж ки; може витвердив на память? Побачим!

От Василь вже і "Павла чтениэ" сказав, та й почав... та що за голос важний! Чистий, голосний підбасок, та понятний!... От Наум і дума: "Бачив я слїпородженного, що читав Псалтир, также без книжки; а Василь так у книжку дивить ся, та буцїм-то й письменний? Так отже за титлу було зачепив ся, та й розібрав по-трохy... от і дочитав без помилки; от і Алилуйю по закладкам знайшов... Нї! як-би не письменний, то не з'умів би Апосто ла, та ще й на самий Великдень прочитати!"

Прислухаэть-ся Наум, Василь співа. Як же почав Херувимську, так таку, що й сам дяк не вмів у лад узяти, а Василь без запинки так усї голоси і покрива, і переводи виводить, сам і кінча, сам впять і починa. Тогдї вже Наум зовсїм положивсь, що Василь став письменним: та коли-ж він справивсь і де пробував? Нехай, дума собі, опісля знатиму.

Як вийшов пан-отець зо христи паску сьвяченую почитовати і народ рушив з церкви, Наум зопинив Василя, та зараз і каже: "Христос воскрес!" От похристосувавшись з ним, як довг велить, і каже йому Наум: "Чи ще ти нас, Василю, не забув?"

— Нехай мене Бог забуде, коли...

"Добре-ж, добре, сину! тепер не до того. Приходь до нас розговітись; а хоч і пообідаэш, коли не підеш до дому."

— Ви менї і дом, ви і родителї...

"Добре-ж, добре. Приходь же, не забудь; я ждати-му."

Сказавши сеэ, Наум поспішав до дому і дорогою собі дума: "Не дуже-ж я добре зробив, що не розпитавши Василя, що він і що з ним, та й покликав його до себе. Може він вже об Марусї і не дума, а може вже і жонат, а я тільки потурбую Марусю і знова розважу її тоску. Та хоч-би і не те, так може ще він не відкупив ся від некрутщини, так що тогдї робити? Та вже-ж, побачу. Дасть Бог розгові-

тись, а там буду поправляти, що напортив з радощів, що побачив нежданно Василя, та ще й письменного! Відкіля йому Бог таку благодать послав? Правда, дитина розумна, йому б тільки дяком бути."

З такою думкою прийшов до дому і не каже жінці нїчого, що кого він бачив. Прийшла і Маруся і принесла усе сьвячене, і байдуже! бо вона, як не стояла у церкві а при паскаx, то й не бачила Василя. Розстановила усе на столї, як треба, і налагодила, та й дивуэть-ся з матїрю, що батько не сїда розговлятись, а ходить собі по хатї та дума. Аж ось двері — рип! і Василь у хату. Маруся так і не стямилась і крикнула не своїм голосом: "Ох, мій Василечку!" та й стала як укопана. Стара Настя тож зрадовалась, неначе Бог зна чому, і кинулась до Василя і похристосувалась. От Наум бачить, що Василь з Марусею стоять і тільки поглядають, він на неї а вона на нього, неначе з-роду вперше бачать ся, от і каже їм: "Чом-же ви не христосуэтесь?" А Василь і каже: Не сьмію, пан-отче! — "Чом не сьміти?" каже Наум: "закон повелїва христосувать ся зо всяким і хоч-би з смертельним урагом. Похристосуй тесь же по закону тричі, та нехай вас Бог боронить від усякої поганої думки! Тяжкий гріх у такому сьвятому дїлї думати лукаве!"

От і похристосувались гарненько.

Маруся кинулась до нього з розпросами: Де се ти, Василечку, був?

"Знай бо уремя," перебив її Наум; "одно що-небудь: або розговлятись, або говорити. Бог дав празник і паску сьвячену; дякуючи Бога милосердного, треба розрішати без усяких хлопіт і з веселою душею, а говорити будемо опісля. Сїдайте лишень. Господи благослови!"

Стара Настя сїла за столом на лаві, а Маруся биля неї з краю, щоб близче поратись, Василь сїв на ослонї, старий на покутї, а батраки концї стола. От перехрестившись Наум і прочитавши тричі "Христос воскрес з мертвих", зараз від різав паски сьвяченої і положив перед усяким по куску. Покоштувавши її беріжно, щоб крихоть не розсипати під стіл, усяк перехрестивсь і сказав: "Спаси-бі Богу милосердному! Дай Боже і на той год діждати!" Тут вже приняли ся за печене: поїли баранця, поросятини, а кісточок під стіл не кидали, а клали на стіл, щоб опісля покидать у піч. Далї їли

ковбасу, сала кусочками нарізали, і крашанок облупили і порізали на тарілочці. От сеэ скінчавши, Маруся усе прибрала, із стола тож беріжно змела і усї крихтки і кісточки і луш пиньня з яэць повкидала у піч, та тогдї вже стала подавати страву.

Старий Наум випив чарку горілки перед обідом, а Василь не став, бо каже, ще не починав її пити. От і подали борщ, а далї яловичину покришили на деревяній тарілочці, посолили та й їли — вже звісно що не по панськи, бо виделок не водить ся — пальцями. Опісля подали юшку з хляками, печене було баранина, а там молошна каша, та й годї, більш і нїчого.

Маруся чи їла що чи не їла, їй лучше усяких розговін — опріч празника сьвятого — те, що Василь вернув ся і жив і здоров. Захилившись за матїр, щоб батько не бачив, як ясочка дивилась на свого Василечка, а сама будьто ложкою достаэ з миски, аби-б то неначе і вона їсть. Куди їй вже їсти! У неї одно на думцї, як і у Василя! Так той вже через силу їв, бо биля Наума сидїв і не можно було йому злукавновати, щоб хорошенько подивитись на свою Марусю.

Пообідавши і подякувавши Богу і батькові з матїрю, як поприбирала усе Маруся, от Наум і каже:

— А в нас новий дяк сьогодня Апостола читав.

Настя зараз і питаэть-ся: "А хто такий і відкіля?"

— Осьде він, пан Василь, — сказав Наум, та й всьміхнув ся.

"Хиба-ж Василь письменний, щоб йому Апостола читати?" спитала ся Настя; а Маруся так уха і насторчила, щоб чути усе, що будуть говорити.

— Був неписьменний, а тепер Бог йому розум послав, а як і що? я й сам не знаю. Роскажи менї, здїлай милость, Василю: як се тобі сьвіт відкрив ся? Се менї на вдивовижу: ще й году нема, як ти пішов від нас, а навчив ся письма і співати вміэш, як і сам дяк. Де ти побував?

"Я, дядьку, не був дуже далеко," став росказувати Василь. "От як ви менї відкрили сьвіт і розтолковали менї, що й я буду пропащий і чужий вік заїм, коли не знайду за себе наймщика, то я думав, думав, і трохи з ума не зійшов. Правду ви казали: що за гроші вісїмдесять рублїв, що я від хазяїна брав? тільки що на одежу. Що-ж тут менї було робити? Як-то Бог послав на думку: піди до купців, у них хороший заробіток. Прийшов я до

Залїзняка, він мене трохи знав, росказав йому все своэ лихо. Він, подумавши, приняв мене за пятьдесять рублїв на год з тим, що коли буду у своїм дїлї справний, то він менї і більш прибавить і усе буде прибавляти, бачивши моэ стараниэ. Я зрадовав ся, почувши, що більш нїчого не треба, щоб грошї заробити, як тільки бути чесним і своэ дїло не лїнуючись справляти. З товаришами, хоч усе й Москалї були, зараз поладнав. Тільки бачу, що вони усї письменні і хто більш чого зна, більш получа жаловньня. От як сїв, як сїв... і правду вам, дядюшка, скажу, що нїч і день вчився і Бог менї дарованиэ послав: і те таки правду сказать, що нашого братчика куди нї піткни, хоч у науку, хоч у яке ремество, то з нього путь буде, не пропащі за нього грошї. Отто я від Спасівки та до Різдва вивчився читати і церковне і граждапське, писати по-троху вмію, цихвіру знаю, і на щетах хоч тисяч десять пудів у роздроб на фунти не помиляючись положу; хурщиків розщитаю і хазяйського добра гляжу як ока, щоб і копійка нїгде даром не дївалась. Товариші, знаэте, охотники на крилосї співати замісць півческої; от і мене, як побачили, що голоэ, то й привчили трохи. Поки себе не поставив на путь, не ішов до вас, дядюшка; і як нї тяжко менї було, не бачивши Марусї, та памятаючи ваше слово, сам себе морив і не ходив сюди. І тож таки, що хазяїн, знавши мою чесність, посилав мене не за великими дїлами по маленьких ярмарках, а після Хрещения посилав уже і дальш, і я тільки що перед празником отсе привіз йому не малу суму грошей. Як же він мене потішив добрим словом і розвів мою тугу, то я вже певно й прийшов до вас на празник, а щоб ви увірили ся, що я не зледащів, от і став я на крилосї співати і Апостола прочитав."

Наум, вислухавши його, не стерпів, та аж поцїловав його у голову, і дума: "Що за премила дитина! Не даром його люблю! Такий не пропаде." Далї і пита: Скільки-ж ти жалованьня получаэш тепер?

"Жалованьня не щот, каже Василь: аби-б стало на одежу, а те важнїйш усього, що хазяїн, знавши мою нужду, чого я бою ся і через що ви не від даэте за мене Марусї, сам хлопоче об менї; тепер посила ме не з хурою у-в Одесу, а відтіля піду у Москву і на заводи, і тільки вернусь сюди ік Пречистій, а він менї сискаэ на-

йомщика, каже, хоч пятьсот рублів потеряю, у-в осени, як скажуть набор, сам і віддасть, а гроші, каже, будеш одслужовати."

— Нехай тобі Бог помага! сказав Наум; а далі, подумавши, й каже: "Чого-ж більше думати? Присилай у вівторок, після завтра, людей, бери руш ники; і тобі веселійше буде у дорозї, і Маруся тут сьвітом не нудити-ме. Тепер нїчого бо ятись. Се вже певно, що ти найомщика поставиш. Дасть Бог вернеш ся, у-в осени і весїльля.

Не можно й росказати, як зрадощіли і Василь і Маруся! Зараз кинули ся аж до ніг бать кових, і цїлують їх, і руки йому цїлують, і самі обнимуть ся, і знов до нього кинуть ся, і дякують йому, то до матери, то впять до нього, і не тямлять себе, і що робити не знають.

Довго дивив ся на них Наум, та все нишком сміэть-ся та дума: то-то дїти! Далї й каже:

— Годї-ж, годї! Пустїте-ж мене; ми ляжемо з старою спа ти, бо я усю ніч стояв на Дїяниї, аж поки Христа дочитались; а ви, хочете, дома сидїте або гуляти йдїте до колисок; та тільки самі не качайтесь, бо гріх для такого празника з сею пустотою возитись.

Як вже той день у Василя та Марусї було, нам нужди мало; бо звісно, чи ходили чи сидїли, а усе об однім говорили: як один без одного скучав, коли, що і як думав; як, нї думано нї гадано, вони побачились; яка ще радость буде, як уже посва тають ся — оттаке усе говорили, та голубили ся та милували ся.

(VIII.)

Отже і вівторок настав. Ік вечеру стали дожидати старостів: прибрали хату, засьвітили сьвічечку перед богами; ста рі нарядили ся, так вже нїчого й казати. От постукали і раз і у другє і у третэ, і ввійшли старости і подали хлїб, і говорили старости законні речи про куницю, як і поперед сього було.

Зараз Наум — а раденький же такий! — і каже буцїм-то з серцем: "Та що се за напасть така? Жінко! що будемо робити? Дочко! а ходи-ке сюди на пораду!"

Маруся, вийшовши із кімнати, засоромилась — Господи! почервонїла, що твій мак; і не поклонившись, зараз стала биля печи, та й колупа її пальцем.

От Наум і каже: Бачите, лов цї-молодцї, що ви наробили? Мене з жінкою смутили, дочку пристидили, що скоро піч зов

сїм повалить, мабуть дума тут більш не жити! Гай, гай! Так ось що ми зробимо: хлїб сьвятий приньмаэмо, доброго слова не цураэмо ся, а щоб ви нас не порочили, що ми передержуэм куниці та красні дївиці, так ми вас повяжемо і тогдї усе добре вам скажемо. Дочко! прийшла й наша черга до прикладу казати; годї лишень піч колупати, а чи нема чим сих ловців-молодців повязати?

Іще не час було Марусї послухати, знай колупа.

От вже мати їй каже: "Чи чуэш, Марусю, що батько каже? Іди-ж, іди, та давай, чим людей повязати. Або може нї чого не придбала, та з сорому піч колупаэш? Не вміла матери слухати, не вчила ся прясти, не заробила рушників, так вяжи хоч валом, коли і той ще э."

Пішла Маруся у кімнату, і винесла на деревяній тарілочцї два рушники довгих та мудро вишитих, хрест на хрест покладених, і положила на хлїбові сьвятому, а сама стала перед образом, та й вдарила три поклони, далї отцю тричі поклонила ся у ноги і поцїлова ла у руку, і неньцї также; і узявши рушники, піднесла на тарілочцї перше старшому ста ростї, а там і другому. Вони, уставши, тож поклонили ся, узяли рушники і кажуть: "Спаси-бі батькові і матері, що своэ дитя рано будили і добро му дїлу вчили. Спаси-бі і дївочцї, що рано уставала, тонко пряла і хорошенькі рушники придбала."

Повязавши собі один одному рушники, от староста й каже: "Робіть же дїло з кінцем, розвідайтесь з князем молодцем; ми, приведені, не з-так ви новаті; вяжіте приводця, щоб не втїк з хати."

От мати й каже: "А ну, доню! Ти-ж менї казала, що на те по пятїнкам заробляла, щоб шовкову хустку придбати, та эю пеню звязати. Тепер на тебе пеня напала, що не усїх повязала."

Винесла Маруся замість хустки шовковий платок, красний та хороший як сама. Наум їй і каже: "Сьому, дочко, сама чіпляй, за пояс хустку затикай та до себе притягай, та слухай його та шануй, а тепер його й поцїлуй." От вони й поцїловались, а Василь і викинув Марусї на таліpку цїлкового.

Після сього староста звелїв посватаним, щоб кланялись перш батькові у ноги тричі, а як поклонились у третэ та й лежать, а батько їм і каже: "Гляди-ж, зятю! Жінку свою бий і у ранцї і у вечері, і вста-

ючи і лягаючи, і за дїло і без дїла, а сварись з нею по усяк час. Не справляй їй нї плаття нї одежі; дома не сиди, таскай ся по шинкам та по чужим жінкам: то з жінкою у парцї і з дїточками як-раз підете у старцї. А ти, дочко, мужику не спускай і нї у чім йому не поважай; коли дурний буде та поїде у поле до хлїба, а ти іди у шинок, пропивай останнїй шматок, пий, гуляй, а він нехай голодуэ; та і в печи нїколи не клопочи, нехай павутинь ням застелить ся піч; от вам і уся річ. Ви не маленькі вже, самі розум маэте, і що я вам кажу і як вам жити, знаэте."

А староста і крикнув: "За таку науку цїлуйте, дїти, батька в руку."

Поцїловавши, покланялись матері теж тричі. Мати не казала їм нїчого; їй закон велить, благословляючи дїточок, тільки плакати.

Далї староста сїв і каже тричі: "Христос воскрес!" А старі йому у-в одвіт теж тричі: "Воістинну воскрес!"

Старости кажуть: "Панове сватове!" А свати кажуть: "А ми раді слухати."

Старости кажуть: "Що ви жалали, то ми здїлали; а за сїї речи дайте нам горілки к-речи." А старі й кажуть: "Проси мо милости на хлїб, на сіль і на сватаньня."

Після сього посватаних і посадили, як звичайно, на покуть на посад. Батько сїв биля зятя, а мати, звісно, поралась сама і страву на стіл подавала, бо вже Марусї не годило ся з посаду уставати. Старости сїли на ослонї, биля стола.

Поки мати страву носила, батько став частовати старостів. Перший староста покоштовав, покрутив головою, поцмокав, та й каже: "Штьо се, сватушка-панушка, за напитки? Скільки ми по сьвіту нї їзжали, а таких напитків і не чували і не видали і не коштовали."

— Се ми таке для любезних сватів з-заморя придбали, — каже Наум і просить: Ось нуте-ж, усю покушайте. Зверху хороша, а на споді самий гарний смак!

Випив староста, зморщив ся, закректав, та й каже: "Від сього з-разу почервонїэш, як мак. Глядїте лишень, сватушка-панушка: чи не напоїли ви нас таким, що може й на стїни по лїземо?"

— Так що се ви на нас з пенею? казав Наум: тут таки, що мудре само по собі, а то ще ось-що: ішла баба від Ляхів, та несла здоровля сїм міхів, так ми у неї купили, сїм золотих заплатили, та в напиток

пустили.

А староста й каже: "Ну, що мудре, то вже справди мудре! А ну, товаришу, попробуй і ти, та й скажи, чи пили ми таке у Туреччині або хоч і в Нїмеччині, та і в Рассэї не пивали сїэї." Випив і другий староста, теж прицмокуючи, і теж примовляв, похвалючи.

Поговоривши усї законниї речи, стали частоватись по-простy, з своїми вигадками, а далї, тільки що стали вечеряти, і обізвались дївчата, що Маруся ще за-видна просила до себе на сватаньня, і співали, уходячи у хату, сюю пісеньку:

Та ти душенько, наша Марэчко!
Обмітайте двори,
Застеляйте столи,
Кладїте ложечки,
Срібні блюдечки,
Золоті мисочки:
От ідуть дружечки!

От як переспівали, та й поклонились низенько, та й кажуть: "Дай Боже вам вечір добрий, помагай-бі вам на усе добре!"

Стара Настя така вже радїсїнька, що Бог привів її дождати, одним одну дочечку про сватати за хорошого чоловіка, та ще їй любязного; землї під собою не чуэ, пораэть-ся хутко і де та сила узяла ся, аж біга від стола до печи, і страву сама носить і порядок даэ. Кинулась зараз до дружечок і каже: "Спаси-бі! просимо на хлїб, на сіль і на сватаньня." Та й усадила їх по чину, від Марусї скрізь по лаві, та й каже: "Сїдайте, дружечки, мої голубочки! та без сорома брусуй те, а ти, старосто, їм батуй!" Так дївчатам вже не до їжі: одно те, що стидно при людях їсти, щоб не сказали люде: "от то голодна! мабуть дома нїчого їсти, так біга по чужим людям, та й поживляэть-ся; он, бач, як запихаэть-ся;" а друге й те, що треба своэ дїло справляти; та не бравшись за ложечки і заспівали:

Ой чому, чому
У сїм новім дому
Так рано засьвічено?
Марэчка встала,
Косу чесала,
Батенька поражала:
"Порадь мене,
Мій батеньку,
Кого в дружечки брати?
— Бери, доненько,
Собі рівненьку,
Щоб не було гнівненько.
Садови, доненько,
І висче і низче,
А свою родиноньку близче.

Як же побачили, що стара Настя від такої жалібної пісні, покинувши поратись, стала тяжко плакати, так вони стали

співати инших.

Де-ж був селезень?
Де-ж була утїнка?
Селезень на ставку,
Утїнка на плавку.
А тепер же вони
На однім плавку.
Та їдять же вони
Дрібную ряску,
Ой пють же вони
Холодную воду.

Де-ж був Василько,
Де-ж була Марэчка?
Василько у батенька,
Марэчка у свого.
А тепер же вони
У-в одній сьвітлоньці.
Ой пють же вони
Зелене вино,
Та їдять же вони
Дрібнії калачі,
У мед умокаючи,
Маком обсипаючи.

***

Та в неділеньку рано
Чогось тоэ та море грало;
Там Марэчка та потопала,
К собі батенька бажала.
А батенько та на бережечку,
Э човничок і веселечко:
"Потопай, моэ сердечко!"
Та в неділеньку рано
Чогось тоэ та море грало;
Там Марэчка та потопала,
К собі матїнку бажала.
А матїнка та на бережечку,
Э човничок і веселечко:
"Потапай, моэ сердечко!"
Та в неділеньку рано
Чогось тоэ та море грало;
Там Марэчка та потопала,
К собі Василька бажала.
А Василько та на бережечку,
Э човничок і веселечко:
"Не потопай, моэ сердечко!"

Далї дївчата, бачучи, що про сватані собі сидять і опріч себе нїкого не бачуть і нїчого, що биля них робить ся, не чують, захотїли їх зачепити і повеселити, та й засьпівали:

Та в саду соловейко не щебетав,
Тим Василь Марусї не цїловав;
Як же соловейко защебетав,
Василько Марусю поцїловав.

Тут усї зареготались на усю хату і Наум напавсь, щоб таки дїти поцїловались, а їм те і на руку ковінька!... Далї дївчата, буцїм-то жартуючи, і заспівали:

Та ти душечко, наша Марэчко!
Ламлїте роженьку,
Стелїть дороженьку,
Щоб мягко ступати,
Надвір танцьовати,
З скрипками, з цимбалами
З хорошими боярами.

Як же вслухав ся у се Наум, та як розходивсь! Притьмом: давай музику, та й давай! Нїгде дїтись; побігла моторнїйша

із усїх, от-таки Домаха Третяківна, до скрипника, та й прикликала його. Батечки! підняли ся танцї, та скоки, так що старий Дрот та просватав свою дочку. То ще мало, що у хатї, а то і около вікон було багацько, так і зазирають; а биля хати дївчата з парубками носять ся, дївчата дрібушки ви бивають, парубоцтво гопака гарцюэ, батько з матїрю знай людей частують: така гульня була, що крий Боже! Троха чи не до сьвіта гуляли. Тільки Василь та Маруся нїкого не ба чили і дивовали ся, що так шви дко народ розійшов ся. За голубленьням та за милованьням не счули ся, як і ніч минула ся.

(IX.)

Не дай Боже чоловікові печали або якої напасти, то уремя іде-не-йде, мов рак повзе. А як-же у радости, то і не счуэш ся, як воно біжить: як ластівка пропливе. Думаэш, один день пройшов, аж, гляди, вже й тижня нема. Так було з Василем і з Марусею: усе у купцї та у купцї, як голуб з голубкою. І у город, і на місто, і до колисок, і на вгород, усе у купі собі ходють. І у манастир на богомольля у купцї ходили і молебень наньмали, що Маруся обіцяла ся, коли буде посватана за Василя.

Тїки-притїки, аж ось і Проводи! У сеэ уремя хазяїн його висила хуру, і Василеві з нею треба виступати.

"Ох нам лишечко!" скрізь слїз кажуть обоэ. Ми ж і не наговорились, ми і не надивились один на одного... неначе сьогодня тільки зійшли ся."

— Не плач, Василечку, каже йому Маруся. — Ти у дорозї і не счуэш ся, як і Спасівка настигне, тогдї вернеш ся сюди і будемо у купцї. Гляди тільки, щоб ти був здоровий; не скучай і не удавай ся у тугу без мене, а я, оставши ся без тебе, рано й вечір буду слїзоньками вмивати ся...

"Годї-ж, годї, моя перепілочко! Не плач, моя лебідочко!" каже їй Василь, пригортаючи до свого серденька. "Нехай я на чужій сторонї один буду горе знати, а ти, тут зоставшись, будь здорова і весела, та дожидай мене. А щоб нам одраднїш було, так прошу тебе: вечірня зірочка як зійде, то ти, споминаючи мене, погляди на неї; у ту пору я стану зорйовати, гляну на тую зірочку і знати-му, що ти на неї дивиш ся, то менї одраднїш буде, неначе я дивлю ся на твої очиці, що як зірочки сьяють. Не плач же, не плач!..."

Оттак-то вони у останнї часи

розмовляли і обоэ плакали без перестанно. А як же прийшло зовсїм пращатись, так що там було!... Коли вже і старий Наум так і хлипа як мала дитина, а мати, глядячи на сльози та на тугу Марусину, аж злягла; так що про молодих і казати!.. На прощаньнї випрохала Маруся у Василя сватаний платок, що замість хустки йому дала, за-тим, щоб часом дорогою не загубив, і що вона на неї, мов на нього, дивити-меть ся. Поважив її Василь, віддав, а вона положила у той платок горішки, ще ті, що з-перва наперва Василь дав їй на весїллї, завязала, та й положила до серденька, та й каже: "Тут воно лежати-ме, аж поки ти вернеш ся і сам озьмеш."

Сяк-так, Василь на-силу вирвав ся від старих, а Маруся пішла його провожати. То було на самі Проводи, і треба було через кладвище йти, де на гробах у той день усї поминають своїх родичів. От Маруся узяла й мисочку, щоб і своїх помянути. Положила курку варену, три вязки бубликів, буханець, два книші, та зверху пятаковий медяник, та узяла материну калитку з грішми, щоб старцям подати; а Василь тож з нею нїс у хустцї аж три десятки крашанок.

Прийшли на гроби, аж пан-отець вже й там, і збираэть-ся правити панахиду. Маруся поставила до гурту і свою мисочку, і граматку батюшцї подала, щоб помянув її родичів.

Маруся смутна й невесела усе молила ся, та знай поклони била; як же заспівали дяки "нї печали нї воздихания", так вона так і захлипала, та й каже: "Як ти вернеш ся, Василечку, то може мене на сїм кладовищі будеш так поминати."

Василь аж здригнув після та кого слова і хотїв її зопинити, щоб викинула таку думку з голови, так і у самого сльоза так і бэ, а на серцї туга така пала, що йому дух так і захва туэ; і сам не зна, від чого йому се так э.

Одслужили панахиду, подала Маруся мисочку пан-отцеві, а старців божих обдїлила крашанками і грішми за царство небесне померших. Посїдали люде на гробах трапезовати і поминати родичів, а Марусї вже не до того. Василь ледве промовив, що вже пора йому іти до хазяйства — батечки! як заголосить Маруся, та так і повисла йому на шию! Вицїловала його... що то? і в вічи і у лоб і у щоки і у шию... далї, неначе хто її направив, разом покинула його, очиці засьяли, то була блїда, а тутечка почер вонїла, та так голосно, нїби не

вона, сказала Василеві не зопи наючись: "Василю! На кладови щі мене покидаэш, на кладови щі мене і знайдеш! Поминай мене, не удавай ся у тугу... про щай на віки вічні!... Там поба чимось!"

Сеэ сказавши, не озираючись пішла до дому швидко, ступаючи так легесенько, неначе і землї не доторкаэть-ся. А Василь? Неначе грім биля його вдарив! стоїть як укопаний.. далї дуже тяжко здохнув, підняв очи до Бога, перехрестивсь, вдарив поклон, і припавши на те місце, де стояла Маруся, цїловав землю замісць її, боячись і самої думки об тім, що сказала йому Маруся, а далї промовив: "Господи милосердний! Нехай я один усї біди претерплю, нехай я вмру, тільки помилуй мою Марусю! Дай нам пожити на сїм сьвітї, а в тім — як Твоя воля сьвята!" Та й пішов тихою ступою до господи.

Чи давно наша Маруся була веселенька як весїньня зіронька, говорила як горобчик, проворна і жартовлива як ластівочка, а тепер точнїсїнько як у воду опущена. Говорити, мало й говорить; сяде шити, то чи стїбнула голкою чи нї, чи виведе нитку чи нї, а зараз і задумаэть-ся, і рученята посклада; піде у-в огород полоти, стане над грядкою, та хоч цїлий день стояти-меть, нїчого не зробивши, поки мати її не покличе; приставить обідати, то або у нетоплену піч, або забуде чого положити, або усе у неї перекипить, що й їсти не можно; та до того довела, що — нїчого робити! — узялась мати впять сама поратись. Часто гримав на неї бать ко і ласкою уговорював, щоб не журила ся, щоб у тугу не вдавала ся, що туга з'їсть її здоровля, зачахне, занедужа, і який одвіт дасть Богу, що нї найлучшу милость божу, здоровя, не вміла зберегти і занапастила овсї.

Що-ж? тільки її і річей: "Та точку, батечку, і ти, матїнко ріднесенька! Що-ж менї робити, коли не можу забути свого горя! не можу не думати об моэму Василечкові! Сьвіт менї не милий і нїщо не розвеселяэ. Серце моэ розриваэть-ся, дивлячись на вас, що ви об менї убиваэтесь, та що буду робити! Я й сама своїй тузї не рада; тільки у мене й думки: де то тепер мій Василь? Знаю, що час, що день, він від мене усе дальш; от мене туга й душить! Не воруште мене, не заньмайте мене, неначе ви й не бачите нїчого; не розважайте мене: менї неначе легше, як я журю ся у-волю і нїхто менї не

міша!“

Порадившись меж собою, старі дали їй волю; нехай, кажуть, як собі зна, так з собою і робить. Наділив її Бог розумом, вона й богобоязлива і богомольна, так її Отець мило сердний не оставить. Нехай по ступа, як знаэ!

Іще з того дня, як проводила Василя, ненадівала Маруся нїякої скиндячки, нїякої стрічки; як повязала голову чорним шовковим платком, так і пішло, усе чорний платок, та й годї. То охоча була по неділям та по празникам до церкви ходити, а то і у будень, коли почуэ, що дзвонять, та мерщій і йде. Що божий день, любиме місце, куди було ходить, се у бір на озера, де з Василем уперше ходила; сяде там під со сонкою, розгорне платок, що Василь їй зоставив, дивить ся на нього, та свої горішки пере сипа у руці, та й поплаче... Тільки-ж що начне вечеріти, во на вже й сидить на приспі і вигляда вечірної зіроньки... Блисне вона — тут Маруся за раз і стане така рада, така рада, що не то що! ”Онде мій Василь!“ сама собі розмовля: ”він дивить ся на сюю зірочку і зна, що й я дивлюсь!... Оттак блистять і його очиці, як було біжу йому на зустріч...“ І вже тут її хоч клич не клич, хоч що хоч роби, а вже нї з місця не піде і очей від зірки не зведе, аж поки вона зовсїм не зайде; тогдї тяжко здохне і скаже: ”Прощай же, мій Василечку! ночуй з Богом, та вертайсь швидше до твоэї бідної Марусї!“ Увійшовши ж у хату, перецїлуэ усякий горішок і платок разів сто поцїлуэ, та згорнувши приложить до серця, та так і заночуэ; а вже й не кажи, щоб спала добре, як треба!

Сяк-так, то з журбою то з тугою, промаячила Маруся до Спасівки; а у Спасівку, ік Пречистій, казав Василь, буде неодмінно. Хоч і не зовсїм Маруся повеселїшала, та усе таки неначе стала по-троху оживати. Вона й дома пораэть-ся, вона і з батьком у полї, чи громадити, чи жати; бо вже й Наум, дивлячись на неї, що вона стала розважатись, і собі повеселїшав і дума: ”Слава Тобі, Господи! Ще тільки Спасівка наступа, а вже Маруся зовсїм не та, як унов народила ся; туж-туж і Василь буде, тогдї вдарю лихом об землю, мерщій справлю весїльля, та й нехай собі живуть.“ От коли куди йде на хазяйство, то й дочку бере з собою, щоб її лучше розважати. Коли ж вона часом зостанеть-ся дома, то впоравшись іде у бір за губами;

та таки так сказати, що день за-день та стала впять і до роботи проворненька, і у усякім дїлї моторнїша, і що у Бога день, то усе веселїш, усе розщитуэ: "от Пречиста не далеко, от-от Василь вернеть-ся."

(X.)

Раз у Спасівку, на третїй день після Спаса, віддавши вона обідати і поприбиравши усе, пішла у бір за губами і вже нїкуди більш, як на ті-ж озера. Напала на рижики, та так же їх багацько було, та такі мудрі; і хоч і побродила по водї, та назбирала їх повнїсїньке відро, іще й кошик. От ще б то їх брала, так як же пішов дощ, та престрашенний, як з відра, та з холодним вітром; а вона була у-в одній тяжиновій юпцї, і свитини не брала. Що їй тут на сьвітї робити? Нїкуди і не кажи, щоб забігти та пересидїти; бо до села було далеченько, а дощ так і полива! Нїгде дїтись, треба бігти до дому. Ішла, а де і підбігцем, та поки прийшла до дому, так одно те, що утомилась, а друге змокла як хлюща, так з неї і тече; а змерзла ж то так, що зуб з зубом не зведе, так і трусить ся.

З лихом по-полам добігла до дому. А дома ж то мати старенька і усе собі немощна, не здужала піднятись і у печи затопити. Лихо, та й годї, нашій Марусї! Нитки сухої на нїй нема, а нїгде обсушитись; змерзла неначе зимою, а нїгде обігрітись. Злїзла на піч, та як не на топлену, так ще пуще змерзла. Укрилась і кожухом, нїчого! так лихорадка її і бэ!

Прийшов і Наум, упоравшись з батраками. Нїкому йому нї вечеряти дати, та й нїчого. Перш було розсердивсь, а далї як розслухав, що йому Настя стогнучи росказала, та й замовк: далї назирнув Марусю, та аж злякавсь: Господи, Твоя воля! Сама як вогонь горяча, а її трусить так, що й сказати не можно!

Тьохнуло у животї в нашого Наума. Подумав, подумав, та й став Богу молитись. Се вже у нього така була натура; чи хоч трохи біда чи радість э йому яка, зараз до Бога; так і тут. Помоливсь, перехрестив тричі Марусю і лїг собі. Прислухаэть-ся, троха Маруся не заснула? "Дай, Господи, щоб заснула і щоб завтра здорова була!" сказавши сеэ, лїг і... заснув.

Тільки що у саму глупу північ, будить його Настя яко мога і каже: "Подивись, Науме, що з Марусею дїэть-ся? Стогне час від часу дужче... от усе

дужче... аж кричить."

Наум вже биля недужої: "Що тобі, Марусю?... чого ти стогнеш? що в тебе болить?...

— Таточку, батечку!... Ох, не дайте пропасти... колеть... ох, тяжко менї!... робіть, що знаэте... ко...колеть мене!..

"Де саме колеть, Машечко?"

— От... у бік... ох, ох!.. У лівім боцї... Поможіть менї!... не стерплю!...

Кинув ся Наум, викресав вогню, засьвітив сьвітло — аж і Настя вже встала; де та й сила узялась? До Марусї... а вона усе дужче стогне...

Що робити? і самі не знають. Сяк-так, старі у двох затопили піч, укрили її кожухами... так кричить: "душно! не влежу на печи... положіть мене на лавї... Ох, душно менї... ох, важко менї! Болить же бік.. ох болить!..."

Послали мерщій на лавї; узялись обоэ старі зводити Марусю... Вона не здужа йти, старі не здужають її вести, тягнуть ся, силкують ся, спотикають ся... Наум сердить ся, кричить на жінку, що йому не помога; Настя ворчить на нього, що він дочку на неї схиля... Маруся стогне, плаче, а старі, дивлячись на неї, собі плачуть.

Через превелику силу дотаскали Марусю, положили на лавї, вкрили рядном, бо усе каже, що їй душно; а самі стали радитись, що з нею робити? Настя — про-бі бігти до знахурки, щоб вмила або злизала, бо се їй мабуть з очей; або нехай, що зна, те й робить. Так же Наум не тії, бо дуже не любив нї знахурок нї ворожок, що тільки дурників обдурюють, та з них грошики луплять, а самі не можуть нїякого добра нїкому зробити, хиба тільки біду, так-так! От він зараз достав Йорданської води, та й звелїв Настї, щоб нею натерла Марусї бік, де болить, і дав тіэї-ж води трошки напитись, а сам підкурював її херувимським великодним ладаном, помоливсь з Настею Богу... аж ось і Маруся притихла і стала б то засипати. Старі вже хотїли з радости гасити і самі лягати, як тут впять Маруся не своїм голосом закричала: "Ох, лишечко! колеть мене, колеть у бік, пече... Ох, трудно менї! Батїночку рідненький, матїночко моя, голубочко! ратуйте... поможіть менї!... Смерть моя!... не даэ... менї дихати!..."

Бачить Наум, що зовсім біда, треба що-небудь і робити, схопив шапку, побіг до сусїди, розбудив, попрохав її, щоб ішла швидше на поміч до Настї; поки управивсь, поки доповодив її до двора, аж вже й сьвітаэ. Не заходячи до дому,

пішов у город. Був у нього зна комий приятель, цилюрик, та ще й Марусин кум, вона в нього аж трйох дїточок хрестила, так до нього пішов він радитись, що треба робити; а коли можно, то щоб і сам прийшов та й подивився на болящу.

Так-то старому швидко й дійти! Іде і, бачить ся, усе на однім місци; стане поспішать, задихаэть-ся, ноги спотикають ся, зовсїм хоч впасти. Жалуэ Наум, що не збудив кого з батраків, що в соломі на току спали, так що-ж бо? Хоч-би і швидше дійшов, так не вмів би так усього росказати; а якби цилюрик не захотїв іти, то батрак не вмів би його і упро хати, як сам отець.

Сонечко піднялось, тогдї Наум дотюпав до цилюрика. Поки його збудили, бо він собї був вже багатенький, а через коровячу віспу, став вже у пан ськім каптанї ходити, так треба вже туди-ж, за панами, дов го ранком спати. От поки зогріли йому самовар, поки він напивсь того чаю, присмоктуючи люльку, як наш справник, поки то вийшов, потягаючись, до Наума, аж вже було геть-геть! Та вже за-те спаси-бі, що як розпитав, чим Маруся недужа, так разом і зібравсь. Схопив швидше щось таке за пазуху, та узяв склянку з чимсь-то, та й каже: "Наум Семенович! Худо дїло; треба поспішать як можно. Не поскупись наняти збіржу. Менї нїчого і проходитись, та треба поспішать." Наум зараз шатнувсь, наняв збіржаника і побігли що э духу з цилюриком до дому.

Як оглядів цилюрик Марусю, та аж зацмокав! Став її розпитовати, де саме і як у неї болить? Так вона за кашлем і слова не скаже. Цилюрик аж головою покрутив, та й каже собі тихенько: "овва! худо дїло!" А Наум се почув, та й руки опустив...

Кинув ся цилюрик і яко мога поспіша; та й кинув їй руду з руки, далї розвязав пляшку, аж там усе пявки, та й поприпускав їх до боку. Поки се, поки те дїялось, Наум так що нї живий нї мертвий; то піде, то стане, то сяде, та усе здихаючи руки лама; а пуще те його змутило, що цилюрик був невеселий. А Настя, бідна Настя і байдуже собі! Вона там около Марусї і помага, і держить, і що треба робить, і так справляэть-ся, що неначе і не була недужа. Так-то велике горе і біда як постигне, то вже меньше і забудеш і не поважаэш його.

Управившись, цилюрик вий шов у сїни віддихнути. Наум пристав до нього з розпитами.

"Худо дїло!" сказав цилюрик. Наум так і кинув ся йому у ноги і аж плаче і говорить: "Приятелю мій, Кондрате Іванович! Роби що знаэш, тільки не погуби мого дитяти! не положи мене живого у яму!... Вік буду батьком рідним звати! Бери, що хоч, бери усю худобу... тільки вилїчи Марусю!..."
Цилюрик аж заплакав і каже: "Друже мій, Науме Семенович! Хиба-ж менї не жаль своэї куми? Що б то я робив, щоб ви лїчити хрещену матїр своїх дї ток! Та як нема божої волї, так наш братчик, хоч з десятью головами, нїчого не зробить!..."

— Так моїй Марусї не животїти? аж скрикнув Наум.

"Один Бог зна!" сказав цилюрик, та й пішов впять до неду жої.

Подивившись на неї і подержавши за жилу довгенько, каже: "Молись, Семеновичу, Богу! Коли засне, то нї об чім і журитись; здаэть-ся, що скоро засне." От і відступили ся від неї тихесенько, щоб їй не мішати спати...

Так куди-ж то!... Тільки що нїби стала дрімати, як піднеметь-ся кашель, та прездоровенний; так і підступа під груди і дихати їй, сердешній, не даэ; а тут у бік знов стало шпигати.

Довго того розказувати, як вона три днї так страждала. Що таки цилюрик лїчив, а то ще він і Нїмця привозив, і той і масть до боку прикладав і чого то вже не робив, так не ма легше та й нема! І що далї, то усе гірш було.

Наум давав їм волю, що хотї ли, робили; а сам, запершись, усе Богу молившись, впаде навко лїшки, руки лама; як вдарить поклон, та з пів часа лежить і усе молить ся: "Господи милосердний, не осироти нас, не віднимай від нас нашої радости! Ріши мене усїї худоби; озьми мене старого, немощного, озьми мене до себе, а нехай вона поживе на сьвітї..." Далї й закінча: "Да будеть воля Твоя сьвятая зо мною грішним! Ти усе знаэш, Ти лучше зробиш, чим ми, грішниї, думаэмо!" Підійде до Нїмця, просить, руки йому цїлуэ, винїс скриньку з грошами, а мабуть було у нїй сот три рублїв, і просить: "Бери, каже, скільки хоч, усї озьми, усю худобу озьми, усього рішусь, у старцї піду, тільки вилїчи моэ дитя; вона в мене однїсїнька... Без неї на-що менї жити? Не буде менї нїякої радости... Хто мене догляне... хто..." та так і заголосить.

Дарма що Нїмець, та й він заплакав, і хоч-би тобі копіэч

ку узяв. У останньій раз як був, і впять чого то не робив, а далї сказав: "Нїчого не можно зробити!" З тим і поїхав.

Молився Наум, молився... і що то вже плакав! так і підпливе сльозами. Далї вийшов із кімнати, подивився на Марусю, бачить, що вона як тая сьвічечка догорюэ, перехрестився і на думцї каже собі: "Господи! Твоя воля сьвятая! Прости нас грішних і навчи, що нам робити і як тебе слухати?" Та з сим словом і пішов.

Іде і за сльозами сьвіта не бачить. Позвав пан-отця; той аж здивував ся, що така здорова дївка у три днї, як занедужала, а вже й на божій дорозї.

Поки пан-отець прийшов з сьвятостию, Наум вернувсь і кріплячись, щоб не плакати, через велику силу каже Марусї: "Доню! Запричастимо тебе, чи не дасть Бог швидче здоровля?"

— "Я сього хотїла прохати... та боялась вас потурбовати. І вже здоровля!... Хиба спасенья душі... коли-б тільки швидче..." ледви промовила сеэ Маруся.

Кинулась Настя хату прибрати і сїни упорати, а Наум засьвітив сьвічечку і ладаном покурив, аж ось і батюшка прийшов.

Поки Маруся сповідала ся, Наум із Настею, і хто ще був у них із сусїдів, вийшли у сїни. От Настя і каже мужикові: "На що ти її так сполохав? Вона тепер подума, що вже зовсїм вмира, коли привели пан-отця."

— Що-ж, стара, будемо робити? здохнувши тяжко, сказав Наум. — А яково-ж би нам було, як-би вона вмерла без покаяния?

"Та що бо ти, старий, говориш? Де їй ще вмирати? Ще тільки сьогодня четвертий день, як гаразд і занедужала.."

— Але, четвертий! У Бога усе готово, Його сьвята воленька! Повелить, то я ще швидше її вмру, дарма що вона вже на ладан дише. Сказав Наум та й відійшов, гірко заплакавши, і каже собі тихонько: "І коли-б то Господь послав менї сюю милость! Воля Твоя, Господи!"

Задумала ся і Настя, та й дума: "Чи правду ж то Наум каже? Як таки, нї хорівши нї болївши, та й вмирати? Хоч-би тижнїв два пролежала, а то..."

Тут пан-отець кликнув, щоб усї ішли у хату, буде її причащати. Наум тільки сам живий та теплий, ще здужав підвести її до сьвятого причастя.. Маруся приняла тайни Христові як янгол божий; потім лягла, перехрестилась, підвела о-

чиці у гору і веселенько прого ворила: "Коли менї... така радість тут... після сьвятого причастя, що-ж то буде у царстві небеснім? Прийми і мене, Господи, у царство Твоэ сьвяте!" Пан-отець, посидївши і поговоривши де-чого з письма, пішов до дому.

Трошки погодя, чують, що кашель у Марусї нїби перестав, і вже вона хоч і не стогне, і буцїм-то спить, так у горлї стало дуже хрипіти, а у грудях аж клекотить...

От Настя і каже до старого: "Та эй-Богу, вона не вмре; бач, їй полегшало."

— Мовчи, та молись Богу! сказав їй Наум, а сам аж трусить ся. Тепер, каже, янголли сьвятиї лїтають над нею. Страшний час тогдї настаэ, як праведная душа кончить ся. Нам грішним треба тільки молитись Богу!

"Господи милостивий! Ти сам боїш ся, та й мене лякаэш." Так казала Настя, не бачучи своэї біди, а Наум знав добре усе і знав, що до чого і після чого що іде, та й каже: "Коли-б то Бог милосердний сотворив такеэ чудо!" Далї засьвітив страшну сьвічку, поставив перед образами, а сам пішов у кімнату... і що то вже молився Богу! куди-то не обіщавсь іти на богомольля! скільки худоби роздати на церкви, старцям...

Як ось Маруся таки дуженько промовила: "Таточку!... матїнко!... а підійдїть до мене..."

От вони і підійшли. Наум бачить, що Маруся зовсїм змінилась на лиці: стала собі румяненька, як зоренька перед сход сонця, очиці як ясочки граютъ; веселенька, і від неї не наче сьяэ. Він знав, до чого се приходить ся, здригнув увесь, скріпив серце, а сльози знай глита, та думкою тільки так помолився: "Час прийшов... Господи, не остав мене!..."

Маруся їм і каже: "Батеньку, матїнко, мої ріднесенькі! Простїте мене грішную!... Попрощаймо ся на сїм сьвітї... поки Бог зведе нас до купи у своїм царстві." Тут стала їм руки цїловати; а вони так і розливаютъ ся, плачуть і її цїлуютъ. От вона їм і каже впять, та так веселенько і усе усьміхаючись:

"Спаси-бі вам, мої ріднесенькі, що ви мене любили... і кохали мене... Простїть мене, може коли вас не послухала... або сердила... Менї Бог гріхи простив... простїть і ви!... Не вбивайтесь дуже за мною, бо се гріх... та помянїть мою грішную душу... не жалуйте худоби; усе земля і пил... Годї ж, годї, не плачте... Бачите, яка я весела... там менї буде пре-

хороше!... Коли-ж небудь треба і вмерти... Ми не довго будемо різно; там год — як часиночка... Бачите, я не жалкую за вами... бо скоро побачимось... Васи... ох! Василечка мого як побачите, скажіть, щоб не вбивавсь... скоро побачимось... Я його дуже, дуже любила!... Горішки мої положіть менї у руку, як помру; а платок... верніте йому... А де ви?... Я щось вас не бачу... Та точку! читай менї... голосно молитви... а ти, матїночко... хрести мене... По-бла-го-словіть же... мене...“

Наум став читати молитви, а Маруся силковала ся, та не зду жала за ним і слова сказати; а він що скаже слово, та й зальлэть-ся сльозами, перепла че, та впять чита. Настя чи пе рехрестила двічи, та й знемогла і тут-же впала. Сосїда подала Марусї у руки сьвічку і вже на силу руку розправила, бо вже стала застивати... От вже і гласу її не стало чути... Наум похилився, та над ухом їй голосно чита: ”Вірую во эдиного Бога“, та ”Богородицю“... а се вона — зирк очима, та й сказала голосно: ”Чи ви чуэте?... Що се таке?“ Наум впав на-вколїшки і каже: ”Моліте ся усї! Янголи прилетїли по її душу!“ Далї Маруся ще спитала: ”Чи ви бачите?“ Та й замовкла... здохнула важко.., тільки й промовила: ”Мати Божа!... приймн...“ і успокоїлась на віки!...

(XI.)

Наум скочив, сплеснув руками, підняв очи в гору і стояв так довгенько. Далї пав перед образами на-вколїшки і молився: ”Не остав мене, Господи, Отець милосердний, у сюю горкую годину! Цїлий вік Ти мене миловав, а на старости, як менї треба було у землю ля гати, послав Ти менї таке горенько!... Укріпи мене, Господи. щоб я не согрішив перед Тобою!“

Кинув ся до Марусї; припав до неї, вицїловав їй руки, щоки, шию, лоб, і усе приговорюэ: ”Прощай, моя донечко, утїха, радість моя! Завяла ти, як садовий цьвіточок; засохла, як билинка! Що я без тебе тепер зостав ся? Сирота! пуще малої дитини. Об дитинї жалкують, дитину приглядять, а мене хто тепер пригляне?.. Тепер ти у новім сьвітї, меж янголами сьвятими; знаэш, як менї тяжко, як менї гірко без тебе: молись, щоб і мене Бог до тебе узяв!... Закриваю твої оченьки до страшного суду! Не побачу у них своэї радости більш! Складаю твої рученьки, що мене годували, опатрували,

обнимали...“

Він би й довго коло неї вбивав ся, так тут сосїда підійшла та й каже: ”Пусти, дядьку! вже ти її не піднимеш; а ось прийшли дівчата убирати Марусю; ти іди та давай порядок, бо, бач, Настя безчувственна теж лежить.“

Наум став над Настею, впять гірко заплакав, та й каже: ”Уставай, мати! дружечки прийшли, нехай убирають до вінця нашу молоду... а я піду лагодити весїльля!...“

Пришедши він до пан-отця, не зміг і слова сказати, а тільки що плаче, так що й Господи! Піп зараз догадавсь, та й каже: ”Царство небесне їй! Праведная душа була, упокой її Господи со сьвятими!“ А по молившись і став розважати Наума, поки позіходили ся дяки; далї пішли у церкву; піп став служити панахиду, а по душі звелїв дзвонити на Непорочні, як по старому і по почотному чоловікові, та й послав сукно і ставник і звелїв іти читати псалтирі.

Увішедши Наум у церкву, так і пав перед образами, та й молившись, що таки за впокой душі свого дитяти, а то таки знай узивав: ”Господи милосердний! Дай менї розум, щоб я, при такій тяжкій бідї, не прогнївив би Тебе не тільки словом, та нїже думкою!“

Як же заспівали вічную память, так і сам почув ся, що йому якось-то стало легше на душі і, хоч і жаль йому дочки, що то вже і казати, кріпко жаль! та зараз і подума: ”Воля божа! Вона теперечка у царстві, а за такеэ горе, що ми тепер терпимо, Бог і нас сподобить з нею бути!“

Бодро дійшов до дому. Вже Марусю нарядили і положили на лаві биля вікна. Став Наум над нею, помоливсь, зложив руки на хрест, та й став приговорювати: ”Доненько моя милая! Марусенько моя незабутная! Що-ж ти не глянеш каренькими своїми очинятами на свого батенька рідного? Що-ж не кинеш ся рученьками обняти його?... Що не проговориш до нього нї словечка?... Ти-ж мене так завсегда зострї чала... а тепер... закрила свої оченьки, поки вздриш Господа на страшному судї; зложила рученьки, поки з сим хрестом, що тепер держиш, вийдеш з домовини на зустріч Йому; скріпила уста, поки з янголами не станеш хвалити Його!... На кого-ж ти нас покинула?... Узяла наші радощі з собою... Хто нас буде веселити такою добрістью, як ти? хто нас, сиріт, на старости буде жаловати?... хто нас, як билино-

чок у полї, буде доглядати? хто зопинить наші горючії сльози? хто обітре нам запекший язик?... Не повеселила ти нас, живучи з своїм Василем! не порадовала нас своїм весїлячком!... Береш своэ дївованьня у сиру землю!... За те подруженьки убрали твою русую косу як до вінця: скиндячечки положені... квіточками заквітчані... і з правого боку тож квітка; нехай люде бачуть, що ти була дївою на землї, дївою йдеш і на той сьвіт.“

Який зібрав ся народ — а вже таки повнїсїнька була хата і в вікно багато дивило ся — так усї на-взрид плачуть!... Та й як можно було утерпіти, дивлячись на чоловіка, що зовсїм у старости, сїдого як лунь, немощного — стоїть над своїм дитятем, що одним одна й була йому на сьвітї, і ту пережив, і ту на самім цьвіту хова, а сам зостаэть-ся на сьвітї із старістью, з недугами, з горем, один собі з старою до якого часу! Яка вже їх жизть буде?... Та що й казати! Та ще-ж яка й дитина! Коли-б уже яка-небудь, так собі, так би і сюди і туди; а тож дївка не то що на усе село, та вряд чи де й близько така була: богобоязлива, богомільна, до усякого дїла не всипуща, слухяна, покірна, зви чайна, тиха, розумна, і що вже красива, так вже нїчого й говорити! І що то: хто й знав її, хто й не знав, то усяк любив і поважав, і як почули, що вона вмерла, то всї-ж то, і старі і молоді та й мала дитина, усї за нею жалковали і збігли ся дивитись на неї і по нїй журитись.

Об старій Настї вже нїчого й говорити: не здужала не то що порядку давати, та й з місця не вставала; усе сидїла биля покійниці, і вже не плакала, бо і сльоз не стало, а тільки тяжко здихала і нї пів слова не здужала голосячи приговорювати.

Послухавши псалтиря, що дяк усе читав, Наум сїв биля своэї старої, та й каже: ”Що, стара? Управились ми з тобою? Збирались весїльля грати, аж ось похорони! Ох-ох-ох! Хвали, Насте, Бога!“

— Се нам за гріхи наші, На уме, Бог наказаниэ послав! сказала йому Настя.

”За гріхи!“ сказав подумавши Наум. ”Чи э така кара, щоб нею удовлити за наші гріхи?... Що день, що час ми тяжко согрішаэм перед Господом нашим; так чого-ж ми достойні?. Як-би Отець наш небесний робив з нами не по милосердию, а по правдї своїй сьвятїй, так ми б і давно недостойні і на сьвіт дивитись. Міри нема Йо-

го добрісти!“

— За-чим же він узяв у нас одну нашу радість? Що ми тепер будемо?

”За-чим? Дурна, дурна! За-чим узяв? Щоб дитина добрая, за добрість і Йому милая, поживши у сьому злому сьвітї та бачачи других, не пішла у слїд за тими, що не по Його волї роблять, щоб не стала й вона така, котрих Він не любить. А за лихе і злеэ дитя Бог караэ отця і матїр, так би ми були б і за неї у одвітї; а тепер, коли дитя наше було добреэ, то через неї і нам що-небудь Бог з гріхів простить.“

— На кого-ж ми тепер зостаэмось? і хто нас у старости та у немощах догляне? питала ще таки Настя.

”І я те-ж думав з першого часу,“ каже Наум, ”а далї, по моїй молитві, Бог такий менї розум дав: не було у нас дитяти, самі по собі жили, будем і без неї. Ти скажеш: тогдї були молоді та здорові, а тепер старі, не здужаэмо робити на себе. Насте, Насте! І у молодиї лїта не самі по собі ми і жили і робили і пропитали ся, Бог нам помагав; Він же нам і тепер не дасть пропасти. Пожи вемо ще, потерпимо ще за грїхи наші на сїм сьвітї; по Його воленьцї прийде і наша година. Ти менї закриэщ очи, а тебе... тогдї круглу сироту, у бідї, ще й лучше не покине Той, що й маленьку комашечку догляда, та й збереть нас до купи, і наша Маруся нас тамечка зострїне. Коли-ж небудь прийде сей час, не сто лїт будемо тут бідствовати; та хоч-би і сто лїт, хоч-би і більш, і хоч-би ще гіршу біду нам Бог послав — коли э ще яка гірша сїэї — так чи може-ж то і зрівнятись против того, що нам буде у Господа милосердного, і де тепер наша Маруся? Годї ж, годї, не плач, та давай поря док. Живий живе гада, так і ми; треба усе полагодити, як звичайно і як тільки можемо що зробити і за душу іза славу нашої Марусї.“

Стало над-вечір. Підкоморою знакомий Наумові маляр малюэ труну — та що за славна була! Дубові дошки, та товсті та сухі як залїзо, та й зроблена чисто, як столярна; бо й теслї, що її робили, жалкуючи об Марусї і люблячи Наума, від щирого серця її робили. А як ще маляр вичернив її та на криші змальовав хрест сьвятий, та кругом пописав слова усякими красками, у головах намальовав янгола божого, а у ногах списав патрет із смерти, з кістками, та так живо, що як настояща смерть: так така домовина, що хоч-би і

усякому доброму чоловікові таку Бог привів. У хатї і у кімнатї жінки порались, то дїжу наставляли, то муку сїяли, то локшину кришили, то птицю патрали; а народ, то биля мертвої, то биля відчиненого вікна, що над нею, дивили ся; а обоэ старі із журби так вжэ стягли ся, що аж злягли... Як разом — крик! хтось дуже застогнав, аж закричав... народ за вікном тож крикнув: "Василь, Василь" — і розступивсь. Наум, почувши сеэ, скочив, зирк у вікно: лежить бідний Василь биля вікна мов мертвий зовсїм!...

У тій порі, як дзвонили по душі Марусї, їхав мимо церкви сердека Василь і поспішав яко мога до хазяїна з радостю, бо усе зробив, як тільки лучше можна було, і віз йому великі бариші. Як їде, і чуэ, що дзвонють: здригнув кріпко, неначе йому хто снїгу за спину насипав, а у животї так і похолонуло і на душу така журба пала, що й сам не зна, що він таке став. Перехрестивсь і сказав: "Дай Боже царство небесне, вічний покій помершому!" а сам по коням погнав, щоб швидше одчот віддати хазяїну, та й до Марусї, і щоб вже з нею не розлучать ся, аж весїля.

Так от-яке весїля знайшов Василь! А як побачив свою Марусю, замісць, щоб на посадї сидить, лежить на лаві під церковним сукном, хоч і убрана і заквіччана, та не до вінця з ним, а у яму від нього йти! Як се побачив, закричав жалїбно, застогнав, поблїд як смерть та тут же і впав, мов неживий!

На силу, та на превелику силу його відволодали. Вже й водою обливали і трусили... аж ось зирнув, повів кругом очима, та й сказав тихесенько: "Марусю!... Де моя Маруся?.."

— І вже, сину, Маруся нї твоя, нї наша, Божа! — став йому Наум казати. — Покинула нас! — Василь сидить, як окамянїлий, і не баче і не чуэ нїчого. От Наум подумав, бачить, що треба його розжалувати, щоб тільки він заплакав, то йому і легш буде: от і став до нього говорити. Та вже ж як-то він жалїбно говорив, що й подумати так не можно, як то він йому усе розказував: як його Маруся любила, як за ним убивала ся, як занедужала, і вмираючи, що йому наказовала... Василь сеэ слухавши, як заплаче... зарида! Як кинеть ся до неї... припав, цїловав її руки... і не вимовить нїчого, тільки: "Марусю... моя Марусенько!..." То покинеть її, плаче та вбиваэть ся, та впять до неї... а народ таки увесь, та

що-то, і малі дїти так і голосють, дивлячись на нього і старих, що обплакують і його, не наче мертвого.

От-так було усе до вечера. Народ помаленьку розійшовсь, і вже нічю Наум, знемігшись зовсїм, трошки задрімав. Прокинувсь, дивить ся, що Василь і не дума відійти від вмершої: стоїть біля неї на вколїшках, та знай руки їй цїлуэ, та щось і приговорюэ з горючими слезами. От Наум йому і каже:

"Спочинь, сину, хоч трохи! Завтра тобі тяжкий день буде; збери ся з силою. Бачиш, і я вже менї більш її жалко, та й я таки трохи задрімав, щоб хоч мало голові легш було."

— Вам її більш жаль? — каже Василь, — та як се можно і подумати? Я її любив у сто раз більш, чим Ви!

"Вже сього не можно розібрати: ти кажеш, що ти більш, а я знаю, що я їй отець, старий чоловік, і вже в мене дочки не буде; а ти собі як захочеш, дївку і завтра знайдеш..."

— Тату, тату! — жалїбно сказав Василь. — І вам не гріх так говорити... І у яку пору і у якім місци?... — Далї подививсь на нього з грозою і з підлібя, та й став неначе не у свойому умі, сам собі розговорювати: "Їх правда... скоро посватаюсь... та й оженюсь... зійдетесь на весїля... та не зовіть попа... а може... дарма!.."

Слухавши такії його речі, Наум дуже злякавсь, бо думав, чи нема у нього помислу, щоб — нехай Бог боронить — само му собі смерть заподіять: став його розважати і розказовати, який се смертельний гріх, щоб против божої волї смерть ська ти, і що такая душа непроще на від Бога у віки вічні; далї став його навчати, щоб молився Богу і щоб положився на милость Його... і багато де чого йому доброго говорив, бо був дуже розумний, хоч і письма не вчився, а у бесїдї частїсїнько і піп не знав, що против нього говорити, а дяк, так і не схвачував ся з ним.

Василь на усї його речі стояв мовчки, часом усьміхнеть ся, то насупить ся, то забормоче: "Молить ся? Молїтесь ви!" А сам видно своэ думав. Наум-же, говоривши йому дов го, подумав: "Що йому тепер товковати? Він і себе не тямив. Нехай на слободї приймусь за нього і розтолкую йому, щоб часом його душа не пропала."

Як обвиднїло трохи на дворі, зараз зібрали ся путнї люде у двір до Наума; розложили середу двора огонь; тільки стали поратись, попристављяли ка занки та горшки, і варють борщі, локшину, квасок, печене

кришуть шматками; а там кутю у миски накладають, та ситою розводять, горілку по пляшкам розливають, щоб частовати, ложки перемивають, миски лагодять, дошки кладуть і усе готують, як треба, щоб і людям пообідати і старців божих нагодовати.

Став день, задзвонили у старший дзвін повагом, звичайно, як на збір. Господи! як повалить народ — так видимо-невидимо! Що свої селяни, а то і з города понаходило і понаїзжало, та були таки й пани, щоб подивитись, як по старовині, що вже тепер виходить з моди, будуть дівку ховати.

От, як відібрав усіх, та й став їм кланятись і просити: "Люде добрі, сосіди любезнії! Панове-старики, жіночки панімматки, і ви, парубоцтво чесне, і ти, дівча молоденька! Не зогнущайтесь послухати мене старого, батька нещасного!" (А сам так і рида). "Не привів мене не Бог — воля Його сьвята! — заміж дочки віддати і з вами приятелями, хліба-соли роздїлити і повеселитись, а сподобив мене, грішного, віддати Йому одну однїсеньку дочечку, чисту і непорочну, як голуба білого. Збираюсь тепер поховати її дівованнячко, як закон велить і як її слава заслужила. Потрудїтесь піти за нею у почотї, проводїте її дівованя на вішнюю жизнь, не у нову хату і не до милого мужа, а у сиру землю і у темну домовину. Потїште своїм послухянством і мене старика, батька скорбящого, що свою утробу..." Та хотїв поклонитись, та аж впав до землї і гірко-гірко заплакав, а увесь народ за ним.

Далї. уставши і віддохнувши каже: "А де стара мати? Нехай роздаэ подарки сватам, та поїзд знаряжа." От покликали Настю, а замісць її поставили другу жінку, щоб голосила над покійною, та приговорювала, до якого часу треба.

Не сама вийшла Настя, а вивели її до почоту, бо вже зовсім не здужала. За нею винесли хлопцї скриню, з подарками і відчинили. От Настя зараз покликала до себе дівчат, тай каже: "Не порадовала ся моя душа, щоб побачити, як моя мила Марусенька, по вулонцї ходячи, та збирала-б вас у дружечки на радість свою; а привів мене Господь самій, у старости, гіркими слїзоньками обливаючись, просити, щоб ви проводили її дівованячко до темної ями. Не довело ся менї чути ваших весільних пісеньок до моэї Марусї, а місць того побачу ваші слїзоньки, що зо мною проливати-мете як заспі

вають її вішнюю память. Не погнівайте ся, що замісць весільних медяничків, або коровайних шишечок, даэ вам мати нещасная, горкая, даэ, воскові сьвічечки. Засьвітїте їх, проводїте мою Марусеньку і віддайте; як горять ваші сьвічечки, так горить моэ серденько від журби великої, ховаючи одним одну дочечку, утїху мою... а сама зостаю ся при старости, як билиночка у полї, і слїзоньками умиваючись." Тут їм і роздавала грівенні сьвічечки і усе з зеленого воску. Далї достала той рушник, широкий, широкий та довгий, та що-то вже гарно вишитий був! і що мав ся підіслатись при вінци під ноги молодих, та й повязала на хрест сьвятий, великий, що по-переду носють.

А там поперевязовали дружка і підружого раз рушниками довгими-довгими, з плеча аж до долївки, та усе повишивовані заполоччю орлами та квіточками; а далї і по другому на хрест білого полотна, довгі, так що аршинів по чотири, і усе пообшивані заснівками. Та кими-ж рушниками поперевязовали і свашок, та ще їм і по квітці прикололи до очіпків. Старост теж поперевязовали по одному рушнику, по одному, та хорошому. Сьвітилочці зробили меч, як таки водить ся на весїльлї: навязали ласкавців, чорнобривців, васильків і позолоченої шумихою калини, і сьвічечку ярого воску засьві тили; і меч обвязали і сьвітилочку перевязали рушниками тож гарними, і усе вишиваними. Боярам понашивали на шапки шовкові квітки і праві руки поперевязовали платками, усе бумажними, красними, як один, і такими, що по три копи жоден. Ту хустку, тож бумажну, що мало ся молодим руки під вінцем звязати, ту подали на срібний хрест, що піп у руках несе а таки окроме кожному попові і дякону на сьвічечку подали платки бумажні, синї, і усякому дяку дали по хусточцї. Килим великий та хороший положили на кришу у труни, а коц важний, з розводами, і по серединї великий орел, так той послали на мари під труну, і щоб усе те пішло на церков божу за душу помершої.

Далї Настя стала роздавати із скринї усе добро, яке було: що дївоче, чи плахточку, чи запасочку, чи сорочечку, чи хусточку, чи щонебудь, роздавала вбогим дївчатам та сиротам, що нї батька нї матери і що їм нїгде узяти; а жіноче, то серпанки, то очіпочки біленькі, то платки на голову,

що було наготовлено її дочечці, таким-же жіночкам та удовам, усе вбогим; так що яка-то велика скриня була повнісінька, а тут тобі хоч-би що зосталося, усе пороздавала, і скриню віддала на церков божу, і подушки і рядна, усе позбувала за царство небесне Марусї і за душу свою і Наумову; а далї і каже перехрестившись: "Слава тобі, Господи, що було що роздати за душу моеї милої Марусеньки і обдїлити добрих людей. На-що менї теэ придане її, коли я і її рішилась!" А переплакавши і каже: "Де-ж наш ще молодий?"

От його і привели до неї. Об няла вона його кріпко, цїлуэ, плаче і приговорюэ: "Зятечку мій милий! синочку мій коханий!... Як порох у-в оцї, так ти менї зостав ся. Отже твоя хусточка сватаная! Маруся без тебе усе її биля серця носила, а вмираючи заповідала причепити її тобі, як будуть її хова ти... Не забувай моеї Марусї і як вона тебе вірно до смерти любила!... Не забувай нашої з батьком старости!... Не покинь нас... приглянь нас у немощах!. Нїкому-ж нам буде і очей закрити і помянути нас!..."

Василь, блїдний-блїдний як тая настояща смерть, волосься йому розкудовчене, очи мов у мертвого, дивлять ся і не бачуть нїчого, руки неначе судороги покорчили, а сам як лист трусить ся; і не счув ся, як тую хустку йому почепили за пояс, на-силу промовив до Настї: "Матїнко рідненька!..." Та більш нїчого не зміг і сказати.

От причепивши хустку, Настя перехрестила його, та й каже: "Бог тебе, мій синочку, сиротиночко, удовець без вінця, благословить і матїр Його божа на усе добреэ, тільки не покидай нас!..." Сказавши сеэ, пішла голосити над дочкою.

От як зовсїм управились, по пи почали правити, що треба, покропили домовину сьвятою водою, бояре положили Марусю у труну, а дружечки попра вили на нїй коси та цьвіточки, і на голову положили ще віночок (бо ще не була вінчана), що самі звязали, то з жовтих гвоздиків, та з ромену, та з різних цьвітків.

Сердешний Наум ледве ноги переставля, а ще таки хотїв за кон сполнити, підійшов до тру ни, перехрестив Марусю, і каже: "Поздоровляю тебе, Мару сенько, на новосїльлї... Бог послав тобі сей дом, почивай у нїм; нехай нї один злий чоловік не поворушить твоїх кісточок нї руками нї язиком, щоб так тихо, як тепер лежиш, пролежала до страшного суду і з

радостю устала з сим сьвятим хрестом."

Після сього бояре й понесли з хати труну, а Наум таки ще у слїд, хоч гірко плаче, а ще таки посилковав ся сказати: "Прощай, Марусю, з мого дому! Не довго ти в мене гостила, та з тобою усегда радість була... Ти не вернеш ся во віки, і я радости не мати-му тож во віки."

От і понесли: поперед усього хрест сьвятий з коругвами, далї криша з мар сукном мертвим покрита, несли чотири хлопчики як янголи, і в них ху сточки. За-тим криша з труни, килимом покрита, а несуть її чотири бояре; за ними попи з сьвічками і дякон з кадилом, а там дяки, та так прехороше та жалібно співають, що хоч не хоч, так заплачеш. От тут пішли дружечки по парцї, усї у свитах і тілько самі чорні лен ти покладені на головах, без усякого наряду, і у кождої у руках зелена сьвічечка пала. За дружечками ішла сама собі сьвітилочка з мечем; за нею свашки, далї дружко і піддружий, а за ними вже несли тру ну на марах бояре; а Василь, як молодий, ішов з правого бо ку; на превелику силу іде і не наче й не він, нї до чого йому дїла нема, що йому скажуть, те й робе і туди йде, й очей не зведе з своєї Марусї... А во на, моя сердешна, лежить, моя голубочка, тим серпанком, що мав ся їй на весїльлї покривати, покрита уся, тільки вид не закритий; і здаэть-ся, що вона, лежучи, з висока усюди погля да; та ще, як вона хороше вми рала, то так і усьмішечка у неї на виду зостала ся, і вона нїби усьміхаэть-ся і потїшаэть-ся, що її так хороше ховають.

Василь би то може б і не зій шов би з місця, бо в нього і памяти не було, так його вели два старости у рушниках під руки.

За домовиною ішли, або вели сусїди і приятелї Наума і Настю, що так і розливають ся, як тая річка. А дзвони? так Господи! не перестають і усе дзвонять. А народу, народу! і за домовиною і побиля домовини, і по вулиці на передї і по воротям, і по плотам, що то і сказать не можно, скільки їх там було.

Поки донесли до церкви, то аж дванайцять разів зостановляли ся читати эвангелия, і усякий раз підстиляли бумажний платок. Який піп прочита, тому й платок.

Відслуживши у церкві Службу Божу і похорони, як слїдуэ, понесли тим-же чином і на кладвище. Як стали опускати труну у яму, то від Настї по

дали двайцять аршинів не роз різаних рушників, та на них і впустили домовину... і що то! Увесь народ так і голосить! а Наум кинувсь на-вколїшки, під няв руки до гори, та й молить ся: "Господи праведний! Твоєю волею осиротїв я, старець немощний. Тїло моєї дочечки віддаю матері нашій, землї, а душу прийми у царство своє... і не остав мене грішного!"

Далї став читати Отче-наш, аж поки зовсїм опустили труну і попи молитвою запечатали яму. Тут Наум устав, узяв землї у жменю... трусить ся, сердешний, та плаче, плаче! Кинув землю і каже: "Дай нам, Господи, у-в однім царстві бути з нею! Прощай, Марусю, у-в останьнїй раз! Нехай над тобою земля пером!" Тож і Настя так зробила. Як же прийшлось Василеві кидати, схватив землї у жменю, як зарида... затрусить ся, пальцї йому звело і руки не може розправити, щоб сипнути землю у яму... тряс ся, тряс ся, — так і впав нечувственний...

Тут увесь народ, кожний хоч по жмінцї, кидали землю у яму, щоб бути з нею у-в однім царстві, а далї бояре засипали лопатами і зовсїм докінчали і верх вивели, і у головах поставили хрест високий та товстий і зеленою краскою обмальований...

От і уся Марусї память!

Пришедши до дому, і попи і увесь народ і трудящі, стали лагодити ся обідати; Настя перша кинулась: "Де-ж наш Василь? Нехай мій голубчик, мій жених-удовець, нехай сїда на посад сам собі." Василя нема! Сюди-туди, де Василь?... Нема нїгде...

Ськали, ськали — нема! Та вже один старий росказував, що ще на кладвищі підняв його, і трусив і водою бризкав, і на превелику силу він очуняв, і віддихнувши трохи сказав, що піде проходитись. Чоловік пустив його і пішов до гурту, а де вже він дїв ся, він не вгля дїв.

Кинулись бояре, хто помоторнїйший, ськать його; шукали і на кладвищі, і по бору, і де то вже його не шукали: нема та й нема! Нїчого робить, без нього пообідали.

Після обід, як усї, дякуючи Наума і Настю і поминаючи Марусю, порозіходились і як уже дома усе поприбирали, послав Наум у город до Василевого хазяїна, чи не там він? — Не було й нема! Послав до родичів — не чули і не бачили!

Справляли Наум і Настя впять і третини і девятини, і полусорочини і сорочини, як треба по християньски... І що

то за обіди були! На усе село. Багато і старцям милостині подавали. Василя ж не було, та й не було! І слух об нім запав. Найбільш журився за ним Наум, боячись, щоб він сам собі не заподіяв смерти. Сумуючи об сім, частинько плакав, а рано і вечір молився за нього Богу, щоб його сохранив і на розум навів, і привів би його до нього, щоб було кому їх доглядіти.

Вже й год минув після Марусі. Старі відпоминали її, як треба, і попам заплатили за сороковусти, що наньмали аж у трйох церквах а у четвертім монастирі, і дякам за псалтир, що шість неділь, поки Марусина душа лїтала круг її гроба, читали над ним. Стара Настя журить ся, неначе сьогодня поховала дочку, а Наум усе тільки її розважа і каже: "Що-ж робить? Молись Богу! Перетер пимо тут, буде добре там! Його сьвята воля! От Василя менї жалчіш, що — не дай Боже! — чи не пропав він і з тїлом і з душею!" А сам усім хазяйством розпоряжав і усе дбав, а що зміг, то й сам робив не лїнуючись. А що тільки збере хоч трохи чого, так і роздаэ бідним і неімущим. Усіх обділя.

Стане було Настя казати: "Та чого ти так клопочеш? На що нам се? Чи воно э, чи нема, усе рівно. Наш вік — день!"

— Та хоч-би й час, каже Наум: не собі я роблю, не для себе дбаю. Усе у руках Бога милосердного, усе Його, а я тільки робітник Його. Передаю через старців божих у Його сьвяті руки. Гріх лежучи хлїб їсти: поки здужаю, довжен і робити і бідним подавати. Повелить іти до Марусї, пі ду хвалячи Бога, а кому се зостанеть-ся, той і спаси-бі скаже і відпоминати нас, коли схоче, а не схоче — як хоче; я своэ дїло роблю, поки э сила.

Минув вже і другий год. На третьому прийшов до них чоловік з города, а він того лїта ходив у Київ, та й каже: "Кланяв ся вам ваш Василь!"

Наум так і скрикнув від радости; "Де ти його бачив?" тай гукнув на Настю (бо вже собі на старости стала глухенька), щоб ішла близче слухати про Василя. Зрадовала ся і Настя, бо й вона дуже жалковала, що не було об ньому нїякої чутки; підсїла до того чоловіка і просила, щоб росказав, де він його бачив і як йому поводить ся.

От чоловік і каже: "Бачив його у Київі, і вже він не Василь, а... отець Венедихт..."

"Як се так?" закричали обоэ старі.

— А так, каже чоловік, що він там пішов у ченці.

"У ченці?" сказали впять обоэ, та й стали Богу молитись і дяковати, що довів його до спасеного путя.

— Він у Печерському манастиреві і вже дяконом, і при менї — так то росказовав той чоловік — служив Службу Божу. А як розпитав мене, що я з сих міст і вас знаю, так закликав до себе і казав: "Кланяй ся їм, я їх," каже, "як отця і матїр почитаю, і що дня, як служу, то і їх і вмершу дочку їх на Божій Службі поминаю, і скільки дасть Бог віку прожить, що дня буду їх поминати. Через їх молитви Бог мене спас і вирвав з рук диявола; як вмерла Маруся, то я, грішний, биля неї закляв ся самому собі смерть заподіять, і як поховали Марусю, я тихенько від них, щоб мене не спинили, пішов сьвіт за очима, узявши тільки у жменю землї з Марусиного гроба, щоб хоч з одною землею, що її покрива, у-купі лежати. Як я ішов і куди ішов через цїлїсїнький день і ніч, і впять день, я нїчого не тямлю. Схаминувсь вже над річкою, стою на кручі, а якіїсь два ченцї мене охрещують і сьвятою водою обкроплюють, та говорють менї премудриї речи. Довго того було, поки я у розум," каже Василь, "прийшов, а за тим ті ченцї привезли мене у Київ, у Печерський манастир. От мене тут приняли і довго розважали, а далї, як прийшло від общества моэ увольненіэ, то й постригли у ченцї, а за голос і дяконом настановили. Кланяй ся ж," каже, "моїм родителям; от їм і проскурка сьвята і нехай до мене прибудуть, коли ще проживу на сьвітї, бо тільки моэї і думки, тільки й помишления, щоб швидче бути у-купі з Марусею."

Узяв Наум проскурку, поцїловав, та й задумавсь, а далї й каже до Василя, неначе він тутечка перед ним стоїть: "Адже ти вже тепер отець Венедихт, ти служиш службу божу; чого-ж ти спотикаэш ся? Ей, молись, щиро молись! памятуй, що у Отче-наші читаэш: да будеть воля Твоя — ізбави нас од лукавого!..."

На тім-же місцї і у той-же час обіщавсь Наум із старою у Київ їхати. Бог їх туди й принїс. Пішли по манастирям; зараз у Печерському спитали ся про дякона з таких і таких міст, про отця Венедихта. От їм чернець і каже: "І вже помянїте його за впокой! Він і прийшов немощний, та таки себе не поберігав; не слухав нїкого, ськав усякої болїсти і заморив

себе зовсім. Далї чах, чах, та от неділь зо дві, як і помер. Та ще таки від суэти не збавивсь: вмираючи просив яко мога, щоб йому у труну положили якоїсь землї, що у нього у платку була завязана, а платок, шовковий, красний, хороший платок, просив положити йому під голову. Та як закон запреща монахові такії примхи, то його і не послухали."

Тяжко здохнув Наум, далї доськав ся його гроба, і пришедши з Настею, наняли тут по нїм панахиду і у граматку свою записали.

Довго, довго стояв Наум над гробом його! Далї здихнув, перехрестивсь і каже: "Дай, Господи милосердний, щоб ти там знайшов свою Марусю!..."

ЯК МУЖИК ДВОХ ҐЕНЕРАЛІВ ПРОХАРЧИВ.

Жили собі, були собі два генерали, а що були вони обидва необачні, то так хутко, як у казці кажеть ся, опинили ся вони на безлюдному острові.

Служили генерали ввесь вік у якійсь регистратурі, там народили ся, викохали ся, там і постаріли ся, а через те нїчогісїнько й не тямили. Навіть слів нїяких не знали, тільки й умілн: "прийміте увіреніэ в совер шенном моэм почтенії і преданності."

Скасовано регистратуру, бо вже була нї дочого, а генералів випущено на волю. Зоставши ся "за штатом", оселили ся вони в Петербурзї на Под'ячеськїй улиці, кожен окроме; кожен мав собі куховарку і брав пенсію. І ото раптом опинили ся вони на безлюдному острові, прокинули ся й бачуть: обидва під одним ліжником лежать. Спершу, звісно, нїчого не розібрали і стали розмовляти так, наче нїчого з ними не стало ся.

— Дивний, ваше превосходительство, сон менї цієї ночи приснив ся, — сказав один генерал: — снить ся, наче живу я на безлюдному острові....

Сказав це, та враз як схопить ся! Схопив ся й другий генерал.

— Господи! Та що ж це? Де це ми? — скрикнули обидва мов несамовиті.

І заходили ся один одного облапувати, — чи справдї це не сон, а навсправжки діэть ся. Одначе хоч як силкувались упевнити себе, що це тільки снить ся, — довело ся досвідчити ся, що таки справдї така халепа скоїла ся.

Перед ними з одного боку розіслало ся море, а з другого був малий клапоть землї, а за ним, скільки оком скинути, — знову безкраэ море Заплакали генерали вперше після того, як скасовано регистратуру.

Стали вони один на одного роздивляти ся і побачили, що на їх вночішні сорочки, а на шиї в кожного орден теліпаэть ся.

— Добре було б оце кохвій

ку випити! — сказав один генерал; та згадав, яка його нечувана пригода спіткала, та й удруге заплакав.

— Що ж нам тепер у світї божому робити? — сказав він, плачучи: — тепериньки хоч і "доклад" написати, то яка з того користь буде?

— От що, — сказав другий генерал: — ідїть ви, ваше превосходительство, на схід сонця, а я піду на захід, а над вечір знову на цьому місцї зійдемо ся, — може що й знайдемо.

Почали шукати, де схід, а де захід. Згадали, як начальник колись казав: "як хочеш знайти схід, то стань очима на північ, і праворуч матимеш те, чого шукаэш." Давай шукати північ... Ставали і туди й сюди, на всї краї світу повертали ся, та що ввесь вік служили в регистратурі, то нїчого й не знайшли.

— От як зробимо, ваше превосходительство: ви підете в праву руку, а я в лїву, — так буде краще! — сказав один генерал, той, що не в самій регистратурі служив, а ще й у кантонистській школї був учителем — гарного писання вчив, то вже був розумнїйший.

Як говорили, так і зробили. Пішов один генерал праворуч і бачить він, ростуть дерева, а на деревах усяка садовина. Хочеть ся генералові хоч одно яблочко зірвати, коли ж усї так високо, що треба на яблуню лїзти. Поліз був, та й не долїз, а тільки сорочку подрав. Прийшов генерал до струмка, а там риби-риби, як у сажавцї на Фонтанцї, — так аж кишить, аж кишить!

— От як би такої рибки та на Под'ячеську! — подумав генерал, та аж на обличчі став мінити ся, так риби схотїв.

Зайшов генерал у лїс, а там оробки свистять, тетеруки гутять, зайцї бігають.

— Ой, Боже, якої ж тут їжі скрізь, якої їжі! — сказав генерал і почув, що вже йому коло серця нудить не ївши.

Та що маэш робити, — довело ся нездобихом вертати ся на умовлене місце. Приходить, а той генерал уже дожидаэ.

— А що, ваше превосходителство, добули чого?

— Та от знайшов старий номер газети "Московскія Вэдомостї" та й годї.

Полягали знову генерали спати, та не спало ся їм на тще серце. То думають про те, що хто ж за їх пенсію братиме, то згадуэть ся, що вдень бачили: садовина, риба, оробки, тетеруки, зайцї.

— І не здумавби нїхто, ваше превосходительство, що людська їжа спершу лїтаэ, плаваэ

і на деревах росте — сказав один генерал.

— Еге, — відказав другий генерал, — воно таки й я досї думав, що паляниці такими й на світ родять ся, якими їх уранцї до кохвію подають.

— То це, як що схочеть ся кому, ну, скажемо, куріпку ззї сти, то треба спершу її піймати, вбити, обскубти, спекти... Та як же його це все зробити?

— Як же його це все зробити? — мов луна озвав ся другий генерал.

Замовкли і силкували ся заснути; але голод прогонив сон. Куріпки, индики, поросята так і мигтїли перед очима, сокови ті, присмажені, з огірками, з пікулями та з иншими присмаками.

— Тепер я, здаэть ся, й чобіт свій іззів би! — сказав один генерал.

— Та воно й рукавички бувають смашні, як добре приношені! — зітхнув другий генерал.

Коли це генерали ззирнули ся: очі їм заняли ся зловісним огнем, зуби цокотїли, з грудей вилїтало приглушене гарчання. Вони почали помалу під лазити один до одного, — і враз обидва, як звір один у одного вчепились. Вищать, ох кають, шмаття летить; генерал, що був учителем красного писання, одкусив у свого товариша орден і зразу проковтнув. Але побачивши кров, генерали мов схаменулись.

— Дух святий при нас! — сказали обидва разом: — та це ж ми так і поїмо один одного!

— І як ми тут опинили ся? Який це лиходій так покепкував з нас?

— Давайте, ваше превосходительство, про щось инше розмовляти, а то в нас тут душогубство буде! — сказав один генерал.

— Починайте! — відмовив другий генерал.

— Як на вашу думку, через віщо сонце попереду сходить, а тодї заходить, а не навпаки?

— Чудний з вас чоловік, ваше превосходительство! Та й ви ж попереду встаэте, йдете в департамент, пишете там, а то дї вже лягаэте спати.

— Але чому ж не одмінити так: спершу лягаю спати, бачу всякі сни, а тодї встаю?

— Хм,,, так... А я як служив у департаментї, то завсїгди думав так: от тепер ранок, а тодї день буде, а тодї дадуть повечеряти, — та й спати час!

Але згадка про вечерю засмутила обох, і розмова увірвала ся, тільки що почавши ся.

— Чув я від одного лїкаря, що людина може довгий час

своїм власним соком живити ся, — почав один генерал.

— Як то?

— А так: свій власний сік наче б то породить инший сік, а той знов ще породить сік... і так доти, аж поки нарешті зов сім не стане соку...

— А тоді ж що?

— Тоді треба якоїсь їжі зажити...

— Пху!...

Одно слово, про що б не заговорили генерали, розмова завсїгди доходила до згадки про їжу і тоді ще дужче хотїло ся їсти. Наважились покину ти розмовляти, а згадавши про знайдену газету "Московскія Вэдомостї", швидче кинули ся читати її.

"Вчора, — читав тремтячим голосом один генерал, — у ша новного начальника нашої ста рої столицї був парадний обід. Стіл приготовано було надзви чайно пишно на сто персон. Да ри всїх країв нїби визначили собі побачення на цьому чарів ному святї. Тут була і "шекснинска стерлядь золотая", і годованець лїсів кавказьких — фазан, і така диковина на нашій півночі у місяцї лютому, як суницї"....

— Пху!... Господи милосердний, та невже ви, ваше превосходительство, не можете знайти чого иншого до читаня? — скрикнув другий генерал і, взявши в товариша газету, про читав:

"З Тули пишуть: учора, з приводу того, що в річцї Упі піймано осерта (такого випадку не зазнають навіть старі лю де, а надто, що в осерті пізнано було полїцейського "пристава" Б), в тутешньому клубі відбув ся бенкет. Того, хто призвів до цього бенкету, внесено на величезній дерев'яній тацї, обкладеного огірочками; а в пащі держав він бадилинку зелену. Лікар П., що в той день усим порядкував, дбайли во пильнував, щоб усїм гостям припало по шматку. Підлева була всякого сорту і така гар на, що й найвередливішому до смаку..."

— Стривайте, ваше превосходительство, і ви, здаэть ся, не дуже обачно вибіраэте, що читати! — перепинив перший генерал і, взявши до рук газету, прочитав:

"З В'ятки пишуть: один з тутешнїх старожилів добрав нового способу, як варити юшку з риби: взявши живого минька, бити його різкою; а як печінка в його з болю побільшаэ"...

Генерали похнюпили голови. Все, куди не глянь, нагадуэ їжу. Власні їх думки стали їм ворогами, бо хоч як силкували

ся генерали не думати про біф штекси, але думки силоміць таки ставили їх перед очі.

І враз генералові, що був учителем красного писання, сяйнула в голові думка...

— А що, ваше превосходительство, — сказав він радісно: — як би нам знайти мужика!

— Як же то... мужика?

— Ну, так, простого мужика... от, як звичайно бувають мужики! Він би нам зараз і паляничок подав, і оробків би наловив, і риби!

— Хм... мужика... але де ж його взяти, мужика того, як його нема?

—Як то — нема мужика? — мужик усюди э, треба тільки пошукати! Запевне десь захував ся і одвилюэть ся од роботи!

Думка ця так підбадьорила генералів, що вони схопили ся як попечені і кинули ся шукати мужика.

Довго блукали вони островом і нїяк не могли надибати мужика. Коли це запахло кислим висївчаним хлїбом і шевським квасом од кожуха, і тодї вже генерали натрапили на слїд. Під деревом, горичерева, положивши кулак у голови, спав здоровенний мужичище і безсоромно одвилював од роботи. Генерали страшно обурили ся.

— Спиш, лежню! — кинули ся генерали до його, — а про те байдуже тобі, що тут ось двоэ генералів уже другий день з голоду вмірають! Зараз ставай до роботи!

Устав мужичище, бо побачив, що генерали люті. Хотїв був тїкати, так де там! Не так вони вчепили ся в його!

І заходив ся він дїло робити!

Найсамперед поліз на дерево і нарвав генералам по десятку яблук найстиглїйших, а собі взяв одну кислицю. Тодї покопав ся в землї і накопав картоплї; тодї взяв два цурпалки, потер один об один—і здобув огню. Тодї з свого волосся зробив сільце і піймав оробку. На решті роспалив богаття і напік стільки всякої їжі, що генерали навіть подумали: чи не дати й дармоїдові трошки?

Дивили ся генерали, як мужик про їх піклуэть ся і аж не тямили ся з радощів. Вони вже й забули, що вчора мало не повмірали з голоду, а думали: "От як добре бути генералами — нїде не загинеш!"

— Чи догодив я вам, пани-генерали?— спитав мужичище нероба.

— Догодив, бачимо твою щирість! — одмовили генерали.

— Може б дозволили менї тепер одпочити?

— Одпочинь, голубе, тільки сплети попереду мотузочок.

Нарвав зараз мужичище самосійних конопель, розмочив у водї, потїпав, пом'яв — і над вечір сплїв мотузок. Тим мотузком генерали припяли мужика до дерева, щоб не втїк, а сами полягали спати.

Минув день, минув другий; мужик так приметикував ся, що став навіть у пригорщах юшку варити. Зробили ся наші генерали веселі, пухкі, білі. І стали вони говорити, що ось тут вони на всьому готовому живуть, а там пенсії іхні не витрачають ся, а все складають ся.

— А як ви думаэте, ваше превосходительство, чи справдї було оте вавилонське столпотворенїэ, чи це так тільки, притча? — питаэ було один генерал другого, добре поснїдавши.

— Думаю, ваше превосходительство, що справдї це було, бо инакше як же пояснити собі, що на світї э всякі мови?

— То й потоп був?

— І потоп був, бо инакше як же могли б бути допотопні звіри? Та і в "Московських Вэдомостях" пишуть...

— А чи не почитати б нам "Московских Вэдомостей?"

Знайдуть газету, сядуть у холодочку, прочитають з початку й до краю, як їли в Москві, їли в Тилі, їли в Пензі, їли в Рязані — і нічого, не нудить коло серця!

Чи довго, чи коротко так діяло ся, а дійшло ся до того, що генерали занудили ся. Усе частїше почали вони згадувати про куховарьок, що покидали в Петербурзї, і нишком на віть плакали потрошку.

— Що то діэть ся тепер на Под'ячеській, ваше превосходительство? — питав один генерал другого.

— Мовчіть уже, ваше превосходительство! Така журба бере, що аж серце болить, — казав другий генерал.

— Гарно то воно тут, гарно, що й казати! А все, знаэте, якось недобре баранцеві без ягнички! Та й мундїра жалко!

— Ще й як жалко! А надто ще як четвертого класу, — на саме гаптування глянути — то аж у голові морочить ся.

І заходили ся вони коло мужика: пристав та й пристав їх на Под'ячеську! І що ж ви думаэте? Виявило ся, що мужик навіть Под'ячеську знаэ, що він там був, мед-вино пив,—коло рота мотало ся та в рот не достало ся.

— А ми ж з Под'ячеської генерали! — сказали радісно генерали.

— А я, може бачили таке:

висить чоловік на дошці на вірьовці з'окола край будинку і стїну хварбою маже, або по дахові наче муха лазить, — ото ж і я! — одказав мужик.

І заходив ся мужик метикувати, як би йому своїх генералів звеселити, що вони його дармоїда жалували і його працею мужицькою не гребували. І зробив він — от, хоч не корабель, то таку штуку, щоб можно було океан-море переплисти аж до самісінької Под'ячеської.

— Та гляди, ледащо, не втопи нас! — сказали генерали, побачивши човен, що гойдав ся на водї.

— Не турбуйте ся, пани-генерали, не первина! — одказав мужик і почав лаштувати ся в дорогу.

Назбірав мужик пуху м'якого лебедячого і намостив у човнї. А намостивши, положив на його генералів, перехрестив ся і погнав човен.

Скільки дорогою страху набрали ся генерали через бурі та через вітри всякі, скільки вони лаяли мужика за його дармоїдство, — цього нї пером не списати, нї в казцї не сказати. А мужик усе жене та й жене човен, та годуэ генералів оселедцями.

От нарештї і Нева-матінка, і славетна канава Катеринінська, а от і Велика Под'ячеська! Сплеснули руками куховарки, побачивши, які їх генерали стали—гладкі, білі та весе лі. Напили ся генерали кохвію, наїли ся смашних білих паляничок і понадївали мундїри. Поїхали вони в казначейство, і скільки грошей загребли, — того нї в казцї не сказати, нї пером не списати!

Одначе й про мужика генерали таки не забули — вислали йому горілки чарку і п'ятака грошей — гуляй, мужичище!

ДИКИЙ ПАН.

Як жив собі, був собі десь у якомусь царстві пан, і весело йому жити було. Усього було в його до схочу: і мужиків, і хлїба, і скоту, і землї, і садів. І був той пан дурний, читав газету "Вэсть" і тїло в його бу ло біле й пухке.

От і став одного разу пан той Богу молить ся:

— Господи! Усим ти мене за довольнив, усим мене наградив! Одно тільки серцеві моэму важко терпіти: дуже вже багато розвело ся в нашому царстві мужика!

Одначе Бог знав, що той пан дурний і молитви його не послухав.

Бачить пан, що не менчаэ мужика, а щодня все прибуваэ, — бачить, і острах його обнімаэ: "а що як мужик усе добро моэ поїсть!"

Гляне пан у газету "Вэсть", як у такому випадкові робити треба і прочитаэ: "Пильнуй!"

— Одно тільки слово написано, — каже дурний пан: — а золоте це слово!

І почав він пильнувати, і не так що аби як, а все по закони. Заскочить мужицька курка в панський овес, — зараз її по закону в юшку; нарубаэ мужик нишком у панському лїсї дровець, — зараз ті дрова до пана в двір, а з мужика, по закону, штрап.

— Я все тими штрапами їх до шкуляю, — каже пан своїм сусїдам, — бо це їм за все розбірнїше.

Бачуть мужики, що хоч і дурний у їх пан, а розум йому дано великий. Скрутив він їх так, що нїкуди їм і носа виткнути: куди не глянуть, — то все не можно та заборонено, та не ваше! Товар до води поженуть, — пан кричить: "моя вода!" Курочка за царину вий де, пан кричить: "моя земля!" І земля, і вода, і повітря — все його стало! Скипки нїде взяти мужикові, щоб у світач застромити та запалити, пруття немаэ на віник, щоб у хатї заме сти. От і почали мужики всіэю громадою благати Бога:

— Господи! Краще нам і з дїтьми малими загинути, анїж увесь вік отаку муку приймати!

Почув милостивий Бог щире благання сирітське, і не стало мужиків на всьому просторі, де була земля дурного пана. Де поділи ся мужики-нїхто того не знав, а бачили тільки люде, як зненацька схопив ся полов'яний вихор і, мов чорна хмара, полетїли вгорі матір чані мужицькі штани.

Вийшов пан на ґанок, понюшив носом і чуэ: чисте-чисте повітря у всьому його маєткові стало. Зрадїв пан і думаэ: "отепер уже пороскошуэ моэ тїло біле, тїло біле та пухкесеньке!"

От й живе собі помалу та й думаэ, чим би йому свою душу звеселити.

— Заведу, — думаэ, — театр у себе! напишу до актора Садовського: приїзди, братику, і акторок з собою привези!

Послухав його актор Садовський: і сам приїхав, і акторок привіз. Тільки бачить він, немаэ нїкого в пана: і ставити театр, і завісу підтягати нїкому.

— Де ж твої мужики поділи ся? — питаэ Садовський у пана.

— А це Бог, молитви моэї послухавши, увесь мій маэток од мужиків очистив.

— Одначе, братїку, дурний же з тебе пан! Хто ж тобі, дурному, вмивать ся подаэ?

— Та я вже кільки день невмиваний хожу!

— То це ти печерички на обличчі розводити маэш? — сказав Садовський та, сказавши це, і сам поїхав, і акторок повіз.

Згадав пан, що эсть у його поблизу чотирі генерали знайомих і думаэ: "що це я все сам собі на картах ворожу? А ну лиш із генералами вп'ятьох заграю!"

Зараз і зробив: написав, що просить до себе на такий там день і порозсилав листи, куди треба. Генерали хоч були й справжні, але голодні, а через те дуже швидко приїхали. Приїхали і чудують ся, чого це в пана таке чисте повітря стало.

— А того це, — хвалить ся пан, — що Бог, моэї молитви послухавши, увесь мій маэток од мужиків очистив!

— Ах, як це гарно! — хвалять генерали пана — то це тепер у вас того хамського духу нїтрохи не буде чути?

— Нї трішечки! — одказуэ пан.

Заграли раз, заграли вдруге; чують генерали, що прийшов їм час по чарці випити, муляэ їм, озирають ся.

— Мабуть вам, панове генерали, закусити схотїло ся? — питаэ пан.

— Та добре було б, — ка-

жуть.

Устав пан з-за столу, підійшов до судника і виймаэ звідти по цукеркові та по пряникові на чоловіка.

— А то що? — питають генерали, повиряджувавши на його очі.

— Та оце ж закусіть, чим Бог дав!

— Та нам як би м'ясця, коли б нам!

— Ну, м'ясця в мене нема, панове генерали, бо відколи Бог, з ласки своэї, визволив мене від мужика, то й піч у кухні стоїть нетоплена.

Розгнівали ся на його генерали так, що аж зубами заскреготали.

— Та жереш же ти сам щось? — визвірили ся вони на його.

— Так дещо сирцем їм, та ото пряники ще поки э.

— Ну, братіку, та одначе й дурний же ти пан! — сказали генерали і, не догравши в карт, подали ся додому.

Бачить пан, що його вже вдруге дурнем величають і вже хотів був замислити ся про це, та саме в цей час углядів карти, то облишив думати і заходив ся ворожити.

— Побачимо, — каже, — панове лїберали, хто кого переважить! Докажу я вам, що може зробити справжня твердість душі!

Роскладаэ він на картах "дамські вереди" і загадуэ: як що поспіль тричі вийде, то нї на що не треба зважати. І от же скільки разів починав роскладати, то все й вийде, й вийде! Зовсім уже він тодї впевнив ся.

— Уже ж, — каже, — й доля показуэ, що треба не поступати ся. А тепер, поки що, годї вже ворожити, треба ще й до дїла брати ся!

І ото ходить він, ходить по світлицях, а тодї ще сяде та й посиде. І все думаэ. Думаэ, яких він машин в Англії накупить, щоб усе парові, все парові, хамського духу, щоб і близько не було. Думаэ, який він сад насадить: отут будуть груші, сливи; отут морелї, отам волоські горіхи. Тільки здумаэ, гляне в вікно, — аж там так усе вже і вродить ся на грушах, на жерделях, на морелях, аж гілля гнеть ся, такого овощу на їх багато, а він усе машинами овощ зриваэ, та в рот кладе! Думаэ, яких він коров заведе, що нї шкури, нї мяса, а все саме молоко, саме молоко! Думаэ, яких він полуниць понасажуэ, — такі рости муть, що пять ягід на фунт; думаэ, скільки він тих полуниць у Москві попродасть...

Нарештї втомить ся пан, ду

аючи, підступить до дзеркала, щоб подивити ся на себе,— а воно вже пилом на палець припало...

— Сенько! — погукне пан зненацька, забувши ся; але потім схаменеть ся і скаже: Ну, хай уже до якого часу так по стоїть! А вже ж покажу я тим лїбералам, що може зробити твердість душі!

Протиняэть ся оттак, поки споночіэ, а тодї й спати!

А вночі ще веселїші сни йому снять ся, нїж у день мріэть ся йому, що сам губернатор про таку його панську непохитність довідав ся та й питаэть ся в справника: "що то за такий непохитний батьків син у нашому повітї виняв ся?" По тім снить ся, що його за тую непохитність мінїстром зроблено і ходить він у биндах та пише циркуляри: бути непохитними і не зважати! Потім снить ся, що він ходить берегами по над Эфратом та Тигром.

Нарештї й сни вже всї пересnили ся, — треба вставати.

— Сенько! — знову погукне він, забувши, та враз ізгадаэ... та й похнюпить ся.

— Що б його робити? — питаэ він сам себе; — хоч би якого біса нечистий принїс!

Аж і стало ся по його слову: приїздить до його сам справник. Зрадїв йому дикий пан аж хто й зна й як, побіг до судника, виняв два пряники та й думаэ собі: "Ну, цьому вже я, здаэть ся, догодив!"

— Скажіть, будь ласка, пане, яким це чудом усї ваші "временно-обязанніэ" враз усї десь подїли ся? — питаэ справник.

— А се так, що Бог, молитви моэї послухавши увесь мій маэток од мужиків зовсїм очистив.

— Так; а чи не знаэте ви, пане, хто за їх податки платитиме?

— Податки... це вони! це вони самі! це їх найсвятїйший обовязок і повинність!

— Так; а яким же способом податки з їх зібрати можно, коли їх, через вашу молитву, по всїй землї роспорошено?

— Це вже... не знаю... сам я платити за їх не буду!

— А знаэте ви пане, що скарбниця (казначейство) без податків, а надто без акцизу з горілки та з соли жити не може?

— Та що ж, я... я залюбки... чарку горілки... я заплачу...

— Та знаэте ви, що через вас у нас набазарі нї шматка мяса, нї фунта хлїба не можно купити? Знаэте ви, що за це буваэ?

— Та я ж... Я залюбки пожертвую! Ось аж два пряники!

— Дурний же ви, пане! —

сказав справник, повернув ся й поїхав, а на пряники навіть і не глянув.

Замислив ся цього разу пан, та й не трохи! От уже третій чоловік подивить ся, подивить ся на його, плюне та й геть одійде. Невже та непохитність, яку він так голубив у своїй душі, у перекладі на звичайну людську мову визначаэ тільки дурість та безум? І невже тільки через його непохитність не йдуть у казначейство податки та акциз, не можна купити на базарі ні фунта борошна, ні шматка мяса?

І як був він собі пан дурний, то спершу навіть аж приснув зо сьміху, радіючи, що таку штуку встругнув; але потім згадав справникові слова: "а знаэте ви, що за це буваэ?" — і добре таки злякав ся.

Став він собі, своїм звичаэм, ходити сюди й туди по світлицях та й думаэ: а що ж за це буваэ? чи не заслання якесь? наприклад, до Чебоксарів? або може й до Варнавиного?

— Та хоч би вже в Чебоксари або що! Хоч побачив би ввесь сьвіт, яка буваэ твердість душі! — каже пан, а сам, нишком од себе самого, думаэ; — Може б я в Чебоксарах свого любого мужика побачив — Походить пан, а тоді по сидить, а тоді знов походить. До чого не підступить, то все так наче промовляэ: "А дурний ти, пане!" Бачить він, біжить по хаті мишиня і підкрадаэть ся до тих карт, що ними він ворожив і добре таки засмаль цював, що вже й мишеня на їх поласувало ся.

— А кшш! — кинув ся він на мишеня.

А мишеня було розумне і знало, що пан без Сеньки нїякого лиха йому зробити не може. Воно тільки хвостиком мильнуло на пана зпід канапи і нїби говорило: — Стривай, дурний пане! ще й не таке буде! Я не то карти, а й халат твій іззїм, як ти його засмаль цюэш добре!

Чи трохи, чи багато часу от так поминуло, — бачить пан, що в саду в його стежки реп' яхами позаростали, по кущах гаду всякого аж кишить, а в гаю звір дикий виэ. Одного разу аж до будинку підійшов ведмідь, сїв гарненько, поглядаэ в вікно на пана та й облизуэть ся.

— Сенько! — скрикнув пан, та схаминув ся... та й заплакав.

Одначе твердість душі все ще не покидала його. Кільки разів уже знемагав, та тільки почуэ, що серце в його починаэ мякшати, зараз кинеть ся

до газети "Вэсть" і за хвилину знову загартуэть ся дух у йому.

— Нї, краще зовсїм здичію, краще з диким звіром по лїсах блукатиму, але хай же нїхто не посміэ сказати, що російський дворянин, князь Урус Кучум Кильдибаэв прінціпи свої поламав.

Та й здичів. Хоч уже й осїнь зайшла і морози були таки до брячі, та він не почував навіть холоду. Увесь він заріс волоссям, наче стародавній Ісав, а нігтї в його стали мов зелїзні. Сякати ся він уже давно покинув, ходив же здебільшого рач ки, ще й дивував ся, що як це він попереду не помічав, що так ходити і найпристойнїйше, і найзручнїйше. Забув ся навіть говорити словами, а навчив ся якогось надзвичайного звитязького вигуку, — от так, наче й свист, і шипіння, і гарчання. Але хвоста ще собі не придбав.

Вийде він у свій гай, де колись викохував своэ тїло пухке та біле, швидко, як кішка, видереть ся на дерево, аж на вершок та й пильнуэ звідти. Прибіжить оце заэць, зопнеть ся на задні лапки і нюшить — чи нема якої небезпешности, а пан уже й тут. Мов стріла мет неть ся з дерева, вчепить ся в зайця, роздере його кігтями та так з усїма тельбушками, навіть із шкуркою і ззїсть.

І набрав ся він сили, такий дужий став, що намислив пото варишувати з тим самим ведме дем, що колись поглядав на йо го в вікно.

— Хочеш, Михайле Івановичу, будемо разом на зайців хо дити? — каже він до ведмедя.

— Чому нї? — одмовив вед мідь: — тільки, брате, даремне ти мужика того скасував.

— А що хиба?

— А те, що мужик той геть добріший на смак був, нїж ваш братчик дворянин. І через те скажу тобі просто: дурний ти пан, хоч і приятель менї!

А тим часом справник хоч і добрий був до панів, але про таку подію, що зникли десь мужики, не посьмів промовчати. Довідавшись од його про це і губернське начальство стурбувало ся, пише до його: "А як ви думаэте, хто тепер податки даватиме? хто горілку по шинках питиме? хто сільське дїло робитиме?" Одписуэ справник, що скарбницю (казначейство) тепер скасувати треба, а сільське дїло вже й са ме скасувало ся, а замісць його тепер у повітї стало грабування, розбій та душогубство. От цими днями і його, справника, щось, — чи то ведмідь, чи то, людина — за малим не

задавило, а думаэ він, що сей людо-ведмідь — не хто инший, як отой дурний пан, з якого все лихо вийшло.

Стурбували ся начальники та й зійшли ся на пораду. І врадили: мужиків піймати і до дому пригнати, а дурному панові, з якого все лихо пішло, найделїкатнїйше наказати, щоб він свої вибрики покинув і податки давати, щоб не перебаранчав.

Мов навмисне, саме тоді через губерське місто летїв, вироївши ся, рій мужиків та й сїв на базарі. Зараз же те добро зібрали, посадили до коша та й послали в повіт.

І враз запахло знову в тому повітї половою та кожухами, а на базарі стало і борошно, і мясо, і всячина; а податків за оден день стільки назносили, що скарбник (казначей), побачивши таку купу грошей, тільки руками сплеснув із дива і скрикнув:

— І де ви, шельми, берете?!

— А що ж стало ся з паном? — спитають мене читачі. На це можу сказати, що його на превелику силу таки впіймано. Упіймавши, зараз же його висякано, обмито і пазурі повтинано. Тодї справник проказав йому, яку годило ся, науку, одняв газету "Вэсть" звелїв Сенції пильнувати його та й поїхав.

Пан живий і досї. Ворожить на карти, журить ся за своїм життям у лїсї, умиваэть ся тільки тодї як присилують і часами стиха реве.

Найбільша Українська Книгарня Західної Канади в Едмонтоні.

МАЄ ВЕЛИКИЙ ВИБІР

Українських Книжок

як історії, повісти, новелї, поезиї, пісні, казки, байки, театральні штуки і ин.

ВЕЛИКИЙ СКЛАД ГРАМОФОНІВ І УКР. РЕКОРДІВ.

Продаэмо по найменьшій цїнї.

Замовленя залагоджуэмо скоро.

ПИШІТЬ ПО КАТАЛЬОГ

Ukrainska Knyharnia

10234 == 96

EDMONTON, ALBERTA.

„Канадиєць“

одинока українська ілюстрована фармерська часопись в Канадї.

ПЕРЕДПЛАТА ОДИН ДОЛЯР НА РІК.

(або 55 центів на пів року.)

ВИХОДИТЬ ТИЖНЕВО В ЕДМОНТОНІ, АЛБЕРТА.

Адрес "К А Н А Д И Й Ц Я“ такий: —

THE CANADIAN

10336 == 96 Str. Edmonton, = Alberta.